

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DET DANSKE
HISTORIKERMØDE
1973

KØBENHAVN
FÆLLESUDVALGET FOR HISTORISK FORSKNING
1975

FORORD

Idet Fællesudvalget for historisk Forskning hermed udsender rapporten fra Det danske Historikermøde 4. - 6. maj 1973 i Grenå, takker vi Carlsbergs Mindelegat for brygger J.C. Jacobsen, Nationalbankens Jubilæumsfond, Bikuben og Sparekassen København-Sjælland for rundhåndet støtte til mødets afholdelse. Vi takker ligeledes Ministeriet for kulturelle anliggender, som har tilladt af en tidligere ydet bevilling at anvende midler til rapportens fremstilling og udsendelse.

August 1975

Niels Knud Andersen

Fællesudvalgets formand

INDHOLD

INDLEDNING: Professor G. R. Elton Cambridge: History and the Social Sciences. Problems of Methods and Techniques	7
DISKUSSION	29
GRUPPEINDLÆG:	
Professor Ole Karup Pedersen: Forholdet mellem "diplomatisk historie" og "international politik"	39
Professor Erik Rasmussen: Forholdet mellem statskundskab og inden- rigspolitisk historie	44
Museumsinspektør Jørgen Jensen: Arkæologi og historie	76
Docent Börje Hanssen: Metodiske synspunkter på studiet af lokalsamfund	103
Professor Knud Erik Svendsen: Økonomi og økonomisk historie	132
Overinspektør Holger Rasmussen: Stipendiat Ulla Haastrup: Universitetslektor Niels M. Saxtorph: Stud. theol. Mads-Bjørn Jørgensen: Synspunkter på studiet af kalkmalerier	146
FORMANDSBERETNING	154
DELTAGERLISTE	159

Professor G. R. Elton:

History and the Social Sciences. Problems of Methods
and Techniques.

If I am to discuss the problems of History and the Social Sciences, their relationship, their possibly fruitful cooperation and their certainly violent conflict, I think I must first explain to you that I am no expert on this. I am widely regarded as one of the most conservative, backward, reactionary, unliberated characters in historical profession, who thinks that History can be practised as it has hitherto been practised, who thinks that results can be got and should be got by methods hallowed by ancience and tradition. But it is true that in the process of arguing these matters I have found myself involved in acquiring some of the standing of a dabbler in disciplines in which I myself do not operate and on the borderline between those disciplines and my own. I am not learned in this. I know something about what goes on in England, rather less about America and far too little about one of the centers of this operation: France. Whenever I talk about these things, I am told by my colleagues that of course if only I looked at the French, I would soon learn how these things can really be done. Well, I have tried to read ANNALES, and I have given up. My only advice to you is to give up too. If this is History, then it is high time it ended.

But allowing for this deficiency in my equipment and my sympathies, I will nevertheless take my courage in both hands and offer you some reflections on the problems which arise when we consider what the present state of the Social Sciences and their impact on historical practitioners might be. One thing that we have to be quite clear about is that like in all things historical this situation is not a new phenomenon. We talk these days as though the intrusion of Social Science methods and claims was something quite novel. But that is not so. Social Science disciplines of one kind or another have affected historical studies for very long. Social Anthropology, which we hear a great deal about now, is only a development of the Darwinian influences of the 1860'ies - 90'ies, when practically all historians became crypto-biologists. Economics have effected History since Marx or Adam Smith or James Harrington or, as is true of most of these things, since the days of Herodotus. History has never been insulated and isolated to the degree that some of its present enemies and attackers would like to pretend.

The first question, I think, which we must explain to ourselves is, what, in fact, are the Social Sciences whose claims and whose interests are urged upon us? So far as I can see they are in the main four.

There is Economics, which - as I have just said - has an old love-hate relationship with History and which is expressing that relationship in its present phase in the impact of what is called Econometrics, the treatment of economic problems on a purely mathematical basis. There is a large number of econometric historians, e.g. the New Economic Historians who believe that historical problems should be treated in that way.

Secondly we have Sociology. This may be prejudiced, but I used to say, and I will still say - though I have some reservations about my own past statement - that the problem about Sociology is that it always tells us one of two things. Either something that we knew very well all along or something that we know perfectly well is untrue. The sociologist too often comes up with an absolutely blinding glimpse of the obvious or an equally blinding glimpse of the obviously mis-managed. But nevertheless there is, I suppose, something to be said for the investigation of society by the methods they have adopted. The sociological impact upon History has been mainly, apart from its particular techniques, in its insistence on structure rather than the passage of events, the investigation of a slice - the clock stopped for the moment so as to investigate a static situation that has been achieved by a historical process. And historians are urged to adopt the consequences of that method.

Thirdly we have Anthropology and particularly Social Anthropology which has made its impact on History in several ways, the most striking and the most successful, I think, in discovering the substratum of belief and attitude and convention which underlies social behaviour, often determines it, sometimes retards it, occasionally advances it, and which historical method has found it very difficult to analyse for lack of evidence.

Lastly we come to Political Science, a rather protean thing, it depends very much which political scientist you happen to talk to if you want to discover what Political Science is.

I had a very striking experience once - if I may devi-

ate into autobiography for a moment, when I attended a conference in Middletown, Connecticut, some years ago on just this theme: History and the Social Sciences. I was brought in as the resident sceptic. I knew this, and I decided to play up to the part. Overall I had a very agreeable experience. I went into those meetings with my prejudices finely honed and shining stainless steel - and based entirely on ignorance, and I came out of the meetings with those prejudices totally unaffected, but now based on knowledge. That was real gain, believe me.

The most terrifying experience was to listen to one of the leading American political scientists, Robert Dahl of Yale. He produced a short paper on the uses of Political Science techniques in historical investigation, and he chose for an example the development of political parties or political attitudes - polarization being the term - on the eve of the American Civil War. He used roll-call divisions in the American Congress to discover how people came to separate into polarized groups, pros and cons, slavers and antislavers etc., and he did this by counting heads. In this way he arrived at a new interpretation, different from that which has usually been offered - much sharper polarization much more quickly. Listening to Dahl expounding this, I realized suddenly that there were two curious things going on. One was that he had left out all the people who never voted. Let that pass, it is true that they composed one third of the American Congress, but let it pass nevertheless. But the other was that he appeared to be adding up yeses and noes, irrespective of the question to which they has said yes or no. And I so asked him: Supposing you had found in your investigation that in a given roll-call sixty out of a hundred had said Yes to the question: Should slavery be abolished? and forty had said No. Now a few

weeks later there was a new motion before the House, saying that slavery should be retained, and forty supported that and sixty opposed it. That in our book would mean a hundred on each side. And he said Yes. It was at this point that I began to doubt the value of Political Science techniques in the study of History.

But where I think they nevertheless contribute something useful, or at least where they really make their impact is, once more, in their definition of problems as structural rather than chronological or narrative. So that e.g. the question of a political issue or decision is not one in which we argue the ideas that move people to act in that particular situation, but we argue about the problems of the decision-making process, meaning by that the problems which occur when people have to make up their minds or have to arrive at a decision which leads to action.

So we have these four Social Sciences that I can identify as important in the relationship to History: Economics, Sociology, Social Anthropology and Political Science, and all of them concentrate specifically on structural rather than narrative questions. Analytical questions, taken at a particular static point of the historical process is what they are trying to persuade us should be our occupation. This is to simplify, but also to draw out the essence of their concerns.

Now the methods which are involved in this, and which they employ, can also, I think, be identified, and they are the ones, in fact, which the historians have most eagerly sought out, rather than their particular conclusions.

The first and basic method which is being pressed upon historians is quantification. There is a difference between quan-

tification and counting, a real one. We all count, every historian has counted in this time, sometimes miscounted. But quantification, the reduction of the problem to a measurable form in which it can be ideally expressed in mathematical or algebraic formulae, this is the first methodological desire of the social scientist. Of course, quantification is greatly assisted by the reliance upon the computer, to which I shall return.

The second method, and this is crucial to the Social Sciences, is the building of models, the erection of a system of explanation, which is tested empirically by reference to discoverable fact.

Lastly there is in the Social Sciences a very heavy reliance on the use of analogy, on the supposition that similar things are, if not equal at least capable of being treated as equal, a transference of the findings of one area to another.

Quantification, model building, and the use of analogy seem to me to be the characteristic methodological points of the Social Sciences, and none of them is characteristic or typical of historical investigation.

Now, why should, in fact, this body of disciplines and their particular methods be pressed upon the historian? Why should historians be asked to attend to these findings, and why should so many historians, which is perhaps more serious, so eagerly embrace the alluring sirens of the Social Science inquiry?

I think the first reason for this is quite simple. It is perfectly true that any historian who has ever attended to the findings of the Social Sciences has found himself thinking afresh. However sceptical he may be, as I have been, however eager

he may be, as others have been, he is primarily impressed by the possibility of renewing his own inquisitional eagerness. He asks new questions, he finds new answers, true or not he finds new answers. In particular he asks new questions. Historical writing has progressed by this particular method from Herodotus onwards. The asking of new types of questions has often been induced from outside, often not produced by historians themselves, often in response to a given new discipline or to a particular social climate or simply to a predominant political desire. This asking of new questions has been the historian's main way of progress from stage to stage of knowledge. But the social scientists' influence upon historians has been in a particular direction, to ask a particular type of new questions, which, as I have already tried to indicate, is mainly structural, analytical of a social entity.

As a result every form of History that is practised today claims to be about society. We are all social historians, one way or another, these days, because that is the only respectable thing to be. When we are political historians, we all talk about the politics of society - let the fact rest that most of the time we know only about the half dozen people who are important in politics. Economic historians, of course, have a very pressing need to attend to the economics of society in the past. In the history of ideas the recognition that society or at least the parts that make it up may have minds and ideas and thoughts has been nothing but pure gain. The great future lies in recognizing that Plato, Aristotele, Cicero, St. Augustin etc. down to Marx, Mao and someone yet unborn is not the history of ideas at all, that there are thousands of people at any given time that have some form of ideas, that society thinks. That

kind of social dimension to this form of History is a contemporary phenomenon which I entirely and heartily welcome, and it is a consequence of the social direction, the society direction of the Social Sciences.

So, the asking of new questions is manifest gain and must be welcomed, and it is the chief reason, I think, why most historians turn to it - the chief respectable reason - there are a lot of unrespectable reasons, the fact that this is where the money lies, this is where you can get government employ and advise and sit on commissions and things like that - but we will stick to real problems.

It is true, also, that historians have found that by using comparisons and comparative methods they can throw light into dark corners. Where the evidence gives out, it seems at times that some other evidence, bearing on another area, may illumine, and sometimes it does, though in my opinion again it usually does by raising questions and by pointing out contrasts.

One attraction of the Social Sciences which is very strong to some historians I regard as totally disastrous, and that is the attraction which they seem to offer of giving definite and certain answers to major and complex questions. The essence of the Social Science methods - especially the model-building method - is to create an impression of assurance, of certain truth. Though no good social scientist will say so, and will, in fact, not believe so, this is the impression it gives. And a great many historians are falling for these siren songs for precisely that reason. There are so many areas of historical inquiry which do not yield an answer - time and again you ask a question by your conventional methods and where are you? In the dark. The social scientist with his large answers and his

smaller answers appears to give the opportunity to say something definite and certain.

This, I would say straightaway, is the real - danger is too weak a word - the real sin, the cardinal sin introduced into History by subservience to Social Science methods. If we, as historians, do not know the answer, our duty is to say so, and not to arrive at an answer by methods which we cannot control and which we may not, in fact, be confident of. If we do know, let us say so. I am the last person in the world to preach continuous feeble and weak evasion of the issues and of the answers, but by the same token, if there is no answer to be arrived at by honest and straight means, then there is no answer, and there is no harm in that.

Model building has, on the whole, had harmful effects in historical research. The problem with models is that they tend to prove what they set out with. This is, I am afraid, a psychological failure of the human mind. The theory is that you construct your model and you test it, and if the empirical test disproves it, you discard it. Very few people who have built a model find themselves able to do so. People get stuck with their models as they get stuck with their wives.

A classic case is Weber's theory of Puritanism and economic advance, which was originally put up as a hypothesis to which Weber in no sense felt himself wedded, but which as soon as it was attacked, hardened in his hand not only into a conviction, but into Holy Writ. As soon as you have got your splendid structure - and none of us get enough bright ideas to discard them when they turn out to be untrue - you live with them cheerfully and you close your mind. Therefore I dislike the method in general, although I see its virtues here and there, properly practised.

As for analogy, this is the one aspect of the Social Science methods which I would warn all historians against most earnestly. The use of analogy is illegitimate in History. By analogy I mean here that method which says that by looking at society A about which I know a great deal, I shall be able to say something about society B about which I know very little. Examples abound from the point at which Feudalism e.g. has ceased to be a useful term because everything that involves even some tiny aspect of feudal relationship is called Feudalism, to where we are practically asked to explain Norman England in the terms of 18th century Japan - because they are both feudal.

I am not making this up. This is the kind of thing you encounter. Read Comparative Studies in History and Sociology. It is a magnificent thing, full of the most marvellous structures, ranging over the millennia and over the whole Globe. I do not believe anything I read in it; it may be true, but I have no reason to believe it, because they use analogy all the time, they compare incomparables.

The most striking present day example is of course that which deals in the history of preindustrial societies - another vogue term. Preindustrial societies are all societies that have not yet undergone an industrial revolution, defined as the kind of revolution that took place in Western Europe and some other parts of the World from the later 18th century onwards. The fact that long before that various societies underwent a great variety of different economic developments, some of them very close to an industrial revolution, different from the one in the 18th century, but still industrial, still revolutionary, is totally ignored, and so we are e.g. asked to see a predominantly agrarian society like that of 17th century England in the light of

another predominantly agrarian society like that of 19th century India or Nigeria. You are comparing here two societies that are so different in everything you can think of, and which have absolutely no point in common, except this one invented one, pre-industrial society.

It might be said that by this method you can learn new things, that now people have discovered about e.g. 17th century England new important points of detail and interpretation which they would not have done without the use of analogy - but it is not so. They have certainly said new things, but they are all lies, they are not proven by evidence, in fact they are disproven by evidence.

Analogy may be useful to the social anthropologist, I think it probably is, because up to a point he is concerned to discover underlying essences which apply across different types of societies in order to measure differences therefrom. To the historian it is not useful because it misleads him into seeing analogies that are not there.

The big question which must concern us here is, are we right to consider the Social Sciences as our teachers and masters, are we as historians right to think so?

The first thing that must strike us is that the Social Sciences themselves, as they have developed over the years, give us a great warning not to be too respectful towards them. The great control in all Social Sciences inquiry tends to be historical, uses past example and past experience in order to test the constructions arrived at. Now, if that is so, if time and again some major construction of the economist, the sociologist, the political scientist has been undermined and discarded because

historical experience has shown it to be inadequate or misguided, then as historians we should beware of using a method which controls itself by our method in order to control ours. There is a logical weakness in that particular situation which we should be aware of. The real danger lies in the basic methods of the Social Sciences as distinct from the basic methods of History, and that is the point on which I want in the main to enlarge.

I want to distinguish between what I call methods and what I call techniques. By methods I mean those mental and intellectual processes which are basic to the structure of a given intellectual discipline. By techniques I mean the employment of a given technical aid, as it might be paleography to the historian, statistics to the economist etc.

Now the methods of the Social Sciences which I identified were quantification, the building of models, and the use of analogy. None of those methods are basic to History, and except for quantification, which has its place in it, they are hostile to it. But in order to explain this, I think I have to define the essences of the historical method.

Before one analyses historical method, one has to become clear about one major division in History. There are two kinds of History. There is the History which is based on an interpretative theory, and there is the History which, although it may not be able to avoid basing itself somewhere on some interpretative theory, deliberately tries to avoid doing any such thing.

I am aware of all the arguments that say that no historian can write until he has a question formulated or a thesis developed and that everybody has a thesis, if it is only that hu-

man beings get up in the morning and go to bed at night. This is the sort of psychological extremism that social scientists use in trying to blow you out of the water. I am still inside the water. I am talking about something much more real and practical.

Thesis-dominated History existed for centuries in the Christian world, being Christian History, which was convinced that the sole purpose of History was to demonstrate the working-out of the ways of God, and therefore everything was preconditioned by the assumption of a Christian God. It exists predominantly today in Marxist historiography, which has its rigid framework - I know it can give in places, but it is essentially rigid - in which all History is the history of class struggles.

Thesis-dominated History of this kind is distinguished by one element, which does not now seem to be very widely recognized. It is not interested in the past, it is interested in the future. The whole purpose of a thesis-dominated History is not to know about the past, but to forecast what may happen, to develop from the past an understanding of the future.

That is one kind of History. The other kind of History is that which is predominantly, exclusively perhaps, interested in the past, and wants to know how it actually came about. You may call it Rankean History, you may call it positivist History, you may call it all the names you like, it is still the History that most of us rightly practice: To understand from the surviving evidence of past event what that past event was, not to forecast the future, to deny the power of prophesying to the historian, who has no power to prophesy any more than any other person, and who is perhaps, by his very training, more inclined to be cautious about prophesy.

We have two kinds of History then. That which depends

upon the development of a general theory within which the historical happening is accommodated and explained. And that which avoids such theories and attempts to understand the historical event from inside itself by attention to those aspects of the past which - and we call that evidence - survive to this present. Since the first in my opinion is futurology, the study of the future rather than the past, I deny it the right to call itself History, and the History I am talking about is the second, the empirical, hand to mouth, hard grind History which most of us practise, and which we should all be careful not to make too large claims for. It is not one of the highest intellectual activities of mankind, but it is just about the sanest, and by comparison with high intellectual excitement sanity has its virtues. I would recommend it to you on those grounds alone.

If we look at this second History, what are its methods? It is essentially a strictly empiricist inquiry, matched as such, I think, only by taxonomy, the study of forms of life in biology and zoology, a pretty lowly form of life, if you like, but honest. I think it is a little bit higher than that, but I am trying not to press my claims.

What are the methods of the History that really matter? In the first place it is the duty of the historian to consider all the evidence that can conceivably bear on the question which he is investigating. This is a counsel of perfection and an ideal, which those of us who study History after the year 1200 find it impossible to observe, but it is one which, for obvious reasons, e.g. ancient historians habitually practise. But while it is a counsel of perfection, it is still the right counsel. All the evidence must be seen.

Supposing you were to investigate the problem of English

government in the 16th century, it is your duty to read all the materials which the activities of that government have produced. That is the duty, a duty which cannot be fulfilled, but since it is the duty, the answer is not that you will pick and chose by some predetermined pattern, or that you will find out what might be convenient to read or what is accessible, or what is in print - which has been the worst sin of English Tudor historians.

It is your duty to see all or to devise some means which get you out of the dilemma which is, either you read it all and never finish, or you do not read it all and do something, but you thereby offend against your basic duty.

Seeing all the evidence, bull-fronted, working through it, with no really preconceived ideas is the first basic approach to historical evidence, not selecting, refusing selections until you know where you are. I may say to you now that I have found myself, in some 25 years of practising this curious game of writing history, that by attending to this duty of seeing all the evidence one really gets the new answers. All sorts of things that have been utterly established as known convictions and truths, long-since hallowed by great names, fall apart, not because you have suddenly turned into a social anthropologist working in the 16th century, but because you have seen the evidence, and it says that it is different. It is a marvellously exhilarating and liberating experience.

The opposite of this is that no historian is allowed to invent his evidence. This may seem obvious, but I assure you in practice it is not. Especially historians who have tried to practise Social Science in the past have increasingly resorted to evidence invented by the process called extrapolation. If you are trying to construct a scheme based on quantification, in or-

der to discover trends and developments, you are in History forever coming up against the fact that your graphs and your tables are deficient, because the evidence is deficient. Time and again I have seen people, remedying this difficulty by simply putting in figures they think might fit. Sir John Neale, who wrote several books on the Elizabethan Parliament, wrote one in which he analysed that Parliament from his own and his students' researches on given Parliaments. He took the membership of Parliament and he asked questions like: How old were they. Where were they educated, if at all? etc., and the figures he got did not produce happy, simple, straight lines of graphs. So what did he do? He altered them to suit, he invented them where they did not work. He was so soaked in the stuff that sometimes his invention ultimately turned out to be true, which is of course very disconcerting to the honest mind, but very reassuring to the historical sceptic.

Professor Stone of Princeton is forever inventing his evidence. He wants to construct graphs of educational development over 200 years, The evidence does not exist, he has no matriculation figures for Oxford for some of the most important years of his particular inquiry. He then extrapolates. Because he thinks it all happened in an ascending curve, so the figures at the bottom, which do not exist, are going to be descending. I am not making this up, this is what some people regard as historical research, and they are encouraged in doing so by the demands of the social scientists for this kind of quantified History.

But the historian is not allowed to invent his evidence, he may conjecture it, he may conceivably put a supposition in, if he calls it that, but where he has no certainly, no true evi-

dence discoverable from his historical materials, it is his duty to say either that there is a gap or there is the merest conjecture on which nothing can rest.

There follows from the points I have already made the third essential of the historical method, what may be called a freedom from paradigms. Paradigm is a much overworked word and I do not myself like it, but it is useful. It was introduced into this discussion largely by Thomas Kuhn in his arguments about the nature of scientific inquiry. It is interesting to note that Kuhn is being attacked mostly by philosophers and supported by scientists, who find in him a man who is telling them that what they do is what they actually know they are doing. So there is some hope for Kuhn yet.

Kuhn's argument is that Science progresses by the construction of paradigms, of great interpretative schemes which, having once been constructed, are filled out by research until the amount of evidence contrary to the paradigm overwhelms its structure, breaks the bonds and demands the construction of a new paradigm which better explains the empirically discovered evidence. A lot of Science, both social and natural, does proceed in that way, and rightly so. The ambitions of the social scientist, the ends he pursues are rightly accommodated by this method, but it is not the method of the historian.

The historian does not have a structural picture of his larger area of inquiry into which he fits the evidence that he discovers. He arrives at this structure the other way on. Most historians actually do proceed in this way, however much psychologists may deny it. In consequence History is the only intellectual inquiry which is intellectually free, in which any man's word is as good as another's. It is the only free study.

Lastly historical method has a peculiar manner in which it uses explanation. Most disciplines explain forward and they explain by reduction. By this I mean that they attempt to discover the consequences of causes and they attempt to reduce causes to essences, to fewer and fewer and finally to one single cause, if they can manage it. This is not necessarily achieved, but it is their ambition, and once again rightly so - for them.

The historian invariably works in the opposite direction. Historical explanation always proceeds from a known effect to an as yet unknown cause. That is why philosophers tell us that historical causes are not causes, because they cannot be demonstrated to be necessary and sufficient. They are mistaken. All historical causes are sufficient and indeed are necessary, because they are causes discovered for the explanations of an already known effect.

The reverse order of explanation is peculiar to historical study. It is used elsewhere, but when it is used it is a historical way of looking at the problems of that other area of inquiry. It is the historian who works from a known effect to a discoverable cause. And he works by multiplication, by forever enlarging the body of explanations available. All historical explanations proceed by the classic phrase: Of course, it was more complicated than that. Any historian who has a single-cause explanation for any event is a bad historian. I think we all know that. But even a three-causes, six-causes, twelve-causes explanation for any historical event is almost certainly being too modest about it. Whether one can arrange causes in hierarchies of more important/less important varies a lot, sometimes it is possible, sometimes not. What matters is that we forever find the complexity of life in the discovery of our explanatory systems.

They multiply and profligate until they get almost unmanageable, but that is out duty. The difficulty of practising history is no excuse for adopting somebody else's easy way out.

If such are the essences of the historical method, they differ in every single detail from the essences of the Social Science methods at present practised.

I ought perhaps to make a slight qualification to this, because increasingly I encounter social scientists, particularly sociologists, who talk to you about their work as historians, who seek to pursue it by the historical method, abandoning the Social Science methods so predominant among their colleagues, the paradigms, the model building, quantification etc. This is, in fact, because History has been making converts, has been colonizing for a quite long time. A lot of sciences that some historians worship are already penetrated by History. Historians, being naturally modest (myself excluded) have pursued this relationship with the Social Sciences with a sort of calm assumption that they of course are the ones who are at the receiving end of the lesson all the time. It is not so.

If those are the differences in method, where do we stand as historians confronting the Social Sciences? It is obvious that we would be wrong to adopt their methods, because we would thereby give up the things that particularly characterize History and the writing of History, and which make it not only - which is not very important - an independent discipline of its own, but - and this is very important - a major contribution to the activities of the human mind, distinguishable as an enterprise which can be defined, can be practised and can be discussed, and has results.

But when we look at the question of techniques we are

in a different country. There, indeed, we are very wise to consider our debt and our possible borrowings and what we can learn. We have to be careful whenever we look at Social Science techniques that we do not inadvertently slip into accepting Social Science methods. We must forever control the techniques we employ by our own historical method as I have tried to describe it.

I will give you some examples. Take quantification. Of course we should count where counting is possible and of course we should use all the techniques of advanced and, so far as we can understand it, mathematical enumeration and quantification in order to render out statements more precise and our investigations more accurate. There is no virtue at all in saying large things like: Most people did. . . . . Many people thought. There is, of course, no virtue in that, and a great virtue in counting as accurately and as fully as you can - but only as fully as you can. And where the demands of the historical method prevents the construction of a properly quantified argument, you cannot pursue it, or at best you can pursue it as a conjecture, a theory which you put forward, for which you make no extreme claims, but not as a statement of ascertained truth or even ascertainable truth.

I have already mentioned the computer. A lot of historians are frightened of the computer, a lot of publicists have made it a kind of Devil's spawn which we must all lambast and hate. The computer, of course, is only a machine and its greatest virtue is that it simplifies and speeds up operations which we could all undertake if we were likely to live to about one or two thousand years of age.

But what have historians done with it? Very little so far because, I think, they have mistaken its chief use for them. A computer does two things. It counts and carries out mathematical operations at great speed. This can be useful to the historian where his data permit him to construct problems which computerization can solve. In History this very rarely happens before the 18th century because of the deficiencies of evidence and rarely even after with any particular assurance of success. Not too many questions lend themselves to numerical analysis at this level, and probably Historical Demography is the only thing for which it has so far proved really useful, and a lot of good work is going on in that. But even there most of the things that have been published have been warnings about the difficulties, dangers and insufficiencies rather than triumphant achievements.

But the other thing which the computer does is to store information, and we have not begun as historians to use the computer as what is known as a data-bank, a storage of information which could enormously simplify the answering of general historical questions. It would be possible to do this e.g. in any country which has an extended historical record - and as you probably know the continuous record of the national government of England is one of the most magnificent collections of historical materials. You could take such records and you could do a biographical dictionary of every person that ever occurred. This would solve no problems of historical research, but it would make historical research possible. This use of the computer is not to dismiss the historian, it is to give him his chance. We have not yet begun on that. The example I gave you is

a very large one, and for financial reasons probably impossible but a lot of this kind of work can be done. Think of the computer therefore, not necessarily as an instrument that counts, but as an instrument that gives you the opportunity to assemble information which it would take thousands of years to do by hand, and you have a technique well worth employing in history.

The sum of all this is really to say very little more than this: Our relationship as historians with the Social Sciences is and obviously has to be an active one. We cannot and we do not wish to avoid learning from one another and teaching one another. But in doing so we must be more clearly aware of what is going on and what is happening to us. We must not use our minds blindly in this, we must know what we are doing, when we are doing it. There is no virtue in doing things without understanding them. When understanding them, I come to the conclusion - and this is the thing that matters at this juncture - that the essential methods of the Social Sciences and of History differ at almost every point, and that the contact therefore cannot be at that level, that we cannot and must not borrow from one another those methodological essences which distinguish us. We can understand and see how this affects our understanding of our own work, but still in terms of the method that we properly pursue. We can learn a great deal in techniques and in question-asking, both ways on, we from them, they from us. But we shall get nowhere, nowhere useful in this operation, unless we are quite clear that as historians we pursue an inquiry, a study, an intellectual discipline, justified in its own rights, virtuous only in so far as it remembers those terms and those rights.

DISKUSSION:

Docent Börje Hanssen:

I should like to suggest that the paradigm of the conservative historian is to study the political events of a nation in their chronological sequence evaluating what is important from his preconceived ideas and from the traditions of his discipline, seeking his causes in the near past, rather than in the present, regarding History as a big river - the flow, not the interdependence of factors being the important thing. If this is true an important difference between the social scientist and the historian is that the former is aware of his theories, whereas the latter is ignorant of them. In actual fact historians are structuralists, but they build their structures ad hoc, for the solving of a particular problem only. The social scientist builds his structures with the idea in mind to use them in a broad field of investigation and to test them on different materials. He presents them openly to his colleagues and critics, which I think contributes favorably to honesty in research. Professor Elton makes a virtue of the fact that traditionally historians have worked without conscious or elaborated theories. To my mind this is a deplorable tradition which has left History behind in the intellectual development

Professor Ole Karup Pedersen:

Professor Elton urged us to be aware of what we are doing when we are doing it. How can that be possible when we are allowed to have no models and no theories? Also, I think, we must always be aware of the fact that when we are doing historical research or we are teaching History at any level,

we are communicating within an already existing framework of models and theories. One of the functions of historical research - historical afterthought, which I agree with professor Elton ranks among the highest intellectual efforts, is to analyse and discuss those models and theories. We cannot do that if we avoid elaborating our own theoretical basis.

Professor G. R. Elton:

There is, of course, some truth in the statement that everybody works with certain preconceptions or understandings that are one way or another built into his consciousness. But the model-builder is not concerned with unconscious or semi-conscious convictions and ideas. He is deliberately using a method of setting up a formulation of a large problem before testing it against his supposedly empirical evidence. The historian ought to work the other way. He should start by deliberately and determinately freeing his mind from any preconceived ideas, and this can be done to a much greater extent than some people believe. He may, in the end come up with what approximates some sort of a model or theory, but certainly not in the sociological sense of the word. The historian's theories are at most generalized conclusions and very rarely applicable to other situations and other periods.

Börje Hanssen's point about the inadequacies of conventional History is to a great extent true. But there are remedies to this which have nothing to do with subservience to the Social Science methods. The task of the contemporary historian is to produce History which is still a story, going down through time, but which takes account of our recognition that a great many questions have been asked and a great many problems

posed to which the purely traditional method is no answer. This means writing your narrative History very much aware of the structural answers that have been supplied both by historians and by others. It is necessary to thicken your narration by well integrated excursion into the structural way of looking at things. But this must not absorb the historian from his duty to pursue the historical story, to recognize not the uniqueness but the singularity of the event and of the person. It is my personal predilection to believe that most things in History happen by accident, which taken to extremes is, of course, absurd - as is the theory that everything happens in recognizable patterns, which can be abstracted from the human agent. If we abstract the abstractable from the human carrier of events we not only distort and pervert, but I think we commit a major crime. In a way Börje Hanssen is right, We are all structuralists, but the historian must be a structuralist who remembers the passage of time and the singularity of events and who manages to combine the two aspects.

What should historians communicate? In my opinion - and this is one of my quarrels with the Social Sciences - he should communicate first of all a real pleasure in the knowledge and understanding of History.

Mag. art. Michael Wolfe:

Professor Elton established what I would call a clearly false decathomy between History on the one hand and the Social Sciences en bloc on the other. He described a kind of laissez-faire historical method, in which an invisible hand makes all the pieces of the puzzle fall into place in some marvellous way without any kind of centralized planning, and he opposed this

kind of History to a very selective caricature of certain aspects of some of the Social Sciences, drawn almost exclusively from the scientistic school of Social Science. I would suggest that the whole decathomy is extremely problematic. The historical differences that in a general way can be observed between people that call themselves historians and people that call themselves social scientists - at least those of the non-scientistic school, and I believe that if you count noses you will find those in the majority even in the US - are differences of emphasis and more specifically of conceptual precision. There is in the Social Sciences an anxiety not to change the contents of a concept in the middle of an argument, something you very often find in the narrative form of historical research.

Universitetslektor N. Glebe Møller:

What is in professor Elton's opinion the role of the historian in society, apart from that of conveying pleasure?

Professor G. R. Elton:

The social function of the historian lies in his ability to criticize and demolish the structures which other people erect and try to tie upon society. We have to remember that the step from the social scientist to the social engineer is a very short one. Society to-day is operated by what appeared to be Social Science theories, but turned out to be practical executive steps. So it becomes very important whether those theories are right or wrong. To demonstrate whether they are right or whether the premises are in fact distorted and the conclusions therefore tainted, that is the historian's social function. He is the guardian of intellectual and up to a point of

social liberty. This is a very high claim to make, but I make it nevertheless. History is the truly sceptical science, which asks the questions: What do you really base yourself on? What are your facts? By these questions the historian can and should undermine the overconfidence of those who have created generalized conclusions which are then applied in practice by politicians.

I want to underline that I do not think that the Social Sciences are unjustified or wrong. I think they are dangerous, politically and practically. I greatly dislike their practical effects in human life. But the social scientists are fully justified to use their own methods - and so are the historians.

I would admit that for my purpose I define the Social Sciences rather narrowly. On the other hand it is not true that the History I have described is laissez-faire in the fullest sense. It is controlled by the predominance of the evidence. To a quite unusual degree the historian is dominated by his evidence. The physical scientist in making his experiments is using Nature for purposes that he himself determines and constructs. The historians is unable to do this, he is simply the servant of the surviving evidence.

I agree that historians could do with much greater conceptual precision, provided it is not made to take the place of research. One of the great attractions of the Social Sciences to many historians is the fact that they appear to offer a way out of the labours of research.

Universitetslektor Klaus Randsborg:

As a prehistoric archaeologist I should like to hear professor Elton's opinion on the position of Prehistoric Archaeolo-

gy within the two groups of sciences he mentioned, History and the Social Sciences. So far as I see it, our discipline has right from the beginning encompassed an interest in historical perspectives as well as in general anthropological ones. I see no discrepancy between the two - as professor Elton would say - methods, but as I should say approaches to the study.

Professor Knud Erik Svendsen:

Professor Elton's message was that historians should specialize in collecting evidence and the social scientists in constructing theories, unsupported by evidence. He was thus advocating what I should call a dangerous scientific parochialism. The real problem confronting us is to find a pattern of cooperation between scholars who are now unfortunately split up in separate disciplines, and that problem, I would suggest, is a practical one. I find it striking that what professor Elton is actually advocating is a particular view of life, which he tries to press upon a discussion of the relationship between scientific disciplines. It also appeared from professor Elton's remarks, that he suffers from a love-hate relationship to the Social Sciences, History shows that a relationship of this nature is not productive of clear thinking.

Professor Jørgen Weibull:

I find it helpful to distinguish between an internal and an external process of research. Professor Elton argues exclusively within the context of the internal process in which the only relevant question is what is scholarly acceptable. The external process has to do with the historian's starting point, the initial structuring of the questions, his motivation,

to say so, for taking up a particular field of study. In this process the historian is influenced by personal preferences, prevailing trends in other scientific disciplines, in politics etc. Also the overwhelming amount of evidence necessitates an initial structuring. Professor Elton's demand that the historian see all the relevant material is so unrealistic that it is purely theoretical. On the other hand I admit that model-building sometimes distorts the selection of material and I agree that this is inadmissible.

Professor G. R. Elton:

Prehistoric Archaeology is essentially a kind of Cultural History, which has an exceptionally structuralist approach forced upon it by the fact that its record of events is so small. It works over a very great chronological scale and across it and in ways that are historically rather dangerous, because it may degenerate into applying a kind of "universal understanding" to ages very distant and covering a great expanse of time. This may happen in History also. A century becomes shorter the farther we move backwards. We sometimes talk about the 400 years of Roman rule in England as though it were 24 hours.

Love-hate relationship is rather a strong term to use to describe my relations with the Social Sciences. But there is certainly both an attraction and a repulsion so far as I am concerned. I think there could have been times in the past, when History was so exceedingly mindless that I would have been a defender of the Social Sciences, But we are to-day living in a situation in which the historian is told that he has no method, that he can do nothing without the assistance of

the Social Sciences, in which the teaching of History is frowned on in the schools, in which the historical study itself is in very considerable danger. In this situation I react violently.

I want to enlarge a bit on the question of how the historian gets around the problem of seeing all the material when that material is overwhelmingly great. An important reason why it is, in my opinion, the proper rule for the historian to see all the material is a methodological one, to prevent the mind from ossifying prematurely in some interpretative theory or generalization, to keep the historian's mind clear of answers until he has sought questions. Now, the historian who confronts an overwhelming material should undertake two main tasks. The first is to make a complete survey of the relevant material, the second is to attempt to identify that particular part of the material which is central to all the problems that may arise in the context of his larger question, an archive or a particular large set of documents. This part of the material he should read through without selection. In that way he has separated his larger question from any particular question, he has not simplified his problem by reducing the area of inquiry, but he has simplified it on purely archival grounds, which are separate from the actual question - answer complex that ultimately emerges.

Docent Börje Hanssen:

I still think the difference between History and the Social Sciences is only a difference of degree, not in kind. Historians do work with models, though they not want to admit it. But I agree that the models used by certain Social Sciences, especially in Sociology may be so rigid that they virtually de-

prive the scholar of his freedom. I myself prefer the freedom to ask new questions as I go through the material. Still I think that a general framework is both important and necessary to research.

Universitetsadjunkt Lars Bille:

Professor Elton admitted that some sort of selection is necessary in historical research in modern History. Does this selection not imply the use of theories and models such as they has developed within the Social Sciences?

Professor G. R. Elton:

My point when talking about selection is that in my opinion any selection determined beforehand by specific questions immediately sets off a circular process. You select so as to prove what you set out with. Therefore, what I am out for is a less weighted selection such as I described earlier.

In concluding this discussion I want to say that what I have described as the historical method is, of course, only a mechanical outline of the process of research. I have said nothing of intuition e.g. which is absolutely vital to the historian. The historical method does not create, it controls, its purpose is to prevent extravagance and absurdity.

What has been my concern in recent years is the arrogant demands of the Social Sciences on the one hand and the feeble-minded failure of the historians to react violently to these demands on the other. Nevertheless I realize that we stand on common ground, which is inquiry into the human condition. We can learn from one another and borrow from one another, but we must always remember that we have been trained as

scholars in particular methods. I personally prefer the historical training. I regard it as sceptical, as safe and as free.

Professor Ole Karup Pedersen:

Forholdet mellem "diplomatisk historie" og "international politik".

Dette oplæg vil tage sit udgangspunkt i en påstand om, at alle analyserbare fænomener (genstande) på én gang er præget af og derfor må forstås ud fra deres forudsætninger i tid og samtidig i deres aktive eller passive deltagelse i enhver proces kun kan forstås ud fra deres placering i en rumlig dimension. Denne påstand hævdes at være almengyldig, men får sin særlige betydning inden for samfundsvidenskaberne, fordi de analyserbare fænomener (genstande), som man beskæftiger sig med, altid vil omfatte ét og som regel et større antal mennesker. Da samfundsforskere også selv er mennesker, vil der uvægerlig i deres analyser indsnige sig forudfattede opfattelser om, hvad der betinger menneskelig adfærd, hvor grænserne går for, hvad man overhovedet vil anerkende som menneskelig adfærd. Derfor får ovenstående påstand sin betydning, fordi al beskæftigelse af analytisk art med samfundsfænomener også får som formål at klarlægge forudsætninger for og mulige konsekvenser af sådanne forudfattede opfattelser både for den enkelte forsker (selvreflektionen) som for hele samfundsvidenskaben, dens enkelte discipliner og endelig for de større grupper (samfund), hvor sådanne opfattelser gør sig gældende.

Disse generelle påstande og overvejelser har haft deres egenartede fremkomst inden for politologien og i særlig fremtrædende grad inden for den del heraf, der bærer betegnelsen "international politik". Som mulige forudsætninger herfor kan anføres en meget lang forudgående tradition for den måde og det sigte, hvormed man beskæftigede sig med undersøgte internationale forhold - hovedsagelig præget af en folkeretlig (normativ) og personalhistorisk holdning; meget store vanskeligheder ved at afgrænse og fagligt berettigede "internationale forhold" som et særligt studieområde; meget store og vidtrækkende både faglige og brede samfundsmæssige forventninger om de fremskridt og den praksis, som var mulig ved en mere stringent og hævdet 'videnskabelig' måde at undersøge internationale forhold på.

Opgøret eller mødet mellem 'diplomatisk historie' og 'international politik' fattes bedst ved at se på de kritikpunkter, som repræsentanter for den ene eller den anden anskuelsses måde har rettet mod hinanden. Forsvarerne for den 'diplomatisk historie' har hævdet, at repræsentanter for 'international politik' i deres bestræbelser for at være 'videnskabelige' arbejder med forudfattede meninger (modeller, teorier), som de selvbekræftende får deres data til at indpasse efter; at de i dyrkelsen af de 'hårde data' overser disse datas oprindelse og forudsætninger; at de ved deres 'systembetragtninger' afpersonaliserer og derved umenneskeliggør genstanden for deres undersøgelser; at de i deres bestræbelser for at finde lovmæssigheder eller adfærdsmønstre af mere generel karakter med deri indbyggede formodninger om et vist årsagsforhold mister blikket for det spontane, uforklarlige og nuancerede, og at dette i forbindelse med deres ofte store

iver efter at være 'nyttige' og se deres indsigter og resultater bragt i praktisk anvendelse gør, at de let kommer til at optræde som samfundsvidenskabelige teknokrater i en bestemt samfundsgruppes eller samfundstypes tjeneste. Forsvarerne for 'international politik' har bebrejdet repræsentanterne for 'diplomatisk historie', at de kritikløst forklarer begivenheder; at de uovervejete fortæller stort og småt uden nogen klar formulering af de problemstillinger, de vil beskæftige sig med; at deres opmærksomhed i alt for stor udstrækning er samlet om enkelte eller få agerende enkeltindivider uden at overveje, hvilke mere omfattende samfundsfænomener eller -grupper, de står som udtryk for; at deres ofte ateoretiske indstilling og læggen vægt på den enkelte situations eller begivenhedsrækkes særpræg gør deres undersøgelser til usammenlignelige enkeltpræstationer uden videre erkendelsesmæssigt sigte; og endelig at de - netop ved ikke at klargøre sig deres teoretiske forudsætninger og begrænsninger - uundgåeligt kommer til at virke deterministiske og dermed i egentligste forstand bekræftende for, at det kunne gå, som det gik, og at de derfor i en bredere samfundsmæssig betydning kommer til at virke som forsvarere for alt bestående.

Såvidt jeg kan se, er der meget berettiget i de kritikpunkter, der er fremført fra begge sider. Både 'diplomatisk historie' og 'international politik' rummer i deres hidtidige udvikling og fremtrædelsesform risici af netop den karakter, som deres respektive kritikere fremhæver. Selve debatten mellem de to anskuelsesmåder - og ikke mindst den heftighed, hvorved den til tider er blevet ført - kan godt tages som vidnesbyrd om en gensidig afhængighed og uundværlighed, som gør det påkrævet at tage stilling til den kritik, som anføres fra 'modpartens' side. De to anskuelsesmåder - eller rettere deres

repræsentanter, som sjældent træffes i den rendyrkede form - befinder sig begge i en omformnings- og videreudviklingsproces, som stiller store krav til både nytænkning og indplacering af denne nytænkning i en faglig tradition. I denne proces har repræsentanterne for 'international politik' hidtil haft de letteste vilkår, fordi de har gjort en dyd af at være utraditionelle, pionerer og nyskabende. Men meget tyder på, at den lette tid for 'international politik' er ved at være til ende. Dels har ca. 20 års forsøg på at berettige og manifestere en mere systematisk, stringent og velovervejede måde at beskæftige sig med internationale forhold på ikke sat sig imponerende store spor - hverken i akkumulerbare videnskabelige resultater, opbygningen af en nogenlunde homogen faglig tradition (f.eks. udtrykt ved en fælles begrebsramme), eller i en påvirkning af bredere og mere udadvendte fremstillinger, redegørelser for eller kommentarer til internationale forhold. De metodiske raffineringer og nyskabelser, som også har fundet sted inden for disciplinen international politik, har utvivlsomt deres brede samfundsvidenskabelige berettigelse, men har samtidig affødt en begyndende 'afprofilering' af international politik, som igen har rejst stigende tvivl om, hvad det egentlig er man beskæftiger sig med og hvorfor. Dertil er i de sidste 4-5 år kommet en stadigt kraftigere markeret såkaldt nymarxistisk kritik, der ikke fortrinsvis eller udelukkende har rettet sig mod 'international politik', men som i sin generelle kritik af den 'videnskabelige' samfundsforskning også har ramt denne disciplin, bl.a. og meget føleligt ved hele definitionen af det område, de fænomener, som man hævder at beskæftige sig med.

Den kommende udvikling af forholdet mellem 'diplomatisk historie' og 'international politik' er ikke så meget spørgs-

målet om, hvilken af de to anskuelsermåder, der vil sejre, eller hvilken af dem, der tilsyneladende manifesterer sig kvantitativt mest. Det er først og fremmest et spørgsmål om, hvorledes man ved den enkelte institution, hvor der hævdes at foregå studier af internationale forhold, ønsker at forholdet skal videreudvikle sig; hvilket bidrag man dér ønsker at yde. Den vigtigste indsats ligger nok i at holde dialogen - evt. skænderiet - åben, indtil man kan nå det punkt, som giver de bedste muligheder for en videreudvikling, nemlig hvor kombinationen af både det tidslige og det rumlige og både det enkeltstående og det generelle er blevet en selvfølge for al samfundsvidenskab. Det er en meget langvarig og arbejdskrævende proces, som stiller meget større krav til selvkritik og selvreflektion, end man hidtil har gjort sig klart.

Professor Erik Rasmussen:

Forholdet mellem statskundskab og indenrigspolitisk historie.

Fællesudvalget for historisk Forskning har bedt mig indlede en gruppedrøftelse af forholdet mellem statskundskab og indenrigspolitisk historie. Man har stillet mig frit med hensyn til, om jeg vil behandle problematikken generelt eller jeg vil belyse den gennem et eksempel. Jeg har foretrukket at benytte mig af en kombination af disse fremgangsmåder, som jeg tror vil være mest befrugtende for den følgende drøftelse.

Drøftelsens emne er jo blot et led i en større sammenhæng: forholdet mellem historien og de andre samfundsvidenskaber. Det er min opfattelse at de enkelte samfundsvidenskaber mest frugtbart opfatter sig selv som dicipliner der beskæftiger sig med hvert sit aspekt af et og samme fænomen, samfundet; altså økonomien med det økonomiske aspekt, statskundskaben eller - som vi foretrækker at sige - politologien med det politiske aspekt, osv. Dette såkaldte aspektsynspunkt, som jeg har gjort rede for andetsteds (1), har den dyd at det giver prægnant udtryk for samfundsvidenskabernes enhed og forskellighed.

Når dette er min opfattelse, vil De forstå at jeg ikke kan holde mig nøje til det opgivne emne i snæver forstand, men jeg skal bestræbe mig på at gøre det i så stor udstrækning som muligt.

Det ligger i temaet for dette historikermøde, at både politologien og historien er samfundsvidenskaber. Det er et synspunkt jeg deler. Men deres placering i forhold til den samlede sum af samfundsvidenskaber er forskellig.

Politologien ligner økonomien, sociologien, socialantropologien og en række andre samfundsvidenskaber derved, at den ligesom de beskæftiger sig med et særligt aspekt af samfundslivet. Hvad det særlige politiske aspekt er - og dermed hvorledes politologien skal defineres - findes der forskellige opfattelser af. Nogle vil søge det i magtbegrebet (som iøvrigt i sig selv er ganske mangetydigt (2)), altså parallelt med G.R. Elton (3) som siger: "Power constitutes the essential theme of political history". Andre betoner de mål magten er rettet imod, eller de former hvorunder den udøves. Jeg selv (4) foretrækker, med udgangspunkt hos David Easton, at definere politik som sådan aktivitet som vedrører fastsættelse og fordeling af værdier med gyldighed for et samfund. Men der er ingen grund til at gå nøjere ind på en drøftelse af denne problematik. Det er for dagens formål tilstrækkeligt efter disse antydninger at lade som om vi er enige om, hvad vi mener med politik og med det politiske aspekt af samfundet.

Derimod er det væsentligt at fremhæve at politologien er en systematisk og generaliserende videnskab, atter ligesom de lige nævnte søstervidenskaber. Den bestræber sig på at formulere udsagn der har gyldighed for en klasse af

fænomener, f. eks. for klassen politiske partier. Dens opmærksomhed retter sig derfor nok så meget mod det regelmæssigt tilbagevendende, mod mønstre i adfærden, som mod det særegne og individuelle. Den har forkærlighed for eksplicitte begreber og for definitioner der er så præcise som muligt og lader sig operationalisere med henblik på empirisk afprøvning af de hypoteser hvori de indgår. Ligeledes giver den sig i kast med at opstille teorier, partielle eller endog generelle, som kan bringe sammenhæng i dens generalisationer. Det skal tilføjes at den i så henseende ikke befinder sig på et særligt højt stade, men også at den i sine forsøg på at gribe denne opgave an har præsteret en række approaches, det vil i denne sammenhæng nærmest sige problemformuleringer, af hvilke ingen er blevet dominerende, hvorfor fagets teoretiske situation kan forekomme nok så forvirrende.

I begge de her fremhævede henseender forholder historien sig anderledes end politologien. Hvis man overhovedet kan sige at også historien beskæftiger sig med et aspekt af samfundet, så bliver det unægtelig i en anden forstand af ordet end når man taler om det politiske, det økonomiske aspekt osv. Historien som sådan beskæftiger sig med alle aspekter af samfundet, den er i den forstand samfundsvidenskaben par excellence og søger virkelig ofte at efterleve denne formidable forpligtelse, alene med den begrænsning at den kun føler sig forpligtet overfor fortiden. Da nutid og fortid er begreber som ikke klart lader sig adskille, og da de øvrige samfundsvidenskaber ikke alene nødvendigvis arbejder med data fra en nær fortid men også i princippet kan beskæftige sig med stof fra en hvilken som helst tid, bliver tidsafgrænsningen i en vis forstand lidet sigende. Og da histori-

kerne ofte specialiserer sig i politisk historie, økonomisk historie osv. bliver heller ikke sontringen mellem den altomfattende historie og de aspektbetonede samfundsvidenskaber så fundamental som den kan synes, og i hvert fald har man jo med henblik på drøftelsen på dette møde foretrukket at foretage en sådan opsplitning, der endda går ud over hvad man ønsker at praktisere i politologien, hvor næsten alle foretrækker at betragte international politik som en gren af politologien, ikke som en særlig videnskab.

Nok så væsentlig synes på denne baggrund en anden forskel. Jeg karakteriserede politologien som en systematisk og generaliserende videnskab. Historien, og derunder den politiske historie, er ofte nok, f.eks. af G.R. Elton (5), blevet karakteriseret som fortrinsvis eller endog alene interesseret i det unikke eller, som Elton foretrækker at sige, the particular, hvilket vel nærmest må gængives ved det konkret forekommende enkelttilfælde. Som det også er blevet sagt, historikeren studerer den franske revolution som historisk fænomen, ikke revolutioner som sådanne. Dette er en sandhed med modifikationer, hvad mange historiske afhandlinger viser, men jeg godtager villigt at der er en kerne af noget træffende i denne karakteristik.

Hvad jeg derimod ikke kan godtage er den konklusion der sommetider drages af disse konstateringer, nemlig at der er en kløft mellem historikernes og andre samfundsvidenskabsmænds forskning, så at de to parters produkter bliver væsensforskellige og endog gensidigt uanvendelige. Det er denne gamle sontring fra århundredeskiftet mellem nomotetiske og idiografiske videnskaber der ligger bag, og den er efter min opfattelse i sig selv anfægtelig. Og den nævnte radikale

konklusion er vel psykologisk forståelig som udtryk for en bestræbelse på at opretholde en autonomi som man fandt truet, men den er teoretisk uholdbar og forskningsmæssigt uøkonomisk, ligesom den formodede trussel er en videnskabsteoretisk misforståelse.

Overfor den udtalte trang til dikotomisk sondren står den omstændighed at historien og de andre samfundsvidenskaber studerer de samme fænomener. Forskellene dem imellem beror ikke på forskelle i forskningsobjekterne, som altså er identiske, men - i den udstrækning de eksisterer - på forskelle i forskningsstrategi. Det samme kan udtrykkes ved at sige at ethvert af disse fænomener er på én gang unikt og forholder sig til et adfærdsmønster, som det gentager, udbygger, varierer eller - i sjældne tilfælde - omstøder. Forskellen beror på hvilket eller hvilke aspekter ved fænomenet forskerne hæfter sig ved, med andre ord: hvad det som datum benyttes til.

Min tesis er nu den at ikke alene er begge aspekter forskningsstrategisk velmotiverede, men de er også begge indbyrdes forbundne og gensidigt nødvendige for hinanden forsåvidt der er tale om empirisk orienteret forskning. Det var derfor jeg ovenfor karakteriserede en anden opfattelse - og det gælder efter mit skøn enhver anden opfattelse - som teoretisk uholdbar og desuden forskningsmæssigt uøkonomisk.

Denne tesis vil jeg naturligtvis søge at begrunde videnskabsteoretisk. Jeg vil forudskikke en lille videnskabs-historisk ekskurs, fordi den kan kaste et første skær af lys over den teoretiske problematik.

G.R. Elton bemærker (6) at det for den moderne civilisation særegne er at den hviler på to piller: naturvidenskaben og den analytiske historie; i sammenligning er f.eks. indisk og kinesisk kultur markeret ahistoriske. Denne iagttagelse er utvivlsomt træffende og iøvrigt ikke ny. Hvad der har slået mig er at man i denne forbindelse lige så vel kunne tale om samfundsvidenskaberne i det hele taget.

Går vi tilbage i tiden bliver det jo overhovedet tvivlsomt om vi kan opretholde en sondring mellem historikere og andre dyrkere af samfundsvidenskab, f.eks. politologer. Mange af de store gamle - Thukydid, Polybios, Machiaveli f.eks. og her til lands endnu en Holberg - hører hjemme i begge kategorier eller kan, hvad der er et bedre udtryk for det samme, ikke kategoriseres. Videre hævder Elton (7) at et videnskabeligt ordnet, systematisk studium af historien først for alvor begyndte i det 19. århundrede med Niebuhr og Ranke. Det er nok rigtigt at fra da af blev udspecialiseringen en kendgerning. Den generaliserende nationaløkonomi var allerede etableret, sociologien og etnografien var undervejs, politologien fulgte noget senere. Siden har kun ganske få store ånder, f.eks. Max Weber, været produktive indenfor næsten hele det samfundsvidenskabelige spektrum. Men det i denne sammenhæng væsentlige er hvilket kriterium der betragtes som konstituerende for udspecialiseringen af historien, og det er for Elton og vel alle andre historikere kildekritikken, den historiske teknik eller metode eller hvilken betegnelse man nu vil bruge. Dette er ubestrideligt rigtigt, og kildekritikken var lige så ubestrideligt en stor landvinning. Hvad man ofte har været tilbøjelig til at overse er at samtidig gjorde historikerne i vid udstrækning deres teknik

til deres teori, hvilket i princippet betød at de gjorde deres videnskab ateoretisk. Når f.eks. marxistisk orienterede historikere anlagde deres synsmåde på historiske fænomener bebrejdede man dem at de gik til kilderne med forudfattede meninger, i stedet for at diskutere om deres teoretiske synspunkter var frugtbare eller ej for en forståelse af de historiske data. I virkeligheden er en ateoretisk holdning, som jeg om lidt skal komme tilbage til, en illusion. Det jeg foreløbig vil konstatere er at med den fremherskende ateoretiske holdning skilte historikerne sig ud af fællesskabet med de øvrige samfundsvidenskaber og sprængte kløfter, hvor der ikke havde behøvet at være mere end en lille grøft.

Begrundelsen for min tesis er videnskabsteoretisk, men de påstande den rummer har for så vidt gyldighed for al menneskelig erkendelse. Udgangspunktet har været den såkaldte videnskabelige værdirelativisme, der i samfundsvidenskaberne gerne knyttes til Max Webers navn, og som har fundet stadig videre godtagelse. Det i denne forbindelse særlig relevante er at videnskabelig såvel som anden menneskelig erkendelse allerede på iagttagelsens og beskrivelsens stadier forudsætter et sæt af teoretiske forestillinger, et anskuelssæt, som har såvel normative som kognitive aspekter. Summen af de kognitive aspekter udgør et virkelighedsbillede, dvs. den opfattelse vi har af hvorledes fænomenernes verden tager sig ud. Summen af de normative aspekter udgør et værdisæt, altså vore vurderinger af de fænomener vi iagttager, og af den helhed, den fænomenernes verden, hvor i vi betragter dem som indgående. Det er vigtigt at bemærke at denne sondring er rent analytisk. Virkelighedsbillede og værdisæt er indbyrdes bestemt af hinanden gennem et stadig

fortsat samspil. Konsekvensen heraf er at videnskaben ikke kan løfte sig selv op ved hårene til en objektiv erkendelse, og en videnskab der vil hævde at kunne det, hvad enten den er ureflekteret empiristisk, som megen historieforskning har været, eller nymarxistisk, som især Althusser-skolen, må betegnes som videnskabsteoretisk utilstrækkeligt funderet. Af objektivitetsbegrebet bliver der næppe andet tilbage end det uomgængelige krav om intersubjektiv overførbarhed, dvs. at en videnskabelig fremstilling lader sig efterprøve og debattere med hensyn til såvel metode og data som værdipræmisser.

Når det forholder sig således at allerede iagttagelse og beskrivelse er medbestemt af et anskuelsessæt, siger det sig selv for det første at det er meget vigtigt at anskuelsessættet og de elementer, der indgår i det, gøres så eksplicitte og så bevidste som muligt, og for det andet at enhver beskæftigelse med det unikke, med the particular eller hvilket udtryk man vælger, forudsætter et anskuelsessæt, en eller anden forestilling om et adfærdsmønster, i forhold til hvilket det unikke kan opfattes. Med andre ord, enhver beskæftigelse med det unikke aspekt af fænomener, historikernes såvel som andre samfundsvidenskabers, er afhængig af opfattelsen af de samme fænomeners generelle aspekt, altså af de begrebsapparater, definitioner og i det hele taget teoretiske forestillinger ved hjælp af hvilke fænomenerne opfattes. Man kan i så henseende bevæge sig på et plan som er dagligdagens, og det sker hyppigt i historisk og sandelig også i anden forskning. Man må blot ikke tro at man derved undgår at benytte sig af et teoretisk apparat. Men man kan også foretrække at udnytte de bestræbelser for at udvikle et stadigt mere

gennemtænkt og forfinet teoretisk apparat som er et væsentligt led i hvad de generaliserende samfundsvidenskaber er optaget af, altså fra en historikers synspunkt betragte disse som hjælpevidenskaber. Det har historikerne naturligvis i tidens løb også gjort, i mange tilfælde dog først når disse andre samfundsvidenskabers teorier var indgået i, man kunne sige den dannede offentligheds begrebsverden, altså ikke ved at gå direkte til kilderne. Et eksempel der straks melder sig for tanken, er historikernes benyttelse af nationaløkonomisk teori, først den liberalistiske, siden andre. Det er et godt eksempel at have for øje fordi det så klart illustrerer hvilke urimeligheder det kan bringe en historiker ud i hvis han ikke tænker sig godt om; derimod er det ikke noget argument for at kaste barnet ud med badevandet.

Det er imidlertid ikke alene det generelle aspekt som er nødvendig for forståelsen af det unikke. Det forholder sig også omvendt. De generaliserende samfundsvidenskaber har, netop for at kunne generalisere, brug for det grundigst mulige kendskab til fænomenernes unikke aspekt, simpelthen for ikke at bygge på falske data når de forsøger sig med deres generalisationer, og det er vel ofte forsyndelser i så henseende historikere har let ved at få øje på. I denne forstand er historien altså hjælpevidenskab for de andre samfundsvidenskaber, men det er, som jeg i anden forbindelse har haft lejlighed til at påpege (8), ligesåvel en nødvendig opgave for andre samfundsvidenskabers dyrkere at tage på sig, især da når der ikke foreligger tilfredsstillende historiske undersøgelser. Man kan ikke sondre mellem historiske data med overvejende relevans i den ene og den anden henseende. Fænomenerne bliver identiske med sig selv.

Der er med andre ord ikke nogen kløft mellem historien og de andre samfundsvidenskaber, kun nogle små grøfter som begge parter til stadighed må krydse hvis de vil yde forsvarlig forskning.

Det er nu min hensigt at belyse det jeg har sagt med et konkret eksempel som kun involverer et forholdsvis lavt politologisk teoretiseringsniveau, men som netop derfor egner sig godt til at illustre problematikken, dvs. forholdet mellem politologi og politisk historie, på en overskuelig måde.

Eksemplet er forskningsmæssigt aktuelt. Det drejer sig om den konservative folketingsgruppes beslutning den 21. marts 1929 om at undlade at stemme ved 3. behandling af finansloven, hvorved det blev muligt for Socialdemokraterne at bringe regeringen Madsen-Mygdal i mindretal, hvorefter denne lod udskrive valg med flertalsskifte og varige forskydninger i partisystemet til følge. Denne beslutning har dr. Poul Jensen (9) nylig taget op til analyse i festskriftet til Povl Bagge. Heri diskuterer og kritiserer han tidligere fremstillinger af episoden, bl.a. den jeg har givet i min Komparativ Politik (10).

Om min egen fremstilling må jeg måske forudskikke den bemærkning at den ikke er nogen historisk fremstilling. Det der drejer sig om er at jeg i en behandling af partiernes forhold til hvad jeg kalder den retningsgivende funktion har formuleret et simpelt analyseskema for beslutningsprocessen i et parlamentsparti og analyserer denne med hensyn til det beslutningssystem indenfor hvilket en given beslutning bliver truffet, den information som står til aktørens, dvs. beslutningstagerens, rådighed, og aktørens motivation, forstået ikke som psykologisk proces men som formålsbestemt, idet

en beslutningsprocesanalyse bygger på en antagelse af i det mindste en vis grad af rationel adfærd hos aktøren. Med andre ord, trods mangler et typisk politologisk analyseskema, som under givne forudsætninger vil kunne udvikles til en model. Anvendelsen af dette analyseskema har jeg illustreret ved hjælp af den nævnte konservative beslutning. At netop denne blev valgt skyldtes to ting. For det første at den eggede sig godt til at illustrere en analyse på alle de tre nævnte punkter og specielt med hensyn til en drøftelse af rationalitet, respektive irrationalitet på forskellige tidsplaner. For det andet skyldtes valget at denne episode forekom mig forholdsvis veloplyst. Jeg kendte de Konservatives partiprotokoller, forhandlingerne i Rigsdagen og dele af pressedebatten og havde givet en kort fremstilling af den andetsteds (11), ligesom jeg havde holdt et utrykt foredrag derom. Det havde naturligtvis været at foretrække om jeg havde kunnet foretage en fuldt tilbundsående udforskning af episoden, og jeg kan kun undskylde mig med dels at dette ikke var tidsmæssigt muligt under udarbejdelsen af en emnemæssigt meget vidtspændende lærebog, dels at der findes så få primærundersøgelser af episoder i nyere dansk politik at det ikke forekom mig muligt at vælge en anden som var bedre udforsket og samtidig lige så velegnet til formålet. Dr. Poul Jensen betegner beskedent sin afhandling som en "skitse til fortolkning af finanslovsafstemningen i Folketinget 21. marts 1929", og det hedder: "Til nærværende skitse er kun anvendt dele - og i kildemæssig henseende ikke de mest kvalificerede - af det materiale hvorpå til sin tid den endelige vurdering af finanslovs-krisen 1929 vil hvile. De består først og fremmest af samtidens presse og Rigsdagstidende; af utrykt

materiale er i yderst begrænset omfang benyttet det Konservative Folkepartis rigsdagsgruppers protokoller. Dertil endelig interviews med de to eneste nulevende medlemmer af den konservative folketingsgruppe i 1929, fhv. minister Vilh. Fibiger og fhv. minister Ole Bjørn Kraft". Forsåvidt angår det der er afhandlingens centrale emne, de Konservatives beslutning om at undlade at stemme, er denne beskedenhed overdreven. På dette punkt kan der næppe tænkes at komme mere "kvalificerede" kilder frem, og at uddrage de relevante data af de konservative partiprotokoller (12), tilbage og frem i tiden, er et meget overkommeligt arbejde. Hvad presse angår har dr. Jensen foretaget en ganske omfattende gennemgang og givet os et meget fyldigere billede end vi forud har haft.

Dr. Jensens afhandling forekommer mig at være, som det var at vente, et værdifuldt arbejde. Jeg vil gerne understrege dette mit skøn, før jeg går over til mine kritiske bemærkninger.

Denne kritik kan, i konsekvens af hvad jeg sagde for lidt siden, ikke deles op i en historisk og en politologisk del. Men i overensstemmelse med hvad der er temaet for denne drøftelse kan jeg søge en begrænsning ved især at interessere mig for hvad der umiddelbart vedrører forholdet mellem historie og politologi og særlig det teoretiske aspekt, mens jeg kun vil drøfte rent historisk-kildekritiske spørgsmål i den udstrækning det er uundgåeligt som et led i argumentationen.

Mens de fleste fremstillinger (13) af forløbet i marts 1929 i varierende formuleringer har godtaget den af det Konservative Folkeparti og særlig energisk af J. Christmas Møller straks og gentagne gange senere hævdede opfattelse at det var forudset og taget i betragtning at beslutningen om at und-

lade at stemme kunne medføre såvel finanslovsforslaget's fald som udskrivning af valg, og har set beslutningen i forlængelse af partiets gennem 1920'rne accelererende utilfredshed med Venstre og da særlig Madsen-Mygdal-regeringens holdning til det, hævder dr. Poul Jensen en modsat opfattelse, som klarere kommer til udtryk i hans konklusion: "Med sin beslutning om at undlade at stemme for finansloven ventede endsige tilsigtede gruppen ikke at fremkalde et brud med regeringen, men fuldførte blot den finanslovspolitik som partiet efter forbilledet i 1925 havde lagt op til siden november 1928 og som overfor regeringen skulle demonstrere den konservative fasthed i forsvarsspørgsmålet. Finanslovsforkastelsen traf da folketingsgruppen uforberedt, forsåvidt som en krise i forholdet til regeringen først var ventet når forsvarsloven nåede frem til endelig behandling i Folketinget... Da krisen opstod allerede under finanslovsbehandlingen og dermed spørgsmålet om hvilke parlamentariske konsekvenser den skulle udløse, valgte gruppen i overensstemmelse med tidligere hævdede synspunkter en politik som ikke umiddelbart pegede mod valg og som, når den var lykkedes, havde skaffet partiet indflydelse på krisens afvikling og dermed muligvis på forsvarssagens skæbne".

Mens jeg kan godtage en del af de resultater dr. Jensen kommer til undervejs, og ville have taget dem i betragtning hvis jeg havde kendt dem før jeg tilrettelagde 2. udg. af Komparativ Politik, er det min overbevisning at hans konklusion på afgørende punkter er forkert (14), og at dette skyldes mangler i det teoretiske begrebsapparat han har arbejdet med, og som - det understreger jeg igen - er ikke mindre bestemmende for resultatet af et stykke histo-

Den omstændighed at beslutningsprocesanalysen koncentrerer sig om gruppen som aktør medfører naturligvis ikke at en analyse af beslutningsprocessen indenfor gruppen bliver uinteressant. Tværtimod, de to former kan uddybe og berige hinanden udfra såvel en politologisk som en historisk synsvinkel. Det er blot to forskellige forskningsstrategier. I det første tilfælde er gruppen en black box, dvs. man ser bevidst bort fra hvad der er foregået indenfor den. Det er sådan jeg har behandlet den konservative folketingsgruppe i Komparativ Politik. I det andet tilfælde koncentrerer interessen netop om hvad den gør så bort fra. Det er, såvidt jeg forstår, især dette mål dr. Poul Jensen har sat sig for. For således at fastslå hvorledes en beslutning er blevet til indenfor en gruppe må man først danne sig et billede af gruppen som gruppe i sociologisk forstand, der i kraft af sine normer, indflydelsesmønstre (16) osv. er noget andet end summen af sine enkelte medlemmer. Umiddelbart synes det måske indlysende at den konservative folketingsgruppe var identisk med de 28 medlemmer, den havde bestået af siden det gunstige valg i 1926. Institutionelt set træffes også dens beslutning, som hin 21. marts, ved optælling af de vota dens tilstedeværende medlemmer afgiver, især da når det drejer sig om en "partisag". Men når de enkelte medlemmer, som dr. Jensen ganske rigtigt påpeger, kan have lagt deres eget indhold og egne hensigter i gruppens fælles beslutninger, så bliver det dobbelt vigtigt at interessere sig for indflydelsesstrukturen i gruppen og for hvilket indhold og hvilke hensigter de medlemmer har lagt deri som fremfor andre var bestemmede for den beslutning, gruppen traf som aktør indenfor det større beslutningssystem. Sat på spidsen: det kan meget vel

være mindre interessant - og iøvrigt i det foreliggende tilfælde umuligt at konstatere - hvad flertallet af de medlemmer der førte gruppen frem til beslutningen har sigtet på. Hverken den interne beslutningsproces i gruppen eller gruppens handlemåde som aktør kan forstås uden at man gør sig så præcise forestillinger som muligt om hvad man mener med gruppen som beslutningstager.

Hvad kan vi da konstatere vedr. indflydelsesstrukturen på det tidspunkt i den konservative folketingsgruppe og rigsdagsgruppe, dels generelt, dels i relation til det foreliggende spørgsmål? En gennemgang af de konservative parti-protokoller efterlader et tydeligt indtryk af at flertalsdannelsen var betydelig mere diffus end tilfældet synes at have været i de andre partier. Nok kan man tale om en landbofløj, som var forholdsvis eftergivende overfor Venstre, og en industrifløj eller måske københavnerfløj (hvortil kom de to løsgængere fra Århus), som var anderledes stridbar, men de fleste kunne ikke entydigt indrangeres i disse fløje, hvis eksistens således ikke bidrog synderlig til at stabilisere indflydelsesstrukturen, og gang på gang ser man disse politikere støtte hinanden ved én lejlighed og modarbejde hinanden få uger senere, så det synes vanskeligt eller umuligt at konstatere noget adfærdsmønster. Det var en gammel svaghed (17), som modstanderne meget vel kendte og vidste at tage i betragtning.

Forsåvidt kunne disse tilstande motivere at historikeren i netop dette tilfælde undlod at tage indflydelsesstrukturen i betragtning, og endda forklare at den konservative politik kunne blive så lidet omtænksom, ja næster hovedløs, som den i dr. Jensens fremstilling tager sig ud. I hvert fald

måtte de skildrede svagheder medføre at den eller de der ville prøve at lægge en strategi for gruppen stod overfor en usædvanlig vanskelig opgave. Ingen vil formentlig være i tvivl om at Christmas Møller ved denne tid forsøgte at tage en lederopgave op, ej heller om at hans ærgærrighed var stor. Hans eneste magtposition var det nylig erhvervede formandskab i folketingsgruppen, en post der vistnok i sig selv betød mindre end i de andre partier. Han var blevet valgt uden modkandidat. Men valget var desuagtet sket skriftligt, og fem af de afgivne stemmer havde været blanke, to ganske bemærkelsesværdige omstændigheder, og forinden var Pürschel "fra flere sider" blevet "meget kraftigt" opfordret til at fortsætte (18). Det er velkendt at mange i partiet så med en god del skepsis på Christmas Møller (19). Det hører imidlertid også med i billedet at han havde et indgående kendskab til landsorganisationen og nære kontakter til tillidsmændene ude over landet.

Ser man derefter på hvad der kan siges om indflydelsesstrukturen i det foreliggende tilfælde, er der kun én ting der er tydelig, nemlig Christmas Møllers aktive rolle på hvert stadium af forløbet, jvf. nedenfor. Derudover ved vi ikke stort andet end hvad der kan udlæses af selve afstemningen i gruppen den 21. marts. Men det er for så vidt heller ikke så lidt. Christmas Møller havde foreslået at gruppen skulle undlade at stemme ved finanslovsforslagets endelige vedtagelse. Alligevel blev der afstemning om alle tre mulige holdninger: "For at stemme for finansloven stemte 10 medlemmer, 17 imod. For at undlade at stemme stemte 20, imod 5. For at stemme imod stemte 3, imod 25". Ved den første afstemning må altså ét, ved den anden afstemning to medlemmer have undladt at stemme. Tallene

viser at godt en tredjedel af gruppen, nu da det kom til stykket, ville foretrække at føje sig trods det prestigetab det vilde medføre, et indicium i retning af at de indså hvilke risici man ellers løb, og dermed et vidnesbyrd om at man i gruppen meget vel forstod at den beslutning man traf ikke drejede sig alene om en stolt men mere eller mindre farefri demonstration. Den anden afstemning gav Christmas Møllers forslag opbakning fra godt to tredjedele af gruppen. Adskillige af dem der stemte for må, som dr. Jensen har påpeget (20), ved den forudgående afstemning have voteret for at stemme ja til finanslovsforslaget. Deraf kan imidlertid ikke udledes at de "kalkulerede med finanslovens vedtagelse" - jvf. det lige anførte - men kun at de efter at deres principale forslag var blevet forkastet foretrak det mindst vidtgående af de tilbageværende, der dog åbnede en mulighed for at konfrontationen ville få begrænsede konsekvenser eller i det mindste ville blive lettere at forsvare. Endelig er den tredje afstemning interessant ikke mindst ved hvad den viser om den første, idet de tre der ønskede at gruppen skulle stemme mod finanslovsforslaget, hvis de da ellers har vist mindste konsekvens i deres afstemningsadfærd, må have stemt imod i førsteafstemning, hvilket vil sige at støtten til Christmas Møllers forslag i snæver forstand kom fra 14 medlemmer, ham selv inclusive, eller nøjagtigt halvdelen af gruppens medlemmer. Med andre ord, på den afgørende dag var - motiverne ufortalt - situationen den at halvdelen af gruppen sluttede op om formanden, godt en tredjedel var overvejende betænkelige ved hans kurs, og tre fandt den ikke vidtgående nok. Skønt ikke afgørende for nogen af afstemningerne kan de tre have haft en særlig betydning ved at formandens kurs styrkedes

af at møde opposition også fra den side. Hvorledes de enkelte medlemmer stillede sig kan der kun gisnes om, ud over at de ytringer der faldt i salen om eftermiddagen viser at finansudvalgsmedlemmet P. Korsgaard hørte til de betænkelige og at Pürschel i hvert fald ikke gjorde det.

Et partis målsætning kan defineres på forskellige måder (21). For at øge sin forståelse af hvad det egentlig er man taler om, kan man f. eks. benytte det begrebsapparat den københavnske politolog, svenskeren Gunnar Sjöblom har opstillet. Han sondrer mellem fire basale mål: 1. programvirkeliggørelse, 2. stemmemaksimering, 3. maksimering af parlamentarisk indflydelse, og 4. partisammenhold. De tre sidstnævnte kan betegnes som rent strategiske mål, de er, uanset hvilken betydning partiet tillægger dem i sig selv, forudsætninger for at opnå eller tilnærme sig det første mål. Omvendt vil dette, altså hvad man kan kalde partiets materielle målsætning, påvirke mulighederne for at opnå eller tilnærme sig de rent strategiske mål. De forskellige målsætninger indenfor begge kategorier kan tænkes at fremme eller at modvirke hinanden.

I den skitse til et analyseskema, hvori jeg har benyttet den konservative folketingsgruppes beslutning 21. marts 1929 som eksempel, har jeg valgt at definere gruppens målsætning som rent strategisk, mens det materielle indhold af partiets politik analyseres som indflydelse fra dets landsorganisation. Det er imidlertid blot en analytisk fremgangsmåde, som undertiden kan være formålstjenlig, og rummer ingen påstand om at de materielle formål ikke også gør sig umiddelbart gældende hos folketingsmedlemmerne. Hvilken forskningsstrategi man end vælger, fører der ingen vej til forståelse uden om de materielle mål.

Der vil være almindelig enighed om at der var tre materielle mål der fremfor andre blev sat i forgrunden i konservativ politik i 1920'erne. Det var: 1. modarbejdelse af socialdemokratisk og radikal politik, 2. en "aktiv" erhvervs politik, og 3. et stærkt eller stærkest muligt forsvar. Disse målsætninger lod sig ikke uden videre forene. Den første kunne tilstræbes gennem "et borgerligt samarbejde" med Venstre; den anden mødte bestemt modstand i Venstre, og hvad den tredje angik havde allerede 1922-ordningen været et kompromis, som havde haft ulykkelige følger for sammenholdet blandt de Konservative. Det borgerlige samarbejde måtte altså prioriteres i forhold til de to sidstnævnte målsætninger, og det var hver gang blevet prioriteret højest, senest på bekostning af en aktiv erhvervs politik i 1927. Med Sjöbloms tredje punkt i erindringen kan man altså sige at de Konservative var ude af stand til at maksimere deres parlamentariske indflydelse med hensyn til alle de tre materielle målsætninger på samme tid.

Som parlamentarisk strategi havde det borgerlige samarbejde hverken givet de resultater eller fået den skikkelse de Konservative ønskede. Straks fra begyndelsen af 20'erne havde de fremsat deres opfattelse af hvad borgerligt samarbejde burde indebære (23). Det burde, med Christmas Møllers ord i folketingsalen den 23. marts, være "et samarbejde på lige fod som betød at de to selvstændige partier forhandlede sig til rette og gjorde hinanden indrømmelser, naturligvis således at det største parti som havde regeringsmagten havde mere indflydelse end det mindre". De Konservative følte det som om det til stadighed var dem der måtte betale prisen for borgerligt samarbejde, endda under ydmygende omstændigheder. Det var derfor et spørgsmål om de

fortsat kunne prioritere det højere end andre målsætninger. Pürschel havde villet prioritere anderledes i 1927, men ikke kunnet få partiet med sig. Christmas Møller har selv fremstillet det som målet for sin politik i 1929 at vise Venstre at det ikke i enhver situation kunne regne med de Konservative uden at vise tilstrækkeligt hensyn, dvs. en nedprioritering af borgerligt samarbejde på Venstres vilkår. Det var på denne baggrund det Konservative Folkeparti måtte vælge sin strategi, dvs. prioritere sine målsætninger, strategiske såvel som materielle, og sin taktik, dvs. hvilke fremgangsmåder det ville benytte til fremme af strategien.

Det er naturligvis ikke givet at et politisk parti på ethvert tidspunkt har en strategi. Det er dr. Poul Jensens tesis at når Christmas Møller, og partiet som helhed, hævdede at det havde fulgt en plan var der tale om en efterrationalisering; det havde i virkeligheden ikke haft nogen velgennemtænkt strategi og blev overrasket over konsekvenserne af de skridt de indlod sig på. Min opfattelse er derimod at vi netop står overfor et usædvanligt klart eksempel på en langsigtet og i sine mulige konsekvenser gennemtænkt strategi, lagt af Christmas Møller og fulgt af folketingsgruppe og parti under megen tvivlrådighed hos de enkelte medlemmer.

En langsigtet og gennemtænkt strategi er ikke nødvendigvis en god og beundringsværdig strategi. Det er ikke min vurdering af Christmas Møller som strateg og taktiker kunne måle sig med samtidige som Stauning, dr. Kragh og Bertel Dahlgaard.

Det er ved senere lejligheder, både omkring den mislykkede grundlovsrevision, i London-tiden og i årene 1945-47, træk der vidner om mangler hos ham i disse henseender, og

iøvrigt træk der viser en indre lighed med dem der kom til udtryk i 1929, en tilbøjelighed til at trodse sig frem og til at tage store risici.

Christmas Møllers strategi bliver forståelig hvis man godtager hans egen senere påstand om at, som tingene lå, var for ham den overordnede målsætning at "indlede en selvstændiggørelse" af partiet (24), altså gøre det ligeberettiget med Venstre og de øvrige partier. I forhold hertil blev forsvarspolitikken et middel, hvilket naturligvis ikke udelukker at den samtidig var et mål i sig selv. Han hørte til dem der ikke havde kunnet følge Pürschel, da denne i 1927 tenderede mod at tage et brud med Venstre på toldspørgsmålet. Det kan have været i erkendelse af at der i dette spørgsmål var så forskellige opfattelser og interesser både i og bag partiet at sagen kunne blive belastende for dets sammenhold. Men forsvarsspørgsmålet forholdt sig anderledes. Det var forbundet med så stærke følelser i partiet at eventuelle koldsindige, som måtte være i tvivl om at det burde prioriteres så højt i forhold til andre målsætninger, ville få vanskeligt ved at argumentere. At tage en kamp på dette spørgsmål gav de bedste udsigter til at den kunne føres til ende uden brud på sammenholdet.

Forsvarsspørgsmålet var bragt i forgrunden ved det lovforslag regeringen havde fremsat i den foregående samling, og som blev fremsat i alt væsentligt uændret den 9. oktober 1928. Christmas Møllers ordførertale under finanslovdebatten to dage senere (25) var blevet diskuteret på forhånd i den konservative rigsdagsgruppe (26), særlig vedr. forsvarsspørgsmålet, og konklusionen var blevet at der ikke skulle forekomme nogen udtalelse om politikse konsekvenser. Noget sådant

har altså været bragt på bane, om af Christmas Møller eller andre ses ikke. Dette til trods var de vendinger han benyttede (27) så stærke at de antydede konsekvenser, og så at sige forespejlede situationen godt fem måneder senere. På landsrådsmødet i Vejle 9. - 10. november opnåede Christmas Møller, som dr. Poul Jensen omtaler (28), stort bifald da han stillede i udsigt at Venstre muligvis måtte læres fornuft gennem en kamp, og forsvarssagen prioriteredes fremfor alle andre. Det var en rygdækning så solid at den måtte gøre indtryk på nølende rigsdagskolleger og således virke befordrende på sammenholdet. Under den fortsatte finanslovdebat og ved 1. behandling af lovforslag om rigets forsvar senere på måneden (29) var tonen fra konservativ side fast uden at være udfordrende, og tanken om, hvis der ikke blev forlig om lovforslaget, at stille ændringsforslag til finanslovsforlagetets militære paragraffer til fuld gennemførelse af 1922-ordningen blev for første gang ventileret.

Fra nytår tilspidsedes situationen. Den 8. januar 1929 tilsluttede den konservative rigsdagsgruppe sig formandens (30) forslag om at søge forhandling med Venstre for at prøve at få en ordening af forsvarsspørgsmålet i den indeværende samling. I de samme dage henvendte, som vi ved fra P. Munchs optegnelser (31) Venstres forsvarspolitiske ordfører, J.A. Hansen sig til den socialdemokratiske ordfører og tidligere forsvarsminister, L. Rasmussen, for at få forhandlinger i gang til den side. Det som visse kredse i Venstre forestillede sig var et forlig med Socialdemokratiet, evt. også med de Radikale, om en ordening til o. 35 mill. kr., med det formål dels at spare penge, dels at få Socialdemokratiet til at tage forsvarsspørgsmålet af dagsordenen. Stauning,

som straks blev inddraget, stillede sig mere imødekommen-
de end Laust Rasmussen og P. Munch, som også blev under-
rettet om J.A. Hansens initiativ. Stauning ville nemlig styr-
ke modstanden i Venstre mod forlig med de Konservative, i-
det han håbede på en situation der kunne føre til valg i nær
fremtid; han frygtede at mange arbejdere ellers ville komme
på fattigvæsenet og dermed miste valgretten. Der kom ikke
noget ud af forhandlingerne mellem J.A. Hansen og Socialde-
mokraterne, men de bidrog måske alligevel til at Stauning
nåede sin hensigt. Om de Konservative fik nys derom vides
ikke, men da forhandlingerne mellem dem og regeringen og
Venstre begyndte inden midten af måneden var det en aftale
at så længe forhandlingerne fandt sted måtte der ikke forhand-
les med andre.

Disse forhandlinger brød sammen den 25. februar.
Der var i den konservative rigsdagsgruppe "almindelig til-
slutning til den stilling" de konservative forhandlere havde
indtaget. Således står der i gruppens forhandlingsprotokol,
men det er værd at lægge mærke til at "almindelig" har er-
stattet et oprindeligt "enstemmig". Der er ingen tvivl om
at vrede har behersket de Konservative. De slog nu ind på
en anden og langt mere risikabel taktik. At der ikke blev
nogen ny forsvarslov indebar jo i sig selv ingen parlamen-
tariske konsekvenser; man kunne halte videre med 1922-ord-
ningen. Men nu besluttede de sig til at stille ændringsfor-
slag til finansloven om forhøjelse af de militære bevillin-
ger med $6\frac{1}{2}$ mill. kr., så at rammerne i ordningen kunne
udfyldes. Et sådant forslag måtte komme til afstemning i
tinget dvs. at de Konservative ville skaffe sig en flov sor-
tie hvis de blot affandt sig med et nederlag. Denne tanke

var taget op igen senest den 12. februar da det i den konservative fællesgruppe blev besluttet at meddele regeringen at man ville stille sådanne ændringsforslag hvis der ikke blev forlig om en ny forsvarsordning. På det tidspunkt var planen altså et pressionsmiddel. Tretten dage senere brød forhandlingerne om en ny lov som nævnt sammen, men allerede den 18. februar havde dog en enig rigsdagsgruppe, øjensynligt på Christmas Møllers forslag, vedtaget at den i så fald ville stille ændringsforslagene. Tør man heri se et vidnesbyrd om at den dristige general forpligter sine tropper endnu mens de ikke ved om det vil blive alvor? Den 28. februar, altså tre dage efter forhandlingernes sammenbrud, blev spørgsmålet om at stille ændringsforslag til finansloven drøftet i gruppen. Det blev med 13 stemmer mod 9 vedtaget at vente med at stille ændringsforslagene til et senere tidspunkt. Der var åbenbart en vis tøven nu da truslerne skulle føres ud i livet; på den anden side vedtoges det også at ændringsforslagene på det senere tidspunkt skulle stilles af hele partiet, altså et krav om partidisciplin, og at man ikke ville stille andre forslag til 3. behandling af finansloven, med andre ord at det skulle være klart for alle at det var forsvarsspørgsmålet alene det drejede sig om. Den 13. marts foreslog Christmas Møller at man gik til regeringen for at forhandle om ændringsforslagene. Regeringen svarede at "den ikke kunne gå med til at ordne dette store og vigtige spørgsmål på finansloven, fordi en ordning på finansloven ingen ordning er", hvorpå de Konservative meddelte at de alligevel ville stille deres ændringsforslag og at de forbeholdt sig deres handlefrihed; de antydede at "det kunne godt være de ikke ville stemme for finansloven",

hvortil Madsen-Mygdal bemærkede "om de herrer var klare over konsekvenserne deraf" (32). Man gav altså regeringen enhver chance, men blev afvist. Endelig den 19. marts blev det vedtaget at partiets medlemmer af finansudvalget nu skulle stille ændringsforslagene. At dømme efter den konservative partiprotokol ser det således ud til at den konservative gruppe skridt for skridt - meget muligt uden at mange af dens medlemmer ved hver enkelt lejlighed fuldt ud forstod rækkevidden af de skridt der blev taget - var bragt i den situation der forelå den 21. marts, at den ikke uden alvorlig prestigetab, utilfredshed i vælgerorganisationen og fare for sammenholdet kunne undlade at demonstrere sin utilfredshed, hvad altså også et flertal i gruppen tilsluttede sig og alle i konsekvens af beslutningen den 28. februar, akkviescerede ved.

Analysen af beslutningsprocessens forløb indenfor partiet har kunnet foretages på grundlag af kildeudsagn, fortrinsvis fra rigsdagsgruppens forhandlingsprotokol; flere kunne i øvrigt være medinddraget. Denne beslutningsproces må være foregået under stadige overvejelser af hvilke konsekvenser de enkelte skridt ville få i det større system hvori den konservative gruppe indgik som komponent. At analysere hvad hver enkelt medlem gjorde sig af overvejelser er umuligt, og det ville også kun være af sekundær interesse. På de afgørende punkter traf gruppen sine beslutninger i overensstemmelse med de forslag Christmas Møller stillede. Om han handlede i forståelse med en mindre kreds af partifæller lader sig ikke sige. Analysen må nødvendigvis koncentreres omkring ham.

Christmas Møllers egen senere fremstilling af hovedtræk i hans strategi er refereret ovenfor. Den implicerer at

det var forudset at det kunne gå som det gik, derimod naturligvis ikke at det nødvendigvis måtte gå således; her må informaitonsusikkerheden tages i betragtning.

Denne strategi er, hævder dr. Poul Jensen, en efter-rationalisering. Det er hans opfattelse at de Konservatives afholden sig fra at stemme sandsynligvis skal forstås som en parallel til Venstres og deres egen holdning i 1925. Denne opfattelse støttes på at de Konservative og Christmas Møller selv fremhævede denne parallel. I sig selv siger denne omstændighed meget lidt. Politisk argumentation er sjældent bygget op med videnskabelig stringens og sky for indbyggede modsigelser. Man bruger de argumenter som man mener kan gøre nytte, parallellen til hvad Neergaard havde sagt i 1925 var naturligvis nyttig overfor sådanne konservative vælgere som frastødtes af bruddet på det borgerlige samarbejde. Hermed være ikke sagt at parallellen ikke også kan have været en nyttig argumentationsform indenfor den konservative gruppe før og under beslutningen.

Derimod må jeg anse det for aldeles udelukket at Christmas Møller (og formentlig adskillige andre folketingsmænd) og dermed gruppen som aktør ikke skulle have set de risici beslutningen indebar. At forventningen skulle have været at Socialdemokraterne - og de Radikale - skikkelig ville stemme for finansloven, som de havde gjort siden 1913, og lade de Konservative demonstrere i fred var allerhøjest tænkeligt - og i så fald ville selvstændiggørelsen være indledt. Vi ved nu at Stauning var særdeles ivrig for at få valg så hurtigt som muligt (33), og selv om Christmas Møller ikke har vidst hvad Stauning sagde til P. Munch, kan hverken han eller andre velorienterede iagttagere have næret synderlig

tvivl om hvad Stauning ønskede sig. Korsgaards udbrud i folketings salen (34) kan højst vise at nogle under drøftelserne har bagatelliseret faren, ikke hvad de virkelig forestillede sig. Lige så lidt kan der argumenteres på grundlag af at Christmas Møller gav sin meddelelse i salen om gruppens holdning en stilfærdig form ved at parallelisere med begivenhederne i 1925, jvf. at kenderen Bertel Dahlgaard straks forstod hvad den kunne komme til at indebære (35).

På tilsvarende måde må sandsynligheden af at Madsen-Mygdal ville besvare et afstemningsnederlag på finansloven med udskrivning af valg have forekommet Christmas Møller - og meget muligt adskillige andre Konservative - betydelig. Det er et værdifuldt led i dr. Jensens undersøgelse at han fremdrager de Konservatives syn på hvad der burde ske når en mindretalsregering led nederlag. Men det ville have været naivt af dem at forlade sig på at disse synspunkter ville blive taget til følge af statsministeren og (eller) kronen. Lige så lidt vejer den omstændighed at kampvalg havde været få siden systemskiftet når netop det seneste valg havde været et kampvalg, udskrevet af en mindretalsregering. Når dr. Poul Jensen hævder at de Konservative "næppe har betragtet et folketingsvalg som den absolut eneste mulighed", er jeg enig med ham. Men det er ikke det springende punkt, og hvem har iøvrigt hævdet noget sådant? Det for bedømmelsen af den konservative strategi og taktik væsentlige er at muligheden af valg måtte være overvejende sandsynlig.

At valget skulle bringe en tilbagegang i stemmer og mandater på ca. 25% kunne naturligvis ingen vide den 21. marts. Men det er overvejende sandsynligt at også de der tog til orde for og gennemførte denne politik forudså at den

ville bringe et tilbageslag og måske bane vej for en socialdemokratisk regering og en mørketid for forsvarssagen. Det er dette der gør beslutningen teoretisk så interessant fordi den kun kan opfattes som rationel hvis den fremgik af en langsigtet strategi. Men herom kan jeg nøjes med at henvise til Komparativ Politik (36).

Af det hidtil anførte vil det være fremgået at jeg er enig med dr. Poul Jensen om at et betragteligt antal af de konservative folketingsmedlemmer nærede betænkelighed ved de konsekvenser beslutningen af 21. marts kunne medføre. Jeg kan også anse det for muligt at et flertal af dem ikke klart havde indset at konsekvenserne meget vel kunne blive dem de blev. Men jeg må pointere at derom tillader kilderne os ikke at danne noget sikkert skøn.

Dette er imidlertid efter min opfattelse hverken politologisk eller historisk det mest interessante problem. Det er at analysere hvad den konservative folketingsgruppe qua gruppe foretog sig, både hvorledes beslutningsprocessen indenfor gruppen forløb, hvad kilderne har tilladt mig at tegne et billede af i grove træk, og hvorledes den forholdt sig som aktør i det større system hvori den indgik og hvis mulige reaktioner den kunne anticipere mere eller mindre dygtigt, men ikke beregne sikkert. Man kan, med Edvard Brandes, antage at den konservative folketingsgruppe var "klodsgeneralernes fagforening" (37). Det er imidlertid svært, for ikke at sige utilladeligt, at opretholde den antagelse når kilderne peger i retning af at gruppen qua gruppe i det mindste ved sin formand havde en strategi, som endda må karakteriseres som mere langsigtet og gennemtænkt end hvad man tør tilskrive ethvert parti i enhver betydningsfuld situation. Det er også værd at bemærke sig at det for partiet så sørgelige

øjeblikkelige resultat trods murren i krogene (38) ikke fik konsekvenser for Christmas Møllers formandskab, men at det i de følgende år fulgte en kurs der under de ændrede flertalsforhold kan betegnes som en videreførelse af den valgte strategi, samtidig med at alle dets formandsposter samledes på hans hånd.

Sluttelig mener jeg at have illustreret det rigtige i min påstand om at forskeren, hvad enten han kalder sig politolog eller historiker og interesserer sig fortrinsvis for det generelle eller fortrinsvis for det unikke, arbejder mest frugtbart når han præciserer sig det teoretiske begrebsapparat som sammen med hans kilder og hans forskningsteknik uhjælpeligt er bestemmende for hvad han opfatter som sine data, og for de konstruktioner han mener at kunne opføre på det således tilvejebragte grundlag.

Noter:

1. "Some Comments on the Concept of the Political System". Scandinavian Political Studies, vol. 5, 1970 pp. 11-19, jvf. Komparativ Politik 1, 2. udg., København, 1971, pp. 84, 105-07.
2. Jvf. Komparativ Politik 1, 2. udg., pp. 67-74.
3. Political History, Allen Lane, The Penguin Press, 1970, p. 4.
4. Komparativ Politik, 1, 2. udg., pp. 105-08.
5. The Practice of History, Sydney University Press, 1967. pp. 10-12.
6. The Practice of History. p. 1.
7. Ibid., p. 3
8. "Statskundskab og Historie", Historie. Jyske Samlinger, ny række, VII, 3, 1967, pp. 437-51, specielt pp. 445-48.
9. "Parlamentarismen er en letbenet dame", Festskrift til Povl Bagge, København, 1972, pp. 129-55.
10. Komparativ Politik 2, 2. udg., København 1972, pp. 347-56 (1. udg., København, 1969, pp. 334-43).
11. Erik Rasmussen, Velfærdsstaten på Vej, John Danstrup & Hal Koch (red.) Danmarks Historie, bd. 13, København, 1965, pp. 374-78.
12. Det er af en vis interesse at bemærke at referatet af mødet den 21. marts og dets vidtrækkende beslutning er at finde i fællesgruppeprotokollen, ikke i folketingsgruppens særlige protokol. Dette må forstås således at forhandlingen har fundet sted under deltagelse af landstingsmedlemmerne, mens formentlig kun folketingsmedlemmerne har deltaget i afstemningerne. I så fald viser tallene at samtlige har været til stede, hvilket synes at have været usædvanligt.

13. Den Danske Rigsdag 1849-1949, II København, 1951, pp. 491-93 (Frantz W. Wendt); Det Konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede (red. Jørgen Hatting & Karl Olsen), København, 1966, I, pp. 234-38 (Jørgen Hatting). II. pp. 7-8 (Jens Winther); Komparativ Politik 2, anf.st.
14. Den underbygges af P. Korsgaards ordførertale da han på de konservative finansudvalgsmedlemmers vegne motiverede ændringsforslagene til finanslovsforslagets forsvarsparagraffer (jvf. nedenfor), men allerede under diskussionen herom lod Christmas Møller forstå at regeringens fuldkomne afvisning af at diskutere ændringsforslagene gjorde "en meget betydelig forskel", og Pürschel var endnu skarperre (Folketingstidende 1928/29, sp. 5428-30, 5433-34, 5437, 5441).
15. Komparativ Politik 2, pp. 95-99 (1. udg., pp. 74-78).
16. Jvf. Komparativ Politik 1, pp. 215-16 (1. udg., pp. 203-04).
17. Velfærdsstaten på Vej. pp. 97-99, 275.
18. Den konservative folketingsgruppes protokol, 2.10. 1928.
19. Velfærdsstaten på Vej, pp. 377-78.
20. Festskrift til Povl Bagge, p. 142.
21. Komparativ Politik 2, pp. 351-52.
22. Party Strategies in a Multiparty System, Lund, 1968, pp. 68-96.
23. Komparativ Politik 2, pp. 241, 353 (1. udg., pp. 232, 341.)
24. Bogen om Christmas Møller, København, 1948, p. 116 (Chr. Torpe).
25. Folketingstidende 1928/29, sp. 133, 137-39.
26. K.F. Fællesgruppeprotokol . 10.10.1928.

27. Christmas Møller understregede (sp.133) "at regeringens og Venstres stadige afvisning af et nært samarbejde ikke kan være og ikke er uden virkning, og at denne stadige afvisning fra Venstres side ganske naturligt må medføre at det må hævdes med største styrke at hvad der er ret for den ene naturligvis også er det for den anden; i så henseende er stillingen ens for de to partier, og vi for vort vedkommende kan kun beklage at regeringen ved forelæggelsen af forsvarsloven i samme skikkelse som i fjor, til trods for den stilling vi gennem vor ordfører da indtog, og ved forelæggelsen af valglovsforslaget har lagt hele situationen i Socialdemokratiets hænder".
28. Festskrift til Povl Bagge. pp. 129-30.
29. Folketingstidende 1928/29, sp. 1348-63 (Christmas Møller), 1746-62 (Parkov), 1888-1900 (Pürschel).
30. Dvs. Landstingsmand Charles Tvede, der også var formand for landsorganisationen og ansås for at være det borgerlige samarbejdes mand.
31. P. Munch, Erindringer 1924-33, København, 1965, pp. 146-47.
32. Folketingstidende 1928/29, sp. 5480, 5483 (Madsen-Mygdal).
33. Munch, op.cit., p. 147.
34. Festskrift til Povl Bagge, p. 140.
35. Når dr. Poul Jensen hævder (ibid., p.141) at for bedømmelsen af de Konservatives forventninger til Socialdemokraterne er alene det afholdte (hans kursivering) gruppemøde af betydning, forekommer det mig at være en så snæver fortolkning af kildekritikkens regler at de bliver vildledende i stedet for vejledende.
36. II p. 354 (1. udg., pp. 341-42).
37. Festskrift til Povl Bagge, p. 136.
38. Bogen om Christmas Møller. pp. 116-17.

Museumsinspektør Jørgen Jensen:

Arkæologi og historie.

Arkæologien og historieforskningen giver mange eksempler på møder mellem eller direkte overlappning af de to videnskabsområder. Ofte har mødet udviklet sig til en art konfrontation, undertiden med det resultat at mere eller mindre generelle udsagn om fagenes forhold til hinanden er blevet formuleret. Vilh. Grønbechs nu 30 år gamle angreb på arkæologien (1) vil stadig erindres af mange. Et mere nutidigt eksempel er Aksel E. Christensens kritiske vurdering af arkæologernes behandling af oldhistorien i hans i 1969 udkomne bog "Vikingetidens Danmark". Den omstændighed, at man på Det danske Historikermøde 1973 har villet tage emnet arkæologi og historie op, viser at man fortsat regner med, at der vil kunne opstå diskussion om de to fags indbyrdes forhold.

Det er da også min hensigt med denne indledning at pege på en række diskussionsområder. Men for at give diskussionen den fornødne bredde har jeg valgt at begynde med et par citater, som på et bredt grundlag skitserer det fællesskab arkæologien og historieforskningen befinder sig i. Det ville være rimeligt at begynde med et citat af den me-

todeteoretiker, som mere end nogen anden har præget danske historikers metodeopfattelse gennem det sidste halve århundrede, Kr. Erslev. I sin bog Historisk Teknik (2) skrev Erslev: "trykkede af Historiens uendelige Studieområde har mange søgt en snævrere Afgrænsning af Historien: man har villet indskrænke den til at være politisk Historie, man har villet udelukke de saakaldte uhistoriske Folk o. s. fr. Intet af disse forsøg er dog lykkedes, og heller ikke kan man afgrænse Historien ved at udelukke de Tider, der betegnes som "forhistoriske" ".

Med denne udtalelse fastslog Erslev, at han fandt det vanskeligt at definere historien ud fra dens sagsområde, dvs. de objekter, historien beskæftiger sig med. En afgrænsning af dette interessefelt kan man f. eks. finde hos Ottar Dahl, der skriver: Historieforskningens eneområde består af socialt relevant menneskelig adfærd og sådanne ikke-menneskelige forhold, som er relevante for social menneskelig adfærd".

Helt den samme metodiske betragtning anlægger f. eks. H. P. Clausen (3), når han skriver: "heller ikke det traditionelle skel mellem forhistorisk og historisk tid lader sig begrunde i en henvisning til kildematerialets art. Det er ikke afgørende, at forhistorien bygger på arkæologisk materiale, medens historien overvejende benytter skrevne kilder. Historikere i alle perioder bruger nu til dags stumt kildemateriale af samme art, som arkæologerne kender fra forhistorisk tid. . . . Historiens orientering mod det bredt samfundsmæssige og det forhold, at vi nu hyppigt interesserer os for andet end det, teksterne direkte selv fortæller om fortiden, har ført til, at forhistorien ikke kan skilles ud fra den almindelige historie". H. P. Clausen konkluderer: "For

en moderne betragtning er det afgørende, at forhistorikerens og historikeren stræber mod at opnå den samme art viden om fortiden, og at de derfor stiller den samme type spørgsmål til deres kildemateriale... Metodisk har det ingen mening at sige, at historien først begynder med de skrevne kilder".

Den samme enighed vedrørende arkæologiens og historieforskningens fælles målsætning kan man finde talrige steder, f.eks. i Aksel E. Christensens allerede nævnte "Vikingetidens Danmark". Her anføres det at "det er historieforskningens sande mål at beskrive det menneskelige samfunds totale udvikling og sammenhæng. At moderne arkæologer har samme yderste mål for deres videnskab kan der ikke være tvivl om" - og Aksel E. Christensen henviser til, at det også er arkæologernes egen opfattelse af deres egen videnskab, nemlig, at den skal opfattes som en ren historisk diciplin (4).

Jeg har her udvalgt fire tilfældige faghistorikere, som i deres arbejder har strejft relationerne mellem de historiske og arkæologiske dicipliner. Tilsvares disse betragtninger da af en lignende synsmåde hos fagarkæologerne? I dansk arkæologi har man siden studiets grundlæggelse i begyndelsen af forrige århundrede været påfaldende tilbageholdende med teoretiske redegørelser for fagets metodiske grundlag. En overdreven beskedenhed har ofte fået fagets udøvere til at henvise til arkæologiens ringe alder. Mange har deri set en retfærdiggørelse af manglen på metodiske overvejelser. Dog må det ikke overses, at en af de meget få teoretiske afhandlinger om den arkæologiske metodes grundtræk fremkom allerede i 1884, skrevet af en af fagets foregangsmænd, senere direktør for Nationalmuseet, Sophus Müller (5). Sophus Müllers redegørelse var i første række en undersøgelse af de

specielle krav, kilderne stiller til forskeren, dels klassifikatoriske dels kildekritiske. Men gennem hele skildringen går en opfattelse af arkæologien, som ikke på noget punkt afviger fra, hvad der før blev citeret fra historisk side. I praksis viste Sophus Müller dette i sin i 1892 publicerede syntese af oldtidshistorien i Danmark (6).

Sophus Müllers betragtninger blev først fulgt op i en afhandling fra 1966, hvor det blev søgt at behandle en række arkæologiske teoridannelser, bestemme deres metodiske struktur og deres rækkevidde (7). Afhandlingen konkluderede på følgende vis: "noget skel lader sig ikke drage mellem historieforskningen i almindelighed og arkæologien i særdeleshed. Mål og midler er i begge fag i udstrakt grad de samme...principielt står arkæologen over for sine kilder på samme måde som historikeren".

Medens harmonien på det teoretiske plan i dansk arkæologi og historieforskning synes at have været stor, kan det ikke overses, at et vist modsætningsforhold dog er til stede. Der har i de senere år været tale om en udbredt interesse for de metodiske overvejelser i arkæologien. Her ved adskiller faget sig ikke fra andre humanistiske fag. Mest udtalt har diskussionen været i den udenlandske litteratur, navnlig den engelsksprogede. I en indtrængende analyse af den arkæologiske erkendelses grundprincipper har englænderen D.L. Clarke beskæftiget sig med en række af disse forhold. Clarke advarer mod den tendens, der ser forhistorikeren som den der skriver historie for perioder, der ikke dækkes af skriftlige kilder. Han opponerer mod den opfattelse, der får historikeren til at fremstå som "an armchair synthesizer of the analytical work of the archaeologist". Han po-

stulerer videre, at arkæologiske kendsgerninger ikke er historiske kendsgerninger, og som følge heraf er arkæologi ikke historie. Clarke siger videre: "en arkæologisk kultur er ikke en racemæssig gruppe, ikke en historisk stamme eller en lingvistisk enhed - den er simpelthen en arkæologisk kultur. Arkæologi er et studium bygget op på sine egne betingelser" (8).

Nu skal jeg i denne forbindelse gå nærmere ind på Clarkes argumentation, her anføres han blot for at give et arkæologisk eksempel på en opfattelse, der ikke harmonerer med den metodiske enighed, der skitseredes i begyndelsen.

Det samme modsætningsforhold vil man i virkeligheden også kunne finde i nogle af de værker, der citeredes før. Man kan f. eks. pege på Aksel E. Christensens allerede nævnte "Vikingetidens Danmark", hvor man kan læse, "at historikeren ikke kan overlade oldtidssyntesen til arkæologerne alene. Selv om begge videnskaber opstiller samme mål for forskningen, er deres problemstillinger og argumentationsform alligevel ikke identiske i praksis. Historikerne har en stærk følelse af, at arkæologerne har svært ved at frigøre sig fra grundlaget for deres kronologi, typologi og systematik, som de stadig i alt for høj grad betragter og fastholder som det centrale i deres synteser. Fortsat holder de sig til fundene og oldsagerne selv, medens historikeren koncentrerer sig om levnenes funktion og ud herfra søger at forklare baggrunden for og virkningerne af disse levn og funktioner - kort sagt, de ønsker at forstå hele samfundslivet og kulturlivet i organisk sammenhæng og under stadig omformning fra perioder til periode" (9). Arkæologien pla-

ceres her på linie med en række specialdiscipliner som f.eks. naturvidenskaberne - men oldtidshistorien og oldtidssynthesen er fortsat historikernes arbejdsområde, siges det.

Aksel E. Christensen mener nok at kunne iagttage en vidtgående lighed mellem det metodiske grundlag for henholdsvis arkæologiske og historiske detailstudier. Men så snart man kommer til synthesen, til udformningen af den arkæologiske te-
oridannelse, så mangler arkæologien et eller andet - en holdning mere end en metode, som gør, at faget ikke kan opfylde de krav, som historieren stiller til oldtidssynthesen. Nu må det ikke overses, at Aksel E. Christensens skildring af oldtidshistorien, således som den fremstår i den arkæologiske litteratur, i flere henseender er diskutabel (10). Men det ændrer ikke den vurdering af arkæologiens arbejdsmetode, forfatteren giver udtryk for.

For ikke straks at blive kastet ud i en diskussion af dette synspunkt vil det være rimeligt at se på den historiske udvikling, faget arkæologi har gennemløbet siden sin grundlæggelse for halvandethundrede år siden. Det vil da fremgå, at faget på en lang række punkter har gennemgået en udvikling, som svarer til, hvad vi kan iagttage i historieforskningen. Først og fremmest fordi begge fag har været påvirket af samtidens historiefilosofiske holdninger. En sådan skildring foreligger endnu ikke på dansk og skald derfor gives i al korthed her.

Som så mange andre videnskabsgrene har faget arkæologi sin oprindelse i den historisme, der i 1800-tallet var fremherskende i videnskaben. I Danmark er billedet først og fremmest præget af den nyvågnede interesse for forhistoriske monumenter, af grundlæggelsen af det institutionelle system, som plejer og tilvejebringer det arkæologiske kildemateriale. Tyde-

ligst kommer dette til udtryk i grundlæggelsen af en lang række arkæologiske og historiske museer landet over omkring århundredets midte. Hånd i hånd med varetagelsen af det arkæologiske kildemateriale går også udformningen af de første videnskabelige metoder og teorier. Vigtigst i denne forbindelse er udformningen af Christian Jürgensen Thomsens berømte treperiodesystem inddelingen af oldtiden i en sten-, en bronze- og en jernalder, Thomsens teori kan vi i dag betegne som en teknologisk model, som ved sit udvalgssynspunkt var velegnet til at karakterisere den uoverskuelige masse af forhistoriske vidnesbyrd, man stod over for. Med god grund fik Thomsens metodiske model efterhånden stor betydning for fagets internationale udvikling. Teoriens frugtbarhed er da også fortsat indlysende i en lang række sammenhænge inden for den arkæologiske teoridannelse.

I dette forhold skal man bl.a. søge forklaringen på, at dansk arkæologi siden har været så tilbageholdende med metodiske overvejelser. En udbredt fornemmelse af, at fagets metodiske grundtræk var fastlagt allerede med arkæologiens udformning som en empirisk videnskab, har gjort sig gældende. Kun i ringe grad har man senere beskæftiget sig med den påvirkning fra bl.a. et positivistisk videnskabssyn, som senere gør sig gældende, da fagets kildekritiske metode omkring århundredeskiftet lægges fast - iøvrigt nogenlunde samtidig med det moderne gennembrud i dansk historieforskning.

Vender man blikket mod den europæiske og amerikanske arkæologi, får man et noget klarere billede af de tendenser, som her interesserer. En undersøgelse af de operative begreber, der i dette århundrede har været i anvendelse i bl.a. tysk og engelsk arkæologi, vil kunne bidrage til en for-

ståelse af dansk arkæologis stilling i dette tidsrum. Samtidig vil det kunne tjene til at belyse fagets stilling inden for de historiske studier og dermed kaste lys over de problemer, som indledningsvis skitseredes.

Omkring århundredskiftet, dvs. samtidig med at dansk arkæologi udformede og videreudviklede sin metode, fremstod i Tyskland en arkæologisk skole, hvis grundlægger var filologen Gustav Kossinna. Langt ind i dette århundrede kom den tyske skole til at præge europæisk, kontinental arkæologi. Med udgangspunkt i filologien og i de antikke beretninger søgte man at bestemme "germanernes" bosættelsesområde på grundlag af de arkæologiske fund. Gustav Kossinnas metode modtog senere en kraftig påvirkning fra den tysksprogede etnologi, især den såkaldte kulturkredslære. Resultatet af disse påvirkninger var udformningen af en række teoridannelser, som fortolkede ikke blot tysk forhistorie men også indvirkede dybt på den arkæologiske videnskab i f.eks. Grækenland og Italien, en påvirkning som stadig kan spores. Uden nogen sinde at være i stand til at påvise en umiddelbar sammenhæng mellem de arkæologiske kilder og de anvendte historiske, filologiske, etnologiske og racemæssige fortolkningsbegreber, opbyggede Kossinna-skolen en europæisk forhistorie som med sin dogmatiske holdning kom til at sætte sig dybe spor. Den korteste karakteristik af Kossinna-skolen er givet af englænderen V. Gordon Childe, som pegede på, at man her havde søgt at skabe en forhistorisk pendant til den konventionelle politisk militære historieskrivning, hvor kulturer var sat i stedet for statsmænd og folkevandringer i stedet for slag.

En reaktion mod den tyske skoles synspunkter finder

man allerede fra dansk side i 1913. I en artikel om Sønderjyllands stenalder gjorde Sophus Müller op med Kossinna-skolens teorier og pegede på, at man i almindelighed ikke kunne slutte fra en arkæologisk kultur til et folk - men i grundsynspunkterne afveg Müllers holdning ingenlunde fra modstanderens. Et enkelt citat fra Sophus Müllers artikel må være tilstrækkelig dokumentation: "Efter Istiden sad der gennem det indre af Europa indtil Forasien Folk af samme Æt og med samme snævre Kultur. Som Tiden gik, udvidede disse ariske Folk deres Omraade til alle Sider. Men i Middelhavets Kvstlande mødte de andre Folk af ikke-arisk Æt, der vare inddragne under samme fremadskridende Kultur, der udgik fra Østen. Og disse Folk eller deres Kultur skjød sig efterhaanden nordpaa langs Havkysterne, yderst til de danske Lande. Middelhavet strakte paa en Maade indtil Østersøen. De ariske Indlandsfolk vare for en Del omsluttede af de fremmedartede Kystfolk. . . . Saaledes forstaas ogsaa den Raceblandning der er træffes saa godt som overalt i den yngre Stenalder, og vel ogsaa den Adskillelse, som efterhaanden fremkom mellem de ariske Sprog".

Hvad Sophus Müller her behandlede var det modsætningsforhold, han mente at kunne iagttage mellem to arkæologiske fundkomplekser, Tragtbægerkulturen og Enkeltgravskulturen, som det hedder med to uheldige arkæologiske betegnelser. Sophus Müller mente ikke, at man generelt kunne slutte fra "kultur" til "folk", men han var dog overbevist om, at det var legitimt i det foreliggende tilfælde. I modificeret form overtog han således den tyske arkæologiske skoles synspunkter og videreførte dem på det danske kildemateriale.

Meget sent, helt op i 1950'erne kan disse tendenser iagt-

tages i dansk arkæologi. I et arbejde af C.J. Becker om den yngre stenalderes agerbrugskulturer i Sydsandinavien publiceret i 1954 (11) finder man et kapitel betegnet "kulturer eller folk". Heri kan man iagttage anvendelsen af de begreber, der ovenfor er blevet skildret. Det hedder f.eks. at en "velafgrænset forhistorisk kultur bliver i arkæologien ofte identificeret med et bestemt folk. Dette er en nødvendig arbejdshypothese, når man vil benytte det forhistoriske primærmateriale til kulturhistorisk forskning". En vis usikkerhed i anvendelsen af disse begreber gør sig dog gældende, idet det bemærkes, at "man må gøre sig klart, at sådanne kulturgrupper ikke nødvendigvis er identiske med tilsvarende enheder, som opstilles på et andet grundlag, frem for alt sprogvidenskaben og studiet af mennesketyperne". Om det emne, som forfatteren behandler, nemlig de fire forskellige fundkomplekser, der kan iagttages i dansk yngre stenalder, hedder det dog: Disse vier Kulturen repräsentieren also wahrscheinlich jede eine besondere Völkergruppe".

Når disse operative begreber i dag er ved at træde i baggrunden i den arkæologiske litteratur, skyldes det i første række den retning, den arkæologiske forskning har taget i især de engelsksprogede lande. Et eksempel herpå er den indledningsforelæsning, den engelske arkæolog V. Gordon Childe i 1947 holdt ved overtagelsen af lærestolen i arkæologi ved Londons Universitet (12). Her gør Gordon Childe opmærksom på, at da han 19 år tidligere overtog lærestolen i arkæologi i Edinburgh, mente han, at arkæologi burde være en imitation af den gængse politiske historie. Han tilføjer, at 19 år har ændret hans opfattelse af, hvad forhistorie eller rettere historie er. Arkæologi betegnes nu som en samfundsvidenskab.

Den forandring, Gordon Childes opfattelse af faget havde gennemgået, kan man tydeligst spore i hans forhold til den nærorientalske arkæologi. Allerede i 1928 havde Childe publiceret en første introduktion til dette studieområde (13). Seks år senere, efter et besøg i Sovjetunionen, genudgiver han den i en form, som for første gang tilpasser det arkæologiske kildemateriale til en økonomisk og teknologisk model overtaget fra marxistisk historieskrivning. Dermed lagde Childe det teoretiske grundlag for de nærorientalske studier, der beskæftiger sig med udforskningen af de tidligste fødevarerproducerende samfund og deres udvikling til litterære bysamfund i det 3. årtusind f.v.t. Når man betænker, hvor spinkelt et kildestof Childe byggede sine teorier på, forekommer hans indsats ikke mindre betydningsfuld end C.J. Thomsens i begyndelsen af 1800-tallet.

Når Gordon Childes teorier fik så afgørende betydning for den arkæologiske forskning, skyldes det ikke mindst, at hans arbejde blev videreført af en række amerikanske og engelske arkæologer. I U. S. A. vil man normalt finde faget arkæologi placeret i gruppen af anthropologiske fag, mellem f.eks. sociologi, etnologi etc. Arkæologien har derved fået en frugtbar påvirkning fra mere sociologisk orienterede videnskabsmetoder, en påvirkning den i stor udstrækning savner i Europa. Den, ganske vist ringe, påvirkning historieforskningen i U. S. A. har kunnet give arkæologien, er dog gået i samme retning. Når New History bevægelsen ønskede at samle en lang række forskellige samfundsvidenskabelige fag i en fælles udforskning af sociale sammenhænge, så gik heller ikke det sporløst hen over arkæologien. Kort udtrykt beskriver den engelsksprogede arkæologi sig selv således:

Archaeology is the time dimension of ethnology and anthropology (14).

Hele den udvikling, amerikansk og engelsk arkæologi har gennemgået i de sidste årtier, bliver der desværre ikke lejlighed til at komme nærmere ind på her. Endnu er påvirkningerne ikke ret følelige i dansk arkæologi ud over en mere generel orientering mod bl.a. bosættelseshistoriske og økologiske undersøgelser.

For at vende tilbage til udgangspunktet, forholdet mellem historieforskningen og arkæologien, vil det være nødvendigt at betragte grundlaget for al arkæologisk forskning: kilderne. Uanset hvilket syn man anlægger på arkæologiens og historieforskningens samlede kildemateriale, er det her forskellene mellem de to fag tegner sig klarest. Ikke som en forskel i teori, men som en forskel i vægtningen af det tilgrundliggende materiale. Man kan som udgangspunkt vælge den blandt historikere gængse opdeling af kilderne i "talende" og "stumme" kilder eller, om man vil, "meddelende" og "ikke-meddelende" kilder. Dette forstået således, at de talende eller meddelende kilder indeholder en formuleret meddelelse om fortiden, medens de stumme eller ikke-meddelende ikke indeholder en sådan (15).

Det er i den sammenhæng vigtigt at fastslå, at den blandt arkæologer hyppigt anvendte skelnen mellem materielle og ikke-materielle kilder ikke er formålstjenlig (16), når det drejer sig om at karakterisere det grundlag, kildeanalysen hviler på. Det er ikke det materiale, kilden er fremstillet af, der er væsentligt for kildeanalysen. Det er derimod dens udsagn, der er afgørende. Man kan her henvise til V. Gordon Childes udsagn om, at enhver arkæologisk kilde er

udtryk for viden. Såfremt kilden tilhører en type, kan den endvidere opfattes som udtryk for almen eller i hvert fald meddelt viden i det samfund, den stammer fra. Således bliver f.eks. redskaber fra forhistoriske perioder udtryk for datidens videnskab (17).

Tilsvarende kan man også afvise den påstand, at arkæologien kun kan beskæftige sig med fortidens materielle kultur (18). En gravform fra stenalderen kan lige så vel som en begravelsessalme fra det 17. årh. være udtryk for den såkaldt åndelige kultur. Forskellen mellem de to kilder ligger først og fremmest i graden af deres repræsentativitet.

Vender man tilbage til den forskel, der ovenfor blev skildret mellem arkæologiens og historieforskningens kilder, så skulle det nu være klart, at arkæologien hyppigst er henvist til at arbejde med såkaldt ikke-meddelende kilder, medens historikeren hyppigst anvender meddelende kilder. Men er det nu en betydningsfuld forskel? Benytter arkæologen f.eks. et billedmateriale som kildegrundlag f.eks. i studiet af græsk vasemaleri, bevæger han sig dog over i gruppen af meddelende kilder. Omvendt, benytter historikeren sig f.eks. af monumenter som bygningsværker eller luftoptagelser af forsvundne landsbyanlæg eller, for at gå videre, af sprogformer, stednavne eller sociale normer - så bevæger han sig over i gruppen af ikke-meddelende kilder. Medens historieforskningen endnu mest koncentrerede sig om politisk historie, personalhistorie og krigshistorie, var det naturligt, at dens kilder næsten udelukkende var at finde inden for gruppen af meddelende kilder. Vor tids voksende interesse for navnlig økonomisk og social historie, en naturlig følge af hele nutidens samfundssyn, har imidlertid tvunget historieforskningen til at søge nye kil-

deområder, herunder også en mere intensiv udnyttelse af de ikke-meddelende kilder. Derved er begreber som middelalderarkæologi, historisk arkæologi opstået. Som eksempel kan man nævne, at studiet af den teknologiske udvikling i de litterære europæiske samfund før renaissancen ville være utænkeligt uden brugen af den arkæologiske metode. Endnu en gang synes det at være vanskeligt at lægge et klart skel mellem historieforskningen og arkæologien. Man kan blot konstatere, at den kildetype, som arkæologen normalt er henvist til, i moderne historieforskning bl. a. som følge af nutidens mere materielle grundsyn, spiller en stadig større rolle. Heri finder man også forklaringen på, at hele dette kildeområde behandles så forholdsvis overfladisk hos de klassiske metodeteoretikere som Bernheim, Seignobos og Erslev. Deres analyse var opbygget på en forskning, som endnu hovedsagelig var orienteret mod personalhistorie eller politisk-militær historieskrivning.

Hvad karakteriserer da denne gruppe af kilder, de ikke-meddelende, som er basis for arkæologien, men samtidig vinder stadig større indpas i den historiske forskning? Er denne kildetype karakteriseret af en række egenskaber, som afgørende forhindrer forskeren at besvare spørgsmål, som lader sig besvare på grundlag af de meddelende kilder? Og hvad giver den eventuelt til gengæld?

Først må det konstateres, at de ikke-meddelende kilder i modsætning til de meddelende altid står i et relativt ukompliceret forhold til deres ophavssituation. En arkæologisk kilde er, som det ofte er påpeget, altid sand. Den er aldrig som en stor del historiske kilder fremstillet for at tjene historieskrivningen, selv om det naturligtvis ikke må overses,

at forfalskninger, fremstillet med det formål at vildlede forskningen, forekommer. Antikvitethandelens høje priser er kun et alt for godt grundlag herfor. Derudover lyver en arkæologisk kilde aldrig, men dens udsagnskraft kan være svækket og svækkes altid, når f.eks. et objekt udgraves. Det første led af kildeanalysen finder derfor sted i marken, hvor forskeren søger at få kilden til at fremstå i sin autentiske form. I parantes bemærket en umulig opgave, idet den valgte udgravningsmetode udelukker andre, lige så rimelige metoder. Udgravningsarbejdet kan da bedst karakteriseres som den del af kildeanalysen, hvor forskeren resituerer kilden med de begrænsninger, den valgte udgravningsmetode giver. I dette arbejde indgår naturligvis en datering af kilden som en nødvendig forudsætning for, at kilden overhovedet kan anvendes til videre slutninger.

Er problemet om de arkæologiske kilders autenticitet forholdsvis ukompliceret, så er til gengæld problemerne omkring kildernes repræsentativitet, dvs. graden af deres tilknytning til den historiske virkelighed set ud fra den givne problemstilling, meget kompliceret. Ligesom i historieforskningen indgår kildeanalysen her som et integreret led i teoridannelsen. Hermed menes, at kildeanalyse og teoridannelse ikke er to adskilte faser af forskningsprocessen. Til belysning af dette forhold er det blevet skildret, hvorledes de spørgsmål, en arkæolog kan stille til kildematerialet, ordner sig i en art hieraki (19). Afgørende for kildens repræsentativitet er den teori eller model, forskeren arbejder ud fra. Nederst i det hierakiske system finder man de enkle teknologiske modeller, treperiodesystemet har allerede været nævnt som en sådan. Problemet om kildens repræsentati-

vitet er her meget enkelt og svarene ligner meget de eksistensdomme, historikerne arbejder med. Bevæger man sig længere opad i det hierakiske system, f.eks. i retning af erhvervsøkonomiske modeller, bliver problemet om kildens repræsentativitet straks større. Allerede nu bliver det klart, at tolkningen af kildematerialet begynder at spille en væsentlig rolle. Når man op i toppen af hierakiet, hvor vi finder modeller, som vedrører den såkaldt åndelige kultur, ser vi, at problemet om kildens repræsentativitet er blevet meget kompliceret. Alle spørgsmål retter sig nu mod intentionerne bag kildens tilblivelse, og det er klart, at der her altid vil bestå et mangefold af tilregningsmuligheder.

Yderligere eet problem knytter sig til arkæologens brug af de ikke-meddelende kilder: dokumentationsproblemet. Her berører man et forhold, som ofte giver historikeren det indtryk, at arkæologen har svært ved at frigøre sig fra grundlaget for sin kronologi, typologi og systematik, for at citere Aksel E. Christensen. Enhver, som har foretaget arkæologiske udgravninger, kender dette problem. Det blev før nævnt, at den arkæologiske udgravning skal forstås som den del af kildeanalysen, der tager sigte på at restituere kilden. Det er imidlertid også på samme tid en destruktiv proces, hvis omfang alene begrænses af den valgte udgravningsmetode og dokumentationen heraf. Med et udtryk af Sophus Müller, så ødelægges en sammenhæng, som aldrig mere kan tilvejebringes, hver gang et objekt udgraves. Den arkæologiske kilde består derfor ikke alene af de objekter, som hjembringes til museet men i lige så høj grad af de dokumenterede iagttagelser, udgraveren gør, medens udgravningsarbejdet skrider frem.

Det er dette dokumentationsarbejde, der i første række volder så store problemer og bl.a. henviser arkæologen til brug af dokumentationsmetoder fra nabovidenskaber, han ofte ikke behersker fuldt ud. En almindelig forsyndelse blandt arkæologer går ud på at forveksle dokumentation med illustration af den teori, der på forhånd arbejdes ud fra. Der er i dansk arkæologi en tradition for store udgravningsfotografier, oversigtsbilleder: man ser f.eks. en hustomt med talrige udgravede stolpehuller. Men hvad fotografiet normalt viser, er den uberørte, blotlagte undergrund og bortgravede fyldskifter, huller i jorden, hvori der engang var mørk kulturland. Intet af det oprindelige anlæg er tilbage. Det er ikke dokumentation af gjorte iagttagelser, men illustration af en fortolkning, som aldrig siden vil kunne efterprøves, heller ikke på papiret.

Lige så kompliceret er det dokumentationsproblem, man træffer i forbindelse med klassifikationen og typeinddelingen af de arkæologiske kilder. Mange misforståelser har i tidens løb knyttet sig til den arkæologiske typologi, rækkende fra August Strindbergs spot over "knappologien" til arkæologernes egen tro på, at de arkæologiske objekter "klassificerer sig selv" (20). Misforståelserne er ikke blevet færre, efter at den moderne teknik har åbnet mulighed for mekanisk bearbejdelse af arkæologiske masse-data.

For den ældre arkæologi bestod dokumentationen som regel blot i afbildninger af de omhandlede kilder, dvs. normalt tegninger eller fotografier af oldsager eller anlæg. Da den arkæologiske typologi eller klassifikation imidlertid bygger på sammenligninger af de egenskaber eller typologiske elementer, kilden karakteriseres af, har man måttet rette op-

mærksomheden mod studiet af beskrivelsessystemer, som muliggør en dokumentation. En meget omfattende forskning udføres i disse år i såvel europæisk som amerikansk arkæologi i et forsøg på at løse disse problemer (21).

Det skal ikke nægtes, at den arkæologiske litteratur derved ikke er blevet lettere tilgængelig. Måske finder man i disse dokumentationsproblemer forklaringen på mange historikers fornemmelse af, at arkæologerne har svært ved at løs-rive sig fra grundlaget for deres forskning, oldsagerne og anlæggene selv. Måske er det en af grundene til, at historikerne ikke tør "overlade oldtidssynthesen til arkæologen alene", som det er blevet udtrykt. Rigtigt er det, at stilladset (dokumentationen) ofte skjuler bygningerne (synthesen), men det må understreges, at disse dokumentationsproblemer nødvendigvis må bearbejdes i såvel kildeanalysen som teoridannelsen. Dog minder situationen til forveksling om den diskussion, brugen af kvantitative metoder har foranlediget i historieforskningen. Man erindrer bemærkninger som den af Carl Bridenbaugh i 1963 fremsatte (22): "...nor will the historian worship at the shrine of that Bitch-goddess, Quantification". Tilsvarende mishagsytringer kendes også fra den arkæologiske forskning.

Med disse betragtninger er vi allerede på vej ind i det område af den arkæologiske arbejdsprocedure, som betegnes teoridannelsen. Hermed forstås det område, hvor arkæologien formulerer svarene på de spørgsmål, den selv eller andre stiller om oldtidshistorien. Metodiske studier af, hvad arkæologen foretager sig, når han formulerer sine hypoteser og giver sine forklaringer har tidligere været meget sparsomme, men er i de senere år blevet genstand for en ikke ringe opmærksomhed. De meget generelle problemer omkring teori-

dannelsen, anvendelsen af begreber som objektiv, relativ subjektiv og kriterierne for teoriernes sandhed skal ikke behandles her. De svarer naturligvis til, hvad man finder i den historiske teordannelse. Det gælder også forholdet mellem individuelle forklaringer og generelle lovmæssighedsbetragtninger. Også de arkæologiske teorier består af et kompliceret system af realudsagn, kildetolkninger og mere generelle udsagn om menneskelig adfærd. Også det forhold har tidligere (23) været taget op og skal ikke gennemgås her.

I den foreliggende sammenhæng har vi hidtil, under omtalen af fagets historiske udvikling, været inde på de operative begreber og vist deres intime sammenhæng med historieforskningens. Det har været nævnt, hvorledes en ældre arkæologi anvendte "kulturer i stedet for statsmænd" og "folkevandringer i stedet for militære slag". Det er også blevet påpeget, hvorledes historieforskningens orientering mod det bredt samfundsmæssige har været fulgt af en lignende nyorientering inden for de arkæologiske fag.

I et arbejde fra 1966 blev det fra dansk side beskrevet, hvorledes de operative begreber knytter sig til, hvad man med en analogi fra naturvidenskaberne kalder en model (24). Videre blev det søgt belyst, at forskningen kan anvende mere end een model ad gangen, og de kan alle være frugtbare. I etableringen af modellerne ligger både vurdering og udvælgelse af kilderne. Kun et udsnit af de tilgængelige fakta anses for relevante i forhold til modellen. I den nyere metodelitteratur vil man kunne finde mange lignende overvejelser vedrørende anvendelsen af modeller, her skal fremhæves een, D.L. Clarkes fra "Analytical Archaeology" (25): "Essentially, models are hypotheses or sets of hypotheses which simplify complex ob-

servations whilst offering a largely accurate predictive framework structuring these observations - usefully separating "noise" from information. Which aspect is noise and which counts as information is solely dependent upon the frame of the model".

I det ovenstående har den enkleste af de arkæologiske modeller allerede været omtalt som en sådan: treperiodesystemet. En anden har været strejft i forbindelse med omtalen af V. Gordon Childes indsats i arkæologien: den udviklingsmodel, som søger at forklare udviklingen fra den nære orient's jæger-fiskersamfund til det 3. årtusindes højt udviklede bycivilisationer, dvs. en erhvervsøkonomisk model. Det har været nævnt, hvorledes etableringen af de arkæologiske modeller nøje er sammenhængende med problemet om de arkæologiske kilders repræsentativitet.

Nu har der i første række været tale om udviklingsmodeller, som naturligvis har optaget en stor del af den arkæologiske forskning. Der findes imidlertid også en lang række andre muligheder i arkæologien, modeller, som f.eks. indgår som delelementer i udviklingsmodellerne. Et forhold som dette kendes meget vel i historieforskningen. Når historikeren interesserer sig for et fænomen som led i f.eks. en kronologisk udviklingsrække, kan han naturligvis også lade de enkelte delelementer træde frem som strukturelle enheder, der betragtes for sig. Hvorledes anvender arkæologen da sine kilder i den sammenhæng?

En af de mest logiske klassifikatoriske modeller af de arkæologiske kilder er blevet skitseret af englænderen D. L. Clarke i 1968 (26). Hans model er formet som et hierarkisk system, opbygget af de begreber arkæologien mere eller

mindre konsekvent anvender. I forenklet udgave ser den således ud:

attribute- artefact- type- assemblage- culture- technocomplex

Det første led i kæden er den overleverede handling, som den udtrykker sig ved et enkelt kendetegn ved det objekt, man har for sig. Et typologisk element er således resultatet af en menneskelig handling, et overleveret adfærdselement (a fossilized action).

Knytter man derefter flere handlinger sammen, får man et artefakt, dvs. et hvilket som helst objekt formet gennem et sæt af menneskelige handlinger. Udtrykt i adfærdstermer har man således en aktivitet i stedet for en enkelt handling. Ensartede populationer af artefakta kaldes en type, som altså er det samme som gentagne sæt af handlinger. En type er f.eks. den tyndnakkede flintøkse, der, som vi før udtrykte det, var resultatet af almen og meddelt viden i de tidlige agerbrugs-samfund.

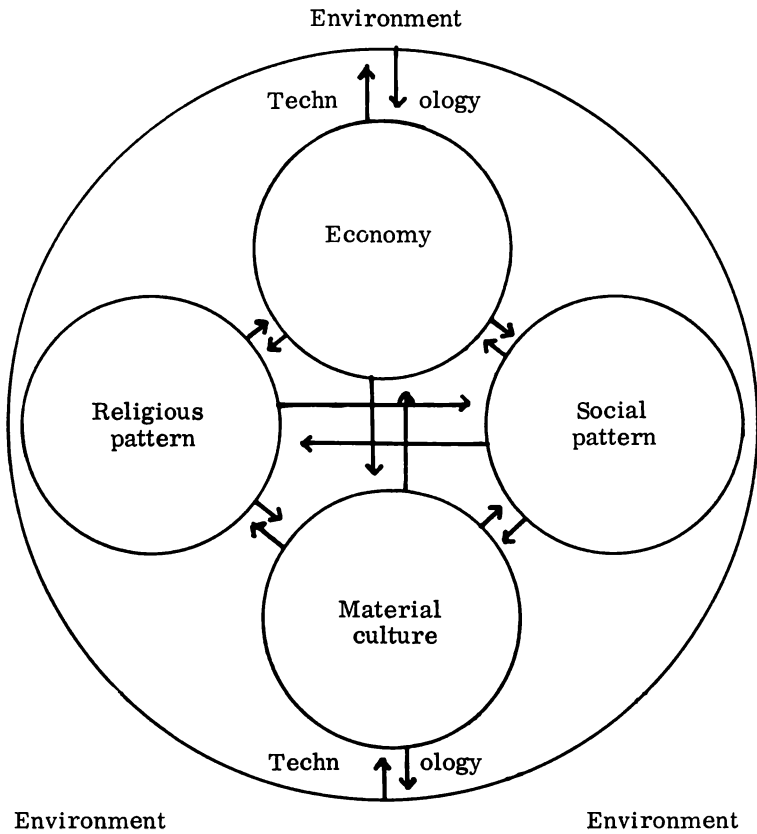
Det fjerde led i kæden er et sammenhørende sæt af samtidige typer, i arkæologien vil det f.eks. være en boplads eller en grav. Når der tales om, at de enkelte typer, som indgår i en sådan samling (assemblage), er samhørende, menes der hermed, at de udgør en funktionel helhed. Dette i modsætning til mere simple og løse aggregater af fysisk eller geografisk art, man finder i f.eks. sammenblandede bopladser, dvs. anlæg med sekundære kulturforstyrrelser.

Fra det fjerde led i kæden går man til det led, som betegnes en arkæologisk kultur. Hermed menes et specifikt sæt af samlinger af typer, som regelmæssigt optræder inden

for et begrænset geografisk område. Kulturen er den enhed i det hierakiske system, som rummer det største antal muligheder for interne forbindelser. Den er altså et adfærdssystem, hvis væsentligste kendetegn er dens artefakta, dens aktiviteter og trosforestillinger. Skal man anskueliggøre beskrivelsen af en arkæologisk kultur i en model, vil den eksempelvis forme sig som vist på figuren side 98.

Knytter man endelig et sæt af disse kulturer sammen vil man få, hvad der betegnes et teknokompleks. Hermed forstås et antal kulturer, hvis slægtskab kan beskrives i en såkaldt polythetisk model, dvs. en model, som nuanceret udtrykker graden af lighed mellem dens enkelte dele. Eksempler på sådanne teknokomplekser er jæger-fiskersamfund, nomadesamfund, agrarsamfund etc.

Med denne skitse af arkæologiens klassifikatoriske begrebsforråd skulle vi være kommet et stykke nærmere i forståelsen af, hvorledes faget rent faktisk arbejder. Vi har fået et mere nuanceret billede af kildeproblemerne og kildeanalysen. Det har også været forsøgt at skildre, hvorledes i hvert fald dele af teoridannelsen foregår. Som resultat har det været ønsket at vise, at faget ikke uden videre kan sættes på een formel men dækker et vidt spektrum i sine arbejdsmetoder og analyser. Også historikeren oplever det samme i dag, når han ser sit fag opdelt i stadig flere deldiscipliner: økonomisk historie, politisk historie, social historie etc. En enhed kan i virkeligheden være svær at få øje på. Nøjagtig det samme gælder arkæologien. Derfor må faget også sige fra, når det vurderes så forenklet, som det undertiden sker i historiske oversigtsværker. Her kan man undertiden se arkæologien skildret som et fag, hvis hovedopgave det er at påvise stadig flere og æl-

Efter D. L. Clark:
Analytical Archaeology
s. 103.

dre kulturer. I et nyere oversigtsværk kan man f.eks. læse følgende om arkæologiens brug af de naturvidenskabelige metoder, at de i hovedsagen har "bekræftet arkæologernes gamle typologiske og stratigrafiske resultater men også afsløret fejl og begrænsninger i deres stive systematik. De har vist, at virkeligheden var mere kompliceret end antaget og især, at de enkelte kulturer ikke var så rene og så skarpt adskilte. To kulturer, som typologien fx. havde placeret i forlængelse af hinanden overlappede faktisk hinanden eller viste sig måske at bestå ved siden af hinanden". (27).

Dette må siges at være et ejendommeligt udsagn, når netop naturvidenskaberne, her tænker jeg bl.a. på C-14 metoden og dendrokronologien har vist, at Danmarks forhistorie sandsynligvis opviser en unilineær udvikling, at der næppe er tale om sådanne overlapninger. Og netop de seneste årtiers udvikling af den arkæologiske analyse, herunder revisionen af fagets begrebsforråd, støtter en sådan hypotese og peger på, at begrebet kultur ikke kan benyttes i den form, det anvendes i det nævnte citat. En arkæologisk kultur er ikke det samme som en etnisk eller politisk enhed - korrelationen med historikerens traditionelle begreber er langt mere kompliceret, en sandhed, jeg tror, også den historiske forskning er ved at erkende indefra.

Men måske ligger problemet et helt andet sted, nemlig i fagets muligheder for at formidle sine resultater. I en anmeldelse af Vilhelm Mobergs "Min Sverigeshistorie" skrevet af professor Troels Dahlerup (28) kunne man for nogen tid siden læse: "Er forholdet ikke det simple, at hjulplovsforskning og brødbagningsstudier simpelthen ikke er egnede for det talte eller skrevne ord? Eller udtrykt på en anden

måde: den "arkæologiske" fremstillingsform... (dvs. de materielle levn om svundne tiders almueliv) er så udpræget tingslig, dvs. hører hjemme på museer. Ikke-specialister kan simpelt hen ikke læse om arkæologi uden et rigt illustrationsmateriale, eller bedre: man går på museum for at se "Klæder skaber folk", går på Frilandsmuseet for at danne sig et indtryk af svundne tiders livsform. Historiefortællingen - det være sig skriftlig eller mundtlig, som i undervisning - kræver derimod, at der skal ske noget, den må og skal være episk! "dvs. den skal bygge på anekdoten og på individet. Her er det altså historikeren, som fastholder arkæologen ved fundene og oldsagerne selv - netop det, som en anden historiker bebrejdede arkæologien for ikke at kunne slippe. Om de såkaldte "tidsbilleder", som arkæologien arbejder på at skabe, hedder det i Troels Dahlerups artikel, at de er "naturligvis lige så langt fra historievidenskab som når svundne tiders fremragende arkæologer troede at kunne digte et fortidssamfund op over deres poteskår" - det tror vist selv arkæologer af i dag at kunne. Men også den moderne historiker har erkendt, at historien er andet end statsmænd og anekdoter. Også han retter blikket mod kollektive fænomener som samfundsstrukturer og sociale sammenhænge - netop de aspekter af historien og oldtidshistorien, som de arkæologiske kilder, og for historikeren de stumme kilder, giver indblik i.

Noter:

1. Dansk Teologisk Tidsskrift VI, 1943
2. Kr. Erslev: Historisk Teknik, 1911, s. 6.
3. H.P.Clausen: Hvad er Historie? 1963, s. 51.
4. Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danmark, 1968 s. 20
5. Sophus Müller. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1884.
6. Sophus Müller: Vor Oldtid, 1882.
7. Jørgen Jensen: Historisk Tidsskrift, 1966.
8. D.L.Clarke: Analytical Archaeology, 1968, s. 12 ff.
9. Aksel E. Christensen: op.cit. s. 23.
10. Jørgen Jensen: Årbøger for nordisk oldkyndighed og historie, 1970, s. 85 ff.
11. Acta Archaeologica XXV, 1954, s. 49. Privat genoptryk 1971.
12. Antiquity 1948.
13. V.G.Childe: The most Ancient East: The Oriental Prelude to European Prehistory, 1928. - idem: New Light on the Most Ancient East, 1934.
14. D.L.Clarke: op.cit. s.12 ff. - For samme synspunkt se også G.R.Willey og P. Phillips: Method and Theory in American Archaeology, 1958.
15. Ottar Dahl. Historie, Jyske samlinger VII, 1966, s. 3 ff.
16. Jørgen Jensen. Historisk Tidsskrift, 1966.
17. V.G.Childe: Samfund og viden. Dansk overs. 1957, s. 7 ff.

18. Historisk Tidsskrift 1967, s. 441 ff.
19. Jørgen Jensen. Historisk Tidsskrift. 1966
20. ibid.
21. se bl.a. B. Stjernquist: Technical Analysis as a Factor in Archaeological Documentation, 1972 m. omtale af den nyere litt.
22. American Historical Review, Jan. 1963.
23. Jørgen Jensen. Historisk Tidsskrift, 1966, s. 1 ff.
24. ibid.
25. D.L. Clarke. op. cit s. 32.
26. op.cit. definitioner s. 406 ff.
27. Aksel E. Christensen op.cit. s. 19.
28. Informations kronik, 2. nov. 1971.

Docent Börje Hanssen:

Metodiske synspunkter på studiet af lokalsamfund.

1. Inledning.

1.1. Att studera lokalsamfund innebär att begagna en väsentlig högre förstoringsgrad vid utforskandet av människan i samhället än som användes vid historiska respektive sociologiska studier av centrala institutioner, hela riket eller av beteenden som karakteriserar riksomfattande grupper. Det har blivit modernt att tala om vad som händer "på gräsrotsnivå". Om man accepterar idén, att man kommer åt väsentligare ting genom att studera de vanliga människornas liv och arbete i vardagslag och av de närhetskostellationer som därvid uppstår än genom att studera uppseendeväckande händelsesekvenser eller institutioner som skapats för att dirigera människornas handlande i politiskt önskade riktningar, så blir samtidigt just de lokala studierna de viktigaste. -Det innebär en viss intellektuell ansträngning att erkänna detta. Men lokalsamfundet utgör dessutom ett alldeles speciellt studieobjekt genom att förutsätta att forskaren intresserar sig för växelverkan mellan det flertal av faktorer i en situation som är innebörden i begreppet lokalsamfund. Andra specialister i solerar särskilda samhällsföreteelser; den lokalt inriktade for-

skaren specialiserar sig på växelverkan mellan de som viktiga ansedda faktorerna i helheten lokalsamfundet. Jeg föreslår termen interaktionsfält för att beteckna denna helhetsorientering.

1.2. Det är vanskligt att utnämna några vissa problemställningar som centrala. Olika utgångspunkter måste ju bestämma olika forskarskolors strategier. Men det ledsamma kapitlet i fråga om lokalmonografier har bestått i att man har tillämpat samma sorts uppdelningsprinciper av ämnet som ved riksomfattande framställningar, så att olika institutioner behandlats i var sitt kapitel, med nära nog totalt förbiseende av helheten. Det är nog huvudanledningen till det tråkiga intryck som stadshistoriska framställningar och "medelby"-översikter (social surveys) brukar ge. För länge sedan var människans flesta behov tillgodosedda i sådana lokalsamfund som byar och delvis självhushållande köpstäder. Det blir för en sådan förindustriell samhällstyp befogat att likställa lokalsamfund eller för människan väsentligt interaktionsfält med en by, en stad, ett lokalt begränsat litet samhälle. Men i nutiden blir den begränsningen en belastning. Jag föreslår därför att vi med lokalsamfund lika med interaktionsfält menar alla former av identifierbar och ekologiskt avgränsad samverkan mellan människor i en viss högintegrerad grupp, t. ex. en landsby, ett system av marknader som besöks av samma köpmän, släkter som håller ihop trots skild bosättning, immigranter och andra minoritetsgrupper "i förskingringen", eller de anställda på ett stort kontor. Till skillnad från vid riksgiltiga undersökningar bibehåller vi nota bene hela tiden identifikationen med en viss primärgrupp och en för-

ankring i en specifik, om än inte geografiskt sammanhängande miljö.

En annan utvidgning av lokalsamfundet, den här gången i dess formellt juridiskt-administrativa bemärkelse, som blir följderna av tillämpningen av begreppet interaktionsfält, består i att en stad, specialisternas hemvist, inte bör få utgöra objektet för en ekonomiskt-ekologiskt orienterad lokalundersökning. Landsbygden, som är stadens förutsättning, måste också ingå i forskningsobjektet, om man skall få en sammanhangsfylld bild av lokalsamfundet. Här uppvisar olika lokalmonografier en väsentlig brist.

Som etnolog har jag funnit det vara intressant att undersöka ekonomiska och ekologiska faktorer i förhållande till hushåll, släktgrupper och arbetslag, att dra fram kulturprodukter för att närmare kunna karakterisera statusgrupper eller förändringar och att överhuvud försöka baka ihop sociala relationer med kulturella manifestationer och att därigenom få fram nya aspekter på helheten lokalsamfundet.

1.3. Om man skall undersöka ett lokalsamfund ur ett flertal aspekter, blir man ofta av sitt problem tvingad att göra tvärsnitt genom samhället vid en eller flera bestämda tidpunkter. Det är den synkroniska aspekten. Om man i stället har bestämt sig för att utforska förändringsprocesser, måste man först och främst begränsa antalet faktorer som skall tas med, av rent praktiska skäl. Men jag tror, att hele det orsakstänkande som har dominerat inom historieforskningen egentligen är en sorts metafysik. För att komma ifrån det har jag föreslagit termen supplementära processer för de samband vi kan tänkas komma åt vid studiet av långtidsförändringar.

De gäller generellt vid all forskning beträffande socio-kulturell förändring, men det förefaller som om man stod på säkrare mark vid studiet av lokalsamfund, där ett flertal ramfaktorer kan någorlunda kontrolleras hela tiden.

1.4. Det historiska utforskandet av engångsföreteelser brukar inte göra sig starkt gällande vid studiet av lokalsamfund. Engångsföreteelsers roll kan diskuteras. I varje fall måste väl studiet därav kvalificeras, så att forskaren dels tar hänsyn till den socio-kulturella bakgrunden, dels till innebörden av det "engångiga" för de många individerna under lång tid. Det sagda innebär tillämpningen av ett kvantitetskriterium på vad som värderas som viktigt.

Beträffande metoderna i inskränkt bemärkelse vid studiet av lokalsamfund, så avser jag att mer utförligt behandla generaliseringsproblemet. Jag påstår, att en struktur, vilken som helst, har större generell giltighet än sådana enkla fakta som svaret på intervjufrågor eller andre enstaka belägg. Men för att man skall bli medveten om strukturer i det samhälleliga kaleidoskopet, behövs det antagligen en viss teoretisk sociologisk orientering hos forskaren. Betydelsen av kompakt fältanalys eller koncentrerad kvantifiering kommer att framhållas som ett alternativ till riksgiltiga eller eljest inte lokalt förankrade "atomistiska" undersökningar.

Den historiska källkritiken har, hur värdefull den än är, låst fast historikerna vid en viss sorts källor, nämligen de skriftliga dokumenten. Men intervjuforskning och deltagande observation är lika betydelsesfulla hjälpmedel, särskilt när man vid lokala studier vill komma åt företeelserna bland vanliga människor. De borde också kunna tillämpas som korrige-

ring av skriftliga källor, t.ex. av mantalslängder när det gäller hushållens sammansättning i ett visst område.

Metoderna bör inte få bestämma valet av forskningsobjekt. I stället skall problemet vara det avgörande, och forskaren har alltid anledning att begagna ett flertal hjälpmedel för lösning av sitt problem. Men givetvis skall de olika hjälpmedlen nog kritiseras och bedömas.

Beträffande källorna vid studiet av lokalsamfund skall jag begränsa mig till att peka på ett par serier: kyrkböcker och mantalslängder samt bouppteckningar och domböcker. De levande människorna som källa har redan berörts.

2. Individualhistoria kontra social historia.

De metodiska synpunkterna på studiet av lokalsamfund kan sammanfattas som svar på frågorna vad jag vil komma åt vid studiet av lokalsamfund, hur jag lägger upp studierna och varför jag vill studera just lokalsamfund eller lokalt begränsade samhällen. Nästan omedelbart måste vi då ta ställning till frågan, om det är samhällsforskning som vi ägnar oss åt och vad det kan vara som karakteriserar en historisk samhällsforskning från annan historisk forskning. Jag förutsätter nämligen att vi är intresserade av det lokala samhällets historia, inte bara av att beskriva der här och nu. Enligt min erfarenhet går det verkligen en klar och väsentlig skiljelinje mellan olika slag av forskning om människan. Å ena sidan vill man ta reda på hur enskilda företeelser av särskild betydelse har gestaltat sig: händelser, personligheter, kronologiska bestämmningar, platsangivelser. Ju mer detaljerat man kan beskriva engångiga (men betydelsefulla) händelseförlopp, desto bättre. Samma sak gäller om lokala stu-

dier: vad är specifikt för just den här staden? Å andra sidan vill man få kunskap om allmängiltiga, upprepade företeelser som inte är bundna till enskilda namngivna personligheter eller händelser eller platser utan framstår som anonyma frekvenser eller som strukturer utan tids- eller rumbestämning i inskränkt bemärkelse. Man kanske kan kalla det förstnämnda för individualhistoria och det sistnämnda för social historia. Leopold von Ranke representerade den förra metoden, Karl Lamprecht, som faktiskt verkade samtidigt med Ranke trots skillnaden i ålder, företrädde den senare metoden. Om det kan diskuteras i vad mån det kallar jeg individualhistoria bör rubriceras som samhällsforskning, så kan det inte råda någon tvekan om att inte den generaliserande historieforskningen måste betecknas som ett slags samhällsforskning.

3. Makro- och mikroforskning.

Men det är uppenbarligen också en väsentlig skillnad på de företeelser som utgör objekt för de olika huvudslagen av historieforskning. Om man vill få kunskap om de repetitiva processer som är inbyggda i anonyma skeenden som folkökning, kulturell blomstring, klassdifferentiering, så blir ju källmaterial och metoder helt andra än om man rekonstruerar betydande personers liv eller unika så kallade händelseförlopp. Man måste här erkänna att det i grunden är värderingar som bestämmer vårt val av faktorer som skall undersökas. Det är fråga om forskningspolitik! Den ena forskarskolan kan betrakta det unika samhällets personligheter och institutioner som väsentliga. Man arbetar då på ett sorts makroplan i fråga om företeelser och - unika - kausalsamband. Den andra forskarskolan anser att endast det generellt giltiga

inom en viss kulturprovins har vetenskaplig betydelse. Men härtill kommer att man på samma gång brukar söka sig till en helt annan nivå inom det mänskliga samhället. Man stiger ner från makrosfären av påtagliga fenomen till mindre lätt åtkomliga sammanhang som förhållandet mellan hushålls- och familjemedlemmar, värderingar rörande äganderätt till jord och status i samband med burgenhet eller problem av abstrakt innebörd som över- och underordning, s.k. vertikala hierarkier, eller grad av interlokal samverkan, s.k. horisontell integration. Man försöker komma underfund med sådana strukturer och samband för de vanliga, anonyma, icke iögonfallande människorna. Jag tycker att man har anledning att här tala om intresse för mikrosfären i samhället. Man hoppas att de fenomen som man finner på gräsrotsnivån egentligen är mycket betydelsefullare än de unika, påtagliga företeelserna. Det bör samtidigt i klarhetens intresse framhållas att en sådan förändring av forskningspolitiken verkligen har influerats av den gigantiska diskussionen sedan slutet av förra århundradet mellan marxister och deras motståndare, varvid långsamt men säkert det äldre idékomplexet som betraktade människan som Guds barn på jorden har fått ge vika för en ekologisk-ekonomisk determinism. Historien, så uppfattad, har avpersonifierats, avheroiserats. Man behöver givetvis å andra sidan inte vara socialist för att man vill lägga huvudvikten vid en generaliserande social historia - varvid begreppet social är liktydigt med både samhälle och kultur och människa som samhällsvarelse. I själva verket har det ju utkristalliserats en helt ny vetenskap, ekonomisk historia, som programmatiskt har velat lägga huvudvikten vid de kvantitativa företeelserna i samhällslivet. Jag erkänner för min del

att ha tagit mycket starkt intryck i fråga om just de kvantitativa företeelsernas betydelse av banbrytaren Eli Heckscher, som för övrigt politiskt representerade en klart liberal uppfattning. Men om man läser årgångar av Scandinavian Economic History Review skall man finna en blandning av individualhistoria och social historia. Den senare problematiken är således alls inte enarådande ens inom det formellt samhällsvetenskapliga ämnet ekonomisk historia. I stället väver man samman unika händelser på makroplanet som de olika faserna i en banks utveckling med problem om varurörelser och penningsvärdeförändringar. Det samma gäller naturligtvis inom huvudämnet historia, där visserligen under senare årtionden de anonyma företeelserna på mikroplanet fått en ökad betydelse men där dock intresset för det unika fortfarande är starkt levande. Man måste också hålla i minnet, att de unika företeelser som historikern brukar vilja penetrera i och för sig anses vara betydelsefulla och har en generell innebörd för många människor, t.ex. beslut inom den centrala administrationen och de personligheter som fattar besluten, eller spektakulära utrikespolitiska händelser som militära konfrontationer och gränsflyttningar. Det jag vill poängtera är att det är en väsentlig skillnad i flera dimensioner på det jag vill komma åt vid mikroundersökningar av socialhistorisk karaktär jämfört med vad jag sysslar med vid makroundersökningar av individualhistorisk art.

4. Ju mindre objekt, desto mer teori.

En utomordentligt viktig skillnad består i att man vid socialhistorisk forskning av den art som jag har skisserat brukar begagna sig av teoretiska överväganden, komparativt

giltiga hypoteser och deduktiva resonemang som ett led i uppläggningsen av den enskilda undersökningen - i långt högre grad än individualhistorikern. Jag kan peka på olika nationalekonomiska teorier som rör penningvärde och handelsbalans, befolkningslärans förenklade teser om förhållandet mellan netto-reproduktion och ekonomiska resurser, de politiska ekonomernas tankar om klassmotsättningar som utvecklingsbefrämjande, socialantropologernas funktionalistiska betraktelsesätt visavi de små lokala samhällena eller deras strukturalistiska tankar om familjernas och hushållens uppbyggnad, och betendesociologernas strängt formella hypoteser om samband mellan olika mätbara sociala företeelser. Det är viktigt att lägga märke till att i samtliga dessa fall den teoretiska bakgrunden utgör förutsättningen för de frågeställningar som tillämpas i varje särskild undersökning. Det blir då ett sammanhang mellan teori och konkret forskning som verkar stimulerande på båda-dera. Utan teori inga systematiskt och konsekvent utformade antaganden. Utan konkreta forskningar ingen induktiv vidareutveckling av teorien. De i och för sig osammanhängande, disparata, mångfaldiga detaljerna i den konkreta undersökningen blir sovrade, ordnade, värderade med hänsyn till sin relevans för den teori som forskaren har. Om en individualhistoriker har velat beskriva sin verklighet med yttersta noggrannhet - så har ju varit fallet med en skola inom etnologien - så kan socialhistorikern visserligen begagna precis samma fakta, men han inordnar dem i ett helt annat teoretisk sammanhang. Som exempel kan man nämna giftermålsseder. Medan för den ene forskaren beskrivningen av seden, av kläderne och alla andra till giftermålet hörande föremål kan vara en huvudsak, vill forskaren från en annan skola veta bara så mycket om gifter-

målsseden och därtill knutna föremål, att han kan belysa sitt teoretiska problem om den kulturella standarden vid en viss tid inom den besuttna allmogen, eller han vill finna belägg för strukturella konstellationer som har att göra med patrilokal eller matrilokal familjebildning och om släktrationernas betydelse före och efter ett giftermål i samband med att den ena familjen decimeras och den andra utökas samt nya interlokala samband uppstår. Etnologens arbetssätt har visserligen inte varit individualhistoriskt i samma mening som politiska historikers, men hans sätt att behandla sitt material har i hög grad präglats av en beskrivande, konstaterande inställning som väsentligt skiljer sig från en mer teoretiskt uppbyggd, deduktivt arbetande social historia.

De här överbäggendena har direkt sammanhang med studiet av lokalt begränsade samhällen. Den teorilösa beskrivningen kan ha sitt berättigande när det gäller rikshistoria, där man kan följa knänsatta värderingar av vad som är viktigt i nuet och för framtiden. Men lokalhistoria utan teoretisk innebörd och med uteslutande syfte att detaljerat redogöra för just den här ortens individualhistoria blir helt enkelt krönikeartad och intressant huvudsakligen för den lokalpatriotiska allmänheten. Om man å andra sidan bedriver studiet av lokalsamfund som social historia, kan man verkligen dra full nytta av en mikroanalytisk inställning, samtidigt som fältet "är fritt för upptäckter rörande samband mellan de strukturella eller funktionella faktorer som man studerar och som ju kan behärras och kontrolleras med särskild effektivitet, eftersom man känner till ett större antal ramfaktorer än som är fallet, när undersökningen omfattar stora områden eller enstaka företeelser med riksomfattande spridning.

5. Några lokalhistoriska monografier.

Jag skall nu försöka sammanfatta några tankar om metoder vid studiet av lolsksamfund som social historia. Det blir liktydigt med svar på frågan hur jag lägger upp undersökningen och bedömer dess resultat. - Det finns som bekant en rik lokalhistorisk litteratur i alla de nordiska länderna där befolkningen i samband med en jämförelsesvis hög bildningsnivå tidigt började intressera sig för den egna bygdens eller det egna lokala samhällets historia och därvid kunde utnyttja ett stort källmaterial - som i sin tur utgör bevis för en sedan mycket länge hög kulturnivå. I Finland finns det en professur i nordisk kulturhistoria och folklivsforskning vid Åbå akademi. Dess förre innehavare Helmer Tegengren publicerade 1943 det värdefulla arbetet Kronoby sockens historia, där ekonomisk historiska och kulturhistoriska synpunkter hade beaktats. Sociologen Knut Pipping, också i Åbo, har länge arbetat med en historiskt statistisk framställning av Kumlinge sockens demografiska och ekonomiska utveckling. I Norge har Landslaget for Bygde- og Byhistorie samt Norsk Lokalhistorisk Institutt främjat utgivandet av et mycket stort antal lokalhistoriska monografier, och det finns sedan 1961 en professur i historia, särskilt lokalhistoria, i Trondheim. Ett särskilt betydelsefullt arbete inom denna forskningsgren var Eidsvoll Bygds Historie som med sina 2772 sidor visserligen kan sägas ha varit väl mycket materialredovisning av olika gårdars historia men som också innebar en nyorientering i sin uppläggning genom att på det lokala planet vilja belysa centrala historiska problem och väva samman lokalhistoria med rikshistoria i fråga om ekonomiska förändringar och sociala förhållanden. Huvudförfattaren till Eidsvoll Bygds Historie var historikern Andreas Holm-

sen. På senare tid har också etnologer och socialantropologer intresserat sig för lokalhistoria i Norge. Bland deras arbeten intar Robert Paine, Coast Lapp Society I-II, en särställning genom djypet i forskningsinsatsen och för vakenheten inför förändringsproblematiken, visserligen sedd i relativt kort perspektiv men ändå ovanlig för just socialantropologiska undersökningar. Både Danmark och Sverige kan ju uppvisa en mycket rik stadshistorisk litteratur. Jag vill särskilt nämna Hugo Matthiessens Snapstinget och Ribe Bys Historie 1660-1730.

I Sverige existerar Stadshistoriska Institutet sedan 1919 (knutet til Stockholms universitet sedan 1944) och i Danmark instiftades Lokalhistorisk Afdeling ved Københavns Universitet år 1971.

Det råder dock en uppseendeväckande skillnad i grepp på ämnet och metoder mellan de i och för sig viktiga och välgjorda lokalhistoriska undersökningarna av traditionell art och det slags samhällstillvänd mikroforskning som jag här pläderar för som ett alternativ. Det av Gregor Paulsson ledda arbetet Svensk Stad I-III utgjorde ett försök i sådan riktning, varvid lokala monografier utarbetades parallellt med en sammanfattande framställning av olika fändringar i Stadsbefolkningens liv och arbete.

6. Metodik.

6.1. Avgränsning.

Punkt nummer ett i fråga om metoder vid studiet av lokalt begränsade samhällen består just i problemet om avgränsningen. Enligt min mening blir man alltför lätt vilseledd av namnet och den juridiskt administrativa gränsen för staden eller socknen eller häradet, så att forskningen kommer att omfatta en formell lokalitet, som inte motsvaras av

ekonomiska eller ekologiska realiteter. En stad brukar ju vara hemvist för specialister, mer eller mindre. Stadens funktioner som just stad i ekonomisk bemärkelse - och som marknadsplats - förutsätter existensen av en landsbygd, ett omland, ett handelsområde. Därför blir en stadshistorik där man inte i lika hög grad beaktar landsbygden egendomligt verklighetsfrämmande ur ekonomisk synpunkt. Man kan också säga att namnet verkar förtrollande i flere hänseenden, och även om jag är uppmärksam på förhållandet mellan staden och omlandet blir det ändå vilseledande att jag kallar mitt arbete säg Ystads historia. De människor som bodde i byarna, som inte namnges, och på herrgårdarna, var säkert inte mindre intressanta än ystadsborna, och det är inte självklart att kulturen föddes och emanerade från staden; herrgårdarna med sina hantverkare och sin högkultur kan ha varit nukleära centra i kulturförloppet lika väl som borgargårdarna i staden; allmogekulturen och böndernas överskottsvaror betingade stadens blomstring lika väl som tvärtom. Det är viktigt att inte förutsätta det man bör bevisa. Något så till synes enkelt som en rubrik kan vara förledande. Om man därför är ute för att kartlägga sådana ekonomiska sammanhang som handel och hantverk och produktionsspecialisering, skulle jag vilja föreslå att minst lika grundlig undersökning ägnas åt lantbruk och landsbygd som åt stadsnäringar och stadsbygd. Det väsentliga tror jag är att man siktar in sig på människorna, inte på Ystad och dess omland. För min del har jag ibland haft nytta av att försöka bortse från det där med stad och landsbygd. I stället har jag - som inledningsvis nämndes - laborerat med begreppet interaktionsfält: varifrån kom de människor och varor som fanns i eller fördes till en viss kom-

mun, hur långt rörde sig bonden, hantverkaren, godsägaren för att sälja varor, hälsa på släktingar, besöka auktioner och marknader? Centrum för uppmärksamheten flyttas då hela tiden, alltefter bosättningen för de människor som man vill undersöka. Lika viktigt är att gränsen för interaktionsfältet inte alls blir liktydigt med en fast formell gräns utan dels avtar successivt med avståndet, dels gestaltar sig olika för varje gård, by eller kommun och dels även får olika innebörd för olika samhällsskikt och olika specialister. Prästen på landet hade visserligen många grannförbindelser med sina sockenbor men hans släkt och släktförbindelser var långt mer utspridda än den vanlige bondens. På så vis mener jag att ortsangivelsen för lokalmonografien inte bör vara bindande. Den bör vara en riktpunkt för arbetet, men den bör inte leda forskningen på grund av någon lokalpatriotisk iver. Givet vis är det i själva verket så, att vi med tillämpningen av begreppet interaktionsfält och genom att människorna i sina små eller stora agglomerationer blir målet för forskningen i viss mån resonerar oss bort ifrån det navngivna, identifierade lokalsamfundet. Men kvar står, som något väsentligt, intresset för den s. a. s. mikroskopiskt framanalyserade verkligheten runtom de vanliga människorna och deras familjer, hushåll, släkter, byar och kulturprovincer. Därvid blir kunskapen om landskapstyp, jordmån och tjogtals ekologiska ramfaktorer viktiga vid bedömningen av om vissa frekvenser eller strukturer är typiska för just det behandlade området eller ej. Denna lokala förankring av en undersökning, som ju saknas när man gör slumpmässiga urval vid riksomfattande åsiktspejlingar, tycker jag är omistlig. Men i princip kan vår undersökning av lokalsamfund behandla fol-

ket på en bondgård och deras grannar och släktingar och handelspartners, eller folket på en herrgård eller bara köpstafolket i en provins eller de anställda på ett kontor eller grannarna i några radhus. Det viktiga är, mener jag, att det finns vardagligt verkande kontakter mellan dessa människor, som gör at man kan betrakta dem som ett samhälle i miniatyr, och att vi känner till och följaktligen i viss mån kan kontrollera influensen från olika ekologiska eller lokala ramfaktorer. Men varje undersökning behöver ju inte som sådan koncentreras kring ekonomiska problem sådana som handel eller hantverksspecialisering.

6.2. Engångsföreteelser saknar intresse.

Nu kommer vi till punkt nummer två i metoddiskussionen. Det kan synas vara en paradox, att man å ena sidan vill utforska anonyma företeelser, vill veta mer om människor men alls inte om personligheter, samtidigt som man önsker förankra studierna till ett visst bestämt lokalt samhälle. Men det jag tror att man vinner genom den lokala begränsningen är bara en viss högre grad av förstoring eller - om man så vill - en viss högre grad av intimitet med den samhällseliga verkligheten, och namnet på det undersökta samhället spelar ingen roll, även om raden av ramfaktorer gör det. Jag lade märke till den motsatta problematiken vid behandlingen av lokala samhällen när jag i början av 50-talet arbetade med vad jag kallade Strängnäs ekonomiska historia. Uppsatsen var avsedd för ett samlingsverk om Strängnäs. Min medförfattare, som hade läst historia och konsthistoria, framhöll att han var ute efter det för Strängnäs stad specifika, som karakteriserade stan till skillnad från andra städer. Jag kunde bare kon-

statera att jag för min del var ute efter sådana företeelser i Strängnäs som kunde förväntas vara mer eller mindre generellt giltiga. I något fall begagnade jag t.o.m. källmaterial - i form av de sällsynta införsellistorna för lilla tullen - från andra städer i Södermanland för att på så vis komma åt allmänna betingelser för landsbygdens avsaluproduktion och borgerskapets respektive herrarnas behov under 1600-talet. Jag diskuterade saken med en ekonomisk historiker som var alldeles främmande för den metodologiska innebörden i mitt förfaringsätt.

6.3. Strukturella komplex och generaliseringskriterier.

Jag nämnde inledningsvis att lokalhistorie, om den bedrivs som social historia, syftar till kunskap om anonyma frekvenser och strukturer utan tids- eller rumsbegränsning i inskränkt bemärkelse. Detta är väl också en del av innebörden i att jag vill studera det lokala samhället. Vad menas då med strukturer? Levy-Strauss har ibland tänkt på de teckningar eller målningar som sydamerikanska indianer gör i sina ansikten. Teckningarna har en definitiv konkret struktur, och refererar till en osynlig mental struktur. Engelska socialantropologer har betraktat nätet av släktskapsrelationer med tonvikten på än fadersrelationen, än morbrorsrelationen som en sorts strukturer, som kan grafiskt illustreras. Jag har trott att betydelsen av släktrelationerna har överbetonats och att det, åtminstone i förindustriella samhällen, i stället var de vardagliga relationer mellan hushållets olika medlemmar och samarbetet och obligationerna emellan, som betydde allra mest. Ett bondehushåll vid slutet av 1700-talet i mellersta och södra Sverige bestod typiskt av dels bonden med

hustru och barn, dels vissa inhyses släktingar, dels drängar och pigor. Vissa tider på året var husmän och torpare inkluderade i det dagliga matlaget. Den för ett visst område typiska hushållskonstellationen bildade ett strukturellt komplex. Förhållandet mellan grannar var reglerat sedvanemässigt, och den bonde, som inte ville eller kunde delta i gemensamma arbeten fester och färder, skulle snabbt ha blivit förvisad. Prästen på landet gifte sig inte gärna med en vanlig bondes dotter. Hantillhörde en annan samhällsklass, och de olika sociala skikten bildade också en fast struktur i det lokala samhället. I de oskiftade mellansvenska 1700-talsbyarna låg bostadshus, bodar, fähus, logar, lador, brygghus, vedhus och smedjor vanligen frapperande oregelmässigt placerade, snett och vint inbördes. Vid slutet av 1800-talet hade gårdsanläggningarna fått en strängt geometrisk form, och klar skillnad gjordes mellan trädgård och lagårdsbacke. De besuttna böndernas söndags- och kyrkdräkt har också varit strängt likformig inom ett begränsat område, liksom dräktsilver och andra prydnader. Sådana strukturella komplex representerar fasta mönster som den enskilde måste följa eftersom han levde i samhällen med i princip lika bindande kommunikationer mellan individerna som de vilka åstadkommer de likformiga cellerna i en bikaka. Vi kan lätt konstatera, att ett visst mönster ständigt upprepades i by efter by inom ett visst kulturområde men också att den strukturella likformigheten fortlevde under flera årtionden och ibland t.o.m. under århundraden. Det var helt enkelt karaktéristiskt för de sociala strukturerna att de upprepades i tid och rum. Förutsättningen för detta var ekonomisk: folket i en by var oundgängligen beroende av varandras direkta personliga hjälp för att kunna upprätthålla sin kulturstandard; dessutom

var självhushållningens och förrådshushållningens villkår i stort sett desamma under lång tidrymd. I vissa hänseenden kan knappheten på konsumtionsvaror ha bestämt formerne för t. ex. marknadshandel, lån mellan grannar, ostentativ förevisning av värdesaker som silverskedar eller festseder med froseri på mat och dryck under trehundra år från 1500-talet. Men givetvis fanns det alltid små variationer också mellan individer och hushåll, och kastningarna mellan nödår och godår måste också ha satt sin prägel på aktuell hushållsstruktur och arbetslag. Det skedde också åtminstone årtionde för årtionde en stegvis förändring av folkmängd, produktionsinriktning, specialisering på olika hantverk eller klassgränser. Därför måste vi mycket noga beakta, att den strukturella likformigheten är en funktion av forskarens egen problemställning. Jag kan vara intresserad av att klarlägga enkla samband mellan naturhushållning och arbetsformer t. ex. samverkan mellan grannar vid husbygge, och jag finner då en i stort likartad struktur under mycket lång tid. Men jag kan också vara intresserad av att undersöka folkdräktens detaljer och skillnader mellan olika förmögenhetsskikt i bysamhället. Da blir det, som tedde sig som strukturell likformighet på avstånd, upplöst i så att säga mikroskopiska variationer, och jag kanske får fram en ny sorts struktur på variationerna, som i sin tur kan ha hög grad av generell giltighet. Det blir i varje fall alltid viktigt att forskaren i förväg klargör vad det är för strukturer som han vill komma åt. Annars är det en risk att han oavbrutet anpassar sina problem efter den grad av konstans och generell giltighet som den undersökta verkligheten uppvisar, olika för olika sammanhang. Han kan med andra ord ändra sina hypoteser efter resultaten, vilket är en metodologisk dödssynd.

- Med hänsyn till den grad av förstoring i förhållande till den sociala verkligheten, som brukar tillämpas av lokalhistoriker, kan man framföre antagandet, att den yttre gränsen för likformighet hos de studerade strukturerna sträcker sig 2 - 5 decennier i tiden och att den i rummet begränsas av socknen, häradet eller landskapet, beroende på vilka företeelser det rör sig om men även beroende på om vi rör oss inom det tätbefolkade Själland och Skåne eller inom glesare befolkade områden som Dalarna. Inom dessa gränser i tid och rum måste undersökningen ge svar på frågan hur stor stabilitet eller generell giltighet som en viss struktur uppvisar. Utanför dessa gränser har vi skäl att snarast förmoda att vi skall påträffa nya strukturformer i samband med de väsentliga historiska förändringar som också de förindustriella samhällena undergick eller i samband med geografiska kulturvariationer. Men det i samband med den lokalt inriktade samhällsforskningen viktiga är, att det synes föreligga strukturell likformighet och stabilitet inom homogena strata i alla slags samhällena. Ett homogent stratum kan då vara en viss samhällsklass - böndernas, torparnas - eller en viss kulturgeografisk sektion som en grupp av slättbyar. Vi skiljer också - självklart - mellan strukturer och enkla fakta. Om vi år 1810 frågar drängarna i sydöstra Skåne om hur de tycker om byxsäcksur: bra, dåligt, vet inte - så har vi att göra med enkla fakta, som måste behandlas enligt sannolikhetskalkylens lagar. Vi får lov att göra ett representativt urval av alla drängar i hela området, och vårt resultat kan avläsas som procentuella frekvenser. Men så förhåller det sig inte med strukturer. Jag kan uttrycka mig så här i stället: varje social struktur har större generell giltighet än var och en av dess delar.

Det följer egentligen logiskt av att en social struktur uppkommer som en följd av många människors upprepade handlingar i samverkan, med stereotyper och traditioner som viktiga inslag. - Om jag kommer resande till Kina och totalt har glömt eller aldrig har vetat, om det har höger- eller vänstertratik, så räcker det inte att titta på folk som möts på stigar eller åkervägar för att komma underfund med svaret. Men så fort jag har sett en livligt trafikerad vägkorsning kan jag med rätt stor sannolikhet besvara frågan. Jag behöver inte göra någon urvalsundersökning: trafiken regleras av en lag som gäller för hela Kina. Många strukturella komplex är givetvis betingade av sådana centralt utfärdade lagar, särskilt i nutiden med dess effektiva administration. Men de anonyma företeelser som vi önskar studera i det förindustriella samhället var till övervägande del inte reglerade av några lagar och förordningar. Folkökning urgör ett sådant strukturellt komplex. Om vi kan konstatera en tydlig folkökning under flera decennier i en socken, som består av ett stort antal byar och gårdar, så vet vi att företeelsen hängde ihop med ett flertal faktorer: klimat, jordmån, åkerbruksteknik, specialisering, avsättningsmöjligheter o. s. v. Om socknen ligger inklämd mellan många andra socknar med liknande yttre förhållanden, föreligger det en stor sannolikhet för att det skall ha varit en liknande folkökning under samma tid där. Det kan man inte påstå med säkerhet utan vidare. Men om vi skaffar oss ett belägg till - som egentligen inte är ett enstaka belägg i statistisk mening utan ett strukturkomplex med tusentals komponenter - i form av en annan socken på ett helt annat ställe i området och om samma tendens visar sig ha funnits där, förstärks sannolikheten för att folkökningen gällde hela regionen.

Det förhåller sig på motsvarande sätt med hushållens sammansättning och den typ av hushållsstruktur och arbetsfördelning som vi finner ha varit vanligast hos t.ex. bönderna i sin krafts dagar i en viss socken och under en viss tid. Det är ett så oerhört stor antal faktorer verksamma av ekonomi, Kooperation, grannkontroll och befolkningsunderlag, av vilka hushållsstrukturen är en manifestation, att den regelmässigt uppträdande konstellationen - som också innebar förverkligandet av ett normativt ideal - knappast kunde vara någon tillfällighet. Jag förutsätter att vi har en viss kontroll över det aktuella området så att vi vet, att den särskilt analyserade byn inte avviker från omvärlden i väsentliga hänseenden.

Generaliseringsproblemet måste givetvis alltid vara betydelsefullt, om vi främst är intresserade av att få fram vardagligt höfrekventa och allmängiltiga företeelser och sammanhang. Det innebär att materialet måste utsättas för en kvantitativ analys. Själva valet av samhälle har också stor betydelse för forskningsuppgiften. Om jag ser vissa frågeställningar som väsentliga, försöker jag att välja mitt lokalsamhälle - eller mitt interaktionsfält - så att det finns största möjliga sannolikhet för att jag skall få just de problemen belysta. Det kan då uppstå konflikt mellan ett lokalpatriotiskt intresse och det rent vetenskapliga önskemålen. Men under alle omständigheter blir forskningsstrategien en väsentlig del av förberedelserna för varje undersökning, dels i form av val av frågeställning, dels som val av lokalsamhälle och dels också som val av undersökningsfläckar inom det större interaktionsfältet. Man frågar sig om inte det där med att jag söker allmängiltiga företeelser, med viss generell giltighet för en viss region och en viss period, skulle föra med sig att jag alls inte borde välja

lokalsamhälle utan i stället låta slumpen avgöra: vi lägger lappar med namnen på alla de möjliga lokalsamhällena i en hatt och drar en lapp utan att titta. Ja i vanliga fall skulde det vara opraktiskt, eftersom det inte finns så många likartade lokalsamhällena och eftersom vi inte brukar vilja bortse från de lokala variationerna så som man gör i en statistisk population. Framför allt ser vi inte det lokala samhället eller dess smådelar, t. ex. byarna, som avgränsade enheter utan som delar av nät av relationer liksom hyferna i ett mycelium. Det viktigaste är om jag kan visa att undersökningsresultaten är lika generellt giltiga- inom det behandlade området- om jag har använt en strategisk urvalsmetod som om jag har gjort blinda urval.

Det förefaller vara viktigt att jag undersöker samtliga fall på valda punkter inom undersökningsområdet: samtliga flyttande för en kort period, samtliga bouppteckningar i ett visst distrikt. Därigenom får jag nämligen en baskunskap om variationsamplituden för den behandlade företeelsen. Alla möjliga sorters hushåll, alla migrationsdistanser för varje socialgrupp, alla dräktkombinationer och färgsammansättningar inom en grupp. Därifrån får jag kunskapen om vad som var typiskt inom den fläck i det lokala samfundets område som jag har undersökt intensivt. Nästa steg är generaliseringsmöjligheten till det större området. Jag kanske behöver göra om intensivanalysen på en fläck med andra betingelser än den första. Bli resultatet i alla fall likformiga, kan de förmodas vara relativt allmänt giltiga. Men det finns också andra generaliseringskriterier. Om en skriftlig berättande samtidskälla verifierar mina kvantitativa resultat för ett större område så utgör det ett viktigt sannolikhetsbevis för den generella giltigheten av

mina rön. Alla sporadiska uppgifter som pekar åt samma håll som mitt kvantitativa resultat kan vara användbara för rekonstruktionen av vad som var typiskt inom det undersökta interaktionsfältet. Men det måste varnas för möjligheten att man då glatt plockar upp bara de sporadiska uppgifter som talar för min hypotes men blundar för de uppgifter som pekar i annan riktning. Därför är nog kvantitativa belägg att föredra, och för andra slags uppgifter måste noggrann källkritik utövas.

6.4. Kompakt fältanalys.

Det finns, för det fjärde, en särskild sida av metodiken vid studiet av lokalsamfund, som utgör en logisk fortsättning av inriktningen på en mikroskopoperande behandling av sociala strukturer. Jag har kallat det för koncentrerad kvantifiering eller kompakt fältanalys. Tanken är den, att man väljer en viss by eller kvarter eller låt oss säga släktgrupp och undersöker alla individer, hushåll, familjer eller grannskapsrelationer. Men vinner därigenom att få en uppfattning av variationsbredden för de undersökta förhållandena - hur de t.ex. varierar med hänsyn till skillnader i personlighet eller yrke. Framför allt får man möjlighet att komma underfund med, upptäcka, nya sammanhang, som man inte lägger märke till vid en ytligare behandling av ett större material. Jag förutsätter att sådana upptäckter kan vara värdefullare än att uteslutande syssla med generaliseringsbestämningar enligt i förväg uppgjorda hypoteser. I så måtto anser jag att den kompakta fältanalysen har ett värde i och för sig, som en sida av lokala socialhistoriska studier, oavsett om man får möjlighet att testa den generella giltigheten inom hela området. Men man måste naturligtvis vara klar över, när steg nummer ett inte följs av ett steg nummer

två, så att man inte drar förhastade allmänna slutsatser av mikroanalysen. A andra sidan ter sig generaliseringsmöjligheterna gynnsammare vid strukturundersökningar än vid slumpmässigt urval av enkla endimensionella faktorer.

6.5. Historia som tvärsnitt längs en tidsskala och som studiet av processer.

Den femte punkten i min metodgenomgång handlar om den historiska aspekten. I och för sig kan en nutidsundersökning vara precis lika värdefull som en historisk undersökning. Men om man väljer problem med historisk innebörd finns det olika möjligheter. Vi kan undersöka ett samhälle sådant som det existerade under en särskild period. Tidsanknytningen är alltid viktig, och det har aldrig funnits något sådant som det förindustriella samhället i allmänhet. Men jag kan gå ett steg vidare och undersöka ett visst område - eller samhälle - vid två eller flera tidpunkter som ligger tillräckligt långt ifrån varandra. Jag får då möjlighet till diakronisk komparation mellan de olika historiska tvärsnitten. Jag är medveten om att vanliga historiska undersökningar där man arbetar med förändringar under långa tidföljder inte brukar läggas upp på ett sådant systematiskt sätt. Utan man brukar täcka förändringsprocesserna med allmänna begrepp som ökning, minskning, blomstring, förfall, blev småningom fler och fler, började utbreda sig alltmer, vann insteg o.s.v. Sådana skrivsätt är inte precis fel, men de lånar kanske den energiske mikroforskares otillfredsställd. Däremot brukar det bli mer diskutabelt, när forskaren vill förklara händelseförloppet ur synpunkten orsak och verkan. Vi har sysslat med strukturer, och där har vi utgått från ett antagande om att de olika komponent-

terna ömsesidigt betingar varandra. Så långt är allt väl. Men ambitionen att ge orsaksförklaringar till händelseförlopp av anonym och generell karaktär leder så vitt jag kan bedöma vanligen till metafysiska resonemang, cirkelbevis och andra ohållbara konsekvenser. Orsakstänkandet har en religiös idéhistorisk bakgrund. Det kan egentligen inte förenas med sådana socialantropologiska och sociologiska teorier som jag har refererat till, i varje fall inte i sin enklare form. En faktor kan inte orsaka andra faktorer under en förändringsprocess som sträcker sig över årtionden.

Max Weber påstod i en berömda uppsats från 1904-05 att det förelåg ett orsaksförhållande mellan religiös asketisk inomvärldslig etik som faktor A och kapitalistisk anda som faktor B. Men han undersökte inte vilken influens som kan ha förekommit mellan faktor B i samband med t. ex. stadsborgare och deras rationella planering i förhållande till faktor A som representerade en religiös rationalism. Jag menar att ägget kanske fanns före hönan! Fredrik Barth i Bergen har velat söka de grundläggande orsaksfaktorerna i världen som anges vara de determinanter från vilka sociala former kan genereras. Det är alltså precis tvärtom mot Karl Marx! Men när det visar sig att värdena dels genererar sociala former, dels också orsakas av handlingar, som utgör en del av de sociala formerna, hamnar man i en logiskt omöjlig situation. När jag har tänkt på dessa problem har jag kommit fram till att lösningen kanske består i att vi lämnar orsakerna helt och hållet. I stället kan man som inledningsvis framhölls laborera med supplementära processer, som betyder att två olika faktorer samvarierar under lång tid på ett sådant vis att man kan anta ett samband dem emellan. Det kanske finns ett samband mellan religion och kapitalism, men det problemet förefaller rätt hopplöst på grund

av att det ju är en och samma människa som skall uppvisa både asketisk religiositet och rationell förvärvs- och entreprenörmentalitet. De både faktorerna kanske var uttryck för samma sak, psykologiskt sett! Ett exempel på en supplementär process inom det område som kan intressera etnologer är att det kan förmodas föreligga ett processuellt samband mellan hushåll med en eller flere vuxna kvinnliga medlemmar utom husmodern och framväxten av en folkdräktskultur.

7. Samhälle = helhet av inbördes beroende faktorer.

Til sist bör jag något mera formellt svara på frågan varför jag vill studera lokalsamfund. Därför att begreppet interaktionsfält är centralt vid social (inklusive etnologisk, etnografisk, social- och kulturanthropologisk och kulturhistorisk) forskning. Det kan bäst tillämpas vid det slags mikroskopiska sociala och socialhistoriska undersökningar där man inriktar sig på lokalsamfund. Funktionalismens synkroniska relations-begrepp föreslås därvid kompletterat med den sociala historiens diakroniska avhängighet (eng. dependence). Studiet av lokalsamfund blir så en explorativ forskning som skiljer sig från riksomfattande historia eller sociologi men kan bli desto mera interlokalt och internationellt komparativ, i rummet och i tiden.

8. Källmaterial.

Vi befinner oss i den lyckliga situationen i Skandinavien att förfoga över unika arkivaliska serier, som gör det möjligt att rekonstruera de primära grupperna under åtminstone tre århundraden. Mantalslängderna börjar droppa in redan under senare hälften av 1500-talet. Vissa svenska kvarntullslängder från 1628 redovisar hela befolkningen inklusive barnen från fyllda fem års ålder. Även om krigen saknar intresse som unika händelseförlopp, fick de ofta betydelse för senare tids forskning genom de gårdar som statsmakten genomdrev för att täcka krigskostnaderna. Jag tänker då också på sådana viktiga person- och förmögenhetsförteckningar som ingår i materialet för Älvsborgs lösen 1571 och 1613. De kyrkliga, systematiskt genomförda kronologiska registren över födelser, dödsfall, giftermål och flyttningar, de s. k. ministerialböckerna, hade påbjudits i Frankrike, England och Tyskland redan under förra delen av 1500-talet, med ringa resultat. I Sverige förordnade biskop Johannes Rudbeckius 1622 om förande av ministerialböcker inom Västerås stift. Kung Christian IV befallde 1645 biskopen över Själlands stift att låta föra riktiga kyrkböcker i alla församlingar. Den svenska kyrkolagen 1686 innehöll bestämmelser angående både ministerialböcker och husförhörslängder. De sistnämnda, upprättade som stöd för prästernas själavårdande verksamhet i form av nattvardsgång och bibliska förhör, utgör specialt värdefullt material genom att redovisa totalbefolkningen, ibland också barnen, vid en viss tidpunkt, går för gård och by för by. Det finns några sådana folklängder för socknar i Västmanland från omkring 1630 och 1640. De utomordentliga längderna från Sörbymagle och Kirkerup på Sjælland 1645 är välkända - och värda intensiv bearbetning. Det är ju metodiskt viktigt att ge-

nomföra undersökningar för samma socknar under senare århundraden. - Det är intressant, att samma själavårdande aspekt var aktuell vid upprättandet av de japanska befolkningslängderna vart sjätte år från och med början av 1600-talet, varvid räds-lan för kristen villfarelse utgjorde ett avgörande moment. I det fransktalande Canada, där prästskapet likaså hade stor makt i byarna, har registrering skett av födelser, giftermål och dödsfall alltsedan mitten av 1600-talet. I byn Holzburg i Schwalmområdet i Hessen har jag hemma hos kyrkoherden sett husförhörslängder fr.o.m. 1603, där dock drängar och pigor ej var upptagna.

Det är genom en detaljerad bearbetning, år för år, av detta slags material, avseende en viss landsby eller stad eller församling, som den lokalt inriktade forskningen skulle kunna besvara generella grågor om den sociala förändringens mekanism i vad avser hushållens struktur, betingelserna för folkökningen respektive framväxten av en klass av obesuttna, släktförbindelser mellan gårdar och landsbyar, flyttningsrayoner för olika kategorier, dödsorsaker, barndödlighet och medellivslängd. Många avhandlingar är förhoppningsvis oskrivna som baserats på detta kvantitativt bärkraftiga material.

För den sociala historia som vill placera in människan i ett kulturellt sammanhang utgör bouppteckningarna alltsedan slutet av 1600-talet ett lika fascinerande - och till stor del onyttjat - arkivmaterial. Jag tänker särskilt på möjligheten att utforska generella problem rörande innovations- och regressionsrörelser, förhållandet mellan olika skikt i bondesamhället eller kulturgränser.

Domboksmaterialet är likaledes ofantligt och mestadels outforskat. Beteendet i vardagslag, de verbala uttryckessätten

och hela den mentala hållningen, typisk för olika samhällsklasser respektive olika tider, skulle kunna återupptäckas genom dessa lämningar av vår litterata kultur. Men arbetet fordrar omdöme och källkritisk vaksamhet likaväl som en guldgrävares hopp och uthållighet.

Professor Knud Erik Svendsen:
Økonomi og økonomisk historie.

Det er ikke disse to discipliners forhold til historien, men derimod deres indbyrdes forhold jeg her vil diskutere. Men i dette indbyrdes forhold ligger mange elementer til en diskussion om forholdet til historien.

Lad os antage, at økonomi og økonomisk historie udgør to adskilte samfundsvidenskabelige discipliner. De har ihvertfald hver deres faglige litteratur og dermed kommunikationsproblemer (hvor mange af den økonomiske histories udøvere følger de centrale økonomiske tidsskrifter og omvendt?), og de steder hvor der findes specialiserede uddannelser i disciplinerne, kan man notere store forskelligheder i disse uddannelser.

Samtidig er forskellen mellem økonomi og økonomisk historie meget mindre end mellem f.eks. statsvidenskab og økonomisk historie. Hvordan man end definerer de to discipliners genstand - og der er især problemer m.h.t. den økonomiske videnskabs genstand - beskæftiger de sig med samme aspekt af virkeligheden, samme udsnit af et totalsystem.

En marxistisk økonom som Oskar Lange definerer politisk økonomi som studiet af økonomiske love, dvs. de stadigt gentagne forhold mellem elementerne i den økonomiske proces. Den er en teoretisk disciplin i 'modsatning til økonomisk historie og

beskrivende økonomi, som studerer konkrete økonomiske processer til bestemte tider og på bestemte steder". (Lange, 92).

Teoretisk-beskrivende er i almindelighed det ordpar, som har været karakteristisk for beskrivelsen af det ustabile og svingende forhold mellem økonomi og økonomisk historie. Når Douglass C. North (1971, s. 118) forklarer, hvad han selv kalder "den nye økonomiske histories meteoragtige opståen" med, at historikere afskyr et vakuum, og med deres endnu lavere instinkt, at "any theory is better than no theory", så er dette en forklaring, som ikke bekræftes af historien for forholdet mellem vore to discipliner. Og når han fortsætter med at sige at teorien i den økonomiske historie som regel var implicit og hyppigt en Bouillabaise, hvori, "Marx, Weber og den tyske historiske skole flød rundt i lige ufordøjelige klumper", lader han sin overbegejstring for den nye økonomiske histories teoretiske grundlag forplumre sin historiske sans. Økonomernes syn på den økonomiske historie har tværtimod været, at historikerne slet ikke var teoretiske eller analytiske.

Dette er for nylig blevet rammende udtrykt af R. Tilly i en rapport over tysk økonomisk historie, som understreger denne tyske litteraturs beskrivende og fortællende stil, dens mangel på en analytisk ramme. Efter Tillys opfattelse producerer de tyske økonomiske historikere "økonomisk historie uden økonomi og derved spiller de Hamlet uden Prinsen af Danmark".

Idehistorien er gennemtrukket af denne skillelinie, lige siden den økonomiske historie opstod som en reaktion mod David Ricardo's deduktive teoretiske abstraktioner. I den nok så kendte Methodenstreit i 1880'erne sparede de to kæmpende Schmoller og Menger ikke på ordene, og den historiske skoles sejr (udtrykt i dens dominans i de tyske universiteters økonomiske ar-

bejde) blev senere begrædt af Erich Schneider som "verhængnisvoll" for den økonomiske videnskabs udvikling i Tyskland - den får endda skylden for inflationen efter første verdenskrig!

I den tyske verden var det økonomen Menger, der angreb historikerne (og tabte). I England blev teoretikeren Alfred Marshall, som ønskede at kombinere abstrakt analyse med historisk arbejde, overfaldet af den økonomiske historiker Cunningham i en artikel i 1892 under titlen "The Pervertion of Economic History" med det resultat, at den førende angelsaksiske økonom trak fingrene til sig og accepterede, at økonomisk historie var reserveret økonomiske historikere (Hutchison, 70). Der er nogen uenighed om den ældre økonomiske histories forhold til økonomisk teori (Hartwell er således mere overbevist om det teoretiske islæt i den økonomiske historie før 1. verdenskrig), men det er almindeligt anerkendt, at dette "teoriproblem" er det centrale i de to discipliners indbyrdes forhold.

Hvis vi bevæger os op til vore dage, er det karakteristisk for North's artikel om økonomisk historie i International Encyclopedia of the Social Sciences, at den postulerer en nyretning ("a redirection") i den økonomiske historie, og at denne kursændring skulle skyldes tre forhold: for det første, at økonomerne efter anden verdenskrig har vist en voksende interesse for studiet af økonomisk vækst; for det andet, at økonomerne har vist en voksende interesse i at teste deres hypoteser, og endelig for det tredje den voksende mængde af kvantitative oplysninger om fortiden.

Her anerkendes det, at den økonomiske historie til sit arbejde skal importere sin teori fra økonomien. Dette synspunkt, som nogen vil udtrykke på den måde, at den økonomiske historie ikke leverer noget selvstændigt analytisk bidrag,

mens andre vil formulere det på den måde, at økonomien blot er et redskabsfag for den økonomiske historie, er vel lige så udbredt, som det er vanskeligt at acceptere. Det er jo ikke rigtigt, at der findes een økonomisk teori, som er "vedtaget" een gang for alle. Den økonomiske videnskab er i konstant udvikling, og den består af mange retninger. Det er derfor vigtigt, at økonomiske historikere er á jour med udviklingen i økonomien, ellers risikerer man at importere teorivarer, som var på mode for nogen tid siden (dette gælder for den nye økonomiske historie). Men det er lige så vigtigt, at de økonomiske historikere - som gode historikere - har et åbent øje for det relative og varierende i økonomisk teori.

Den nye økonomiske skole i U.S.A. er udtryk for en ensidig afhængighed af visse former for historisk analyse. Det må anses for at være et fremskridt, at de kvantitative størrelser kommer til at spille en større rolle i arbejdet med den økonomiske historie; dermed kommer der også en systematik ind i udvælgelsen af såkaldte kvalitative størrelser. Men det er helt afgørende, hvilke kvantitative størrelser og hvilke relationer, udtrykt kvantitativt, man forsøger at blotlægge.

Hvis man f.eks. vil forklare et historisk forløb - og det er vel i alle tilfælde den opgave, man mere eller mindre bevidst stiller sig - unlgår man ikke at reflektere over kvantitative størrelser.

Nogle af de eksempler fra den nye økonomiske historie man støder på, viser, at det er muligt at opstille endog meget sindrige beregninger over, hvad denne eller hin foreteelse (f.eks. U.S.A.'s koloniafghængighed af England, eller jernbaner kontra kanaler) har kostet U.S.A. som helhed.

Uden at vise, at størrelser som samfundstab eller sam-

fundsgevinst har indgået i en årsagsmekanisme for forløbet, eller med andre ord i et forklaringsssystem, har beregningen af sådanne størrelser jo ingen særlig interesse. Og hvad specielt angår de størrelser, som påviseligt har indgået i statens økonomisk-politiske overvejelser i den periode, man analyserer, er det vel disse størrelser, som de erkendtes at statens beslutningstagere på det afgørende tidspunkt, der er af interesse og ikke senere opstilling af et bedre informationsgrundlag. Den sidste indsats får først rigtig betydning, hvis det kan påvises, at adfærd, som var åbenbart i strid med de faktiske forhold, i det givne forklaringsystem på grund af denne uoverensstemmelse førte til senere væsentlige udviklinger, herunder justeringer af adfærd betinget af fejlagtig samtidig informering om forholdene.

Disse ræsonnementer om statens økonomiske politik (udsprunget af andres og mit arbejde med 1780'erne) gælder også for forklaringer af individers, grupper og klassers handlinger. Det er en banalitet, at enhver tid må vurderes ud fra egne forudsætninger, men den kan suppleres med, at enhver tids handlinger må vurderes ud fra tidens eget informationsgrundlag (om den nye økonomiske skole, se også Elster.).

I en meget interessant artikel om generelle ligevægtsmodeller har Peter Temin argumenteret for, at vanskelighederne ved at nå til enighed om, hvad han kalder tre klassiske problemer i USA's økonomiske historie (manglen på arbejdskraft, krisen i 1930'erne og deflationen i slutningen af 1800-tallet), må søges i, at der er anvendt forkerte modeller ved forklaringsforsøgene. Man har brugt statiske ressourceallokeringsmodeller, statiske totalefterspørgselsmodeller og nyklassiske vækstmodeller (altsammen standardudtryk i teoretiske diskussioner blandt økonomer).

Det drejer sig altså om at vælge bredere og mere dynamiske forklaringsmodeller.

Mere tankevækkende er måske North's artikel (1971), fordi han har været så kraftig en fortaler for den nye økonomiske skole. Han går her ind for, at det der er brug for er "a body of theory which encompasses the traditional models of the economist and both widens its scope and allows us to include an explanation of the formation, mutation and decay of organisational forms within which man cooperates", (118 f). Dette kan vel kaldes et strategisk tilbagetog.

North's tidligere artikel i International Encyclopedia blev med rette kritiseret (Taylor, 36 ff) for at hylde den vildfarelse, at tal og teori "add up to history", og i sin 1971-artikel tager North nu et stort skridt i retning af den institutionalistiske skole i amerikansk økonomi.

Det kan tilføjes, at de seneste 15-20 års arbejde med udviklingsproblemerne i den tredje verden i stigende grad har vendt sig mod anvendelse af for snæver økonomisk teori (Myrdal).

Det må være af betydning for økonomiske historikere at være bekendt med, at der i de sidste år blandt mange økonomer - og ikke blot dem, der arbejder med udviklingslandenes problematik - er opstået en endog meget stærk usikkerhed over for disciplinens resultater netop på det punkt som må være det centrale for økonomisk historie, nemlig dens evne til at forklare virkelighedens vigtigste problemer. Noget af kritikken går endog ud på, at økonomerne på grund af deres ensidige teoretiske orientering ledes bort fra at beskæftige sig med disse centrale samtidige problemer: de findes ikke i den teoretiske verden, og derfor fortrænges de.

I 1971 kom både Phelps Brown og G.D.N. Worswich i de-

res formandstaler til henholdsvis Royal Economic Society og Section F of the British Association ind på denne "krise" i økonomien. For Brown består problemet i, at de iøjnefaldende fremskridt som økonomisk teori har opnået i de sidste par årtier ikke har bidraget særligt til løsningen af vor tids mest presserende problem. De teoretiske fremskridt er: "The refinement of the logic of resource allocation and decision-taking; the building of growth models; econometric analyses of systems of economic forces", mens de mest presserende problemer efter hans opfattelse er at fremme væksten i de fattige lande og forbedre resultaterne i de industrialiserede økonomier, holde igen på inflationen samtidig med at fuld beskæftigelse bevares, bestemme omfanget af markedets frie funktion og statens intervention og at kontrollere de negative virkninger på miljøet og livets kvalitet. Brown er så pessimistisk, at han skriver, at det kan være, at uddannelse i "advanced economics is actively unhelpful".

G. D. N. Worswick stiller spørgsmål om fremgang for den økonomiske videnskab er mulig efter at have fremlagt en lige så nedslående belysning af den økonomiske teoris begrænsede anvendelighed overfor en række nutidige økonomiske problemer. Økonomernes store interesse for vækstteori giver ham anledning til at spørge, hvad den enorme teoretiske litteratur egentlig handler om; der er ihvertfald lidt i den, som kan hjælpe til at besvare sådanne spørgsmål, som, hvorfor vækstrater varierer mellem lande og perioder. For Joan Robinson er økonomiens anden krise (den første var dens magtesløshed overfor den store krise i 30'erne) at den ikke har en indkomstfordelingsteori.

Utilfredsheden med de økonomiske teorier er endnu mere udbredt i U. S. A. Et meget stort antal af radikale, dvs. samfundskritiske universitetsøkonomer har kritiseret især den nyklassiske

økonomis manglende evne til at forklare samtidens store sociale problemer (se Bronfenbrenner's 1970-oversigt). Og dette angreb har tvunget flere mere etablerede økonomer til at overveje, "hvad der er i vejen med økonomien". Benjamin Ward's bog med denne titel tager et videnskabsteoretisk udgangspunkt i Kuhn's teorier om videnskabelig udvikling (Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago Un. Press, 1962) og foretager på dette grundlag en sammenligning med den nyklassiske og den marxistiske retning i den økonomiske videnskab, som efter hans opfattelse begge opfylder betingelserne for at høre til "normal science". Til vort formål er det nok værd at referere hans konklusion, at begge retninger har svagt udviklede og "inherently implausible" teorier om mennesket bygget ind i deres strukturer. At rette dette er et centralt problem for begge, og i denne forbindelse er udviklingen af en teori for sociale indflydelser på mennesket det først påkrævede. Og Ward ender med at ønske, at økonomien ville være præget af "en smule lidenskab blandet med hengivenhed" til at forstå hvordan verden virker.

Lloyd G. Reynolds er en anden amerikansk økonom, som har gransket sit hjerte. Han ser på økonomiske teorier for de tre typer af økonomier (de kapitalistiske, de socialistiske og den tredie verden), og hans statusopgørelse er heller ikke særlig oplyftende. Således angiver han i en større tabel over den vestlige økonomiske teoris relevans for de kapitalistiske økonomier, at denne relevans for de grene af teorien, som må anses af særlig interesse for økonomisk historie (nemlig generel ligevægtsteori, velfærdsøkonomi og vækstteori), kun er moderat eller lav. Og han gør op med den indsnævrede definition af økonomien, at den er en videnskab, som studerer menneskelig adfærd som et forhold mellem mål og knappe midler, der har alternative anvendel-

sesmuligheder. Økonomien bør beskæftige sig med andre ting, herunder også de økonomiske beslutningstageres adfærd (i staten og i den private sektor), former for økonomisk organisation; men det bør også tilføjes, at efter Reynolds mening er det noget, økonomerne allerede gør.

Der er næsten ingen ende på, hvad der kan rapporteres af denne slags analyser af økonomiens aktuelle situation. Galbraith har forøget sin konstante kritik af den konventionelle økonomi med det punkt, at den negligerer eksistensen af økonomisk og politisk magt. Leontief sammenligner de raffinerede, men lidet sigende vækstteorier med en lang gravhund, som når rundt om et træ og snuser sig selv i halen og advarer mod økonometriske vækstteorier.

Inden jeg slutter denne rapport om brydningerne inden for økonomien for at forsøge konkludere noget om det indbyrdes forhold mellem økonomi og økonomisk historie, er det nødvendigt at føje to punkter til.

For det første - i fortsættelse af Leontief's angreb på den økonometriske historie - at hverken Kuznetz' og andres omfattende studier af væksthistorie, eller de seneste bidrag til diskussionen af den tredje verdens udviklingshistorie (se f.eks. Fei and Ranis) tyder på at opstilling af formaliserede kvantitative økonomiske modeller er nyttige til forklaring af et faktisk forløb (nogle kan tilføje, at de heller ikke er anvendelige til at sige noget om fremtiden). Økonomiske historikere vil uden tvivl kunne drage stor nytte af disse komparative u-landsstudier og deres erfaringer med begrænsningerne i den vestlige økonomiske teori.

Den anden tilføjelse er, at jeg har ikke følt mig kompetent til at rapportere om forholdet mellem økonomi og økono-

misk historie indenfor og imellem de forskellige marxistiske skoler. Ikke blot på grund af meget interessante bidrag til den materialistiske historieopfattelse i de sidste år, men også på grund af videreudviklingen af den marxistiske økonomiske teori er dette en alvorlig udeladelse, men måske vil senere historikermøder anderledes eksplicit inddrage denne marxistiske dimension i billedet.

Forholdet mellem teori og historie er centralt i marxistisk teoretisk praksis, og en række marxister har forsøgt at forklare virkelighedens forløb under kapitalismens epoke, især forløbet i dette århundrede. Ernest Mandel spørger i sit sidste værk, hvorfor der endnu ikke findes en tilfredsstillende historie for kapitalismen som en funktion af kapitalens indre bevægelseslove og foreslår det svar, at det skyldes en fejlagtig behandling af forholdet mellem teori og historie hos mange marxister. Et nærmere studium af denne problematik kunne uden tvivl også være nyttig for den økonomiske histories udøvere.

Det er på denne baggrund forhåbentlig sandsynliggjort, at det centrale problem i forholdet mellem økonomi og økonomisk historie er forløbsforklaringen i økonomiers udvikling i modsætning til en (iøvrigt utænkelig) uordnet beskrivelse af en rækkefølge af kendsgerninger. (Som Schneider skrev i sit angreb på den historiske skole: "Man verstand nicht, dass das Meer der Tatsachen stumm ist".

Hvilke operationelle konklusioner kan der drages heraf? Supple anfører i sine overvejelser om økonomisk teori og økonomisk historie - efter at have det sol og vind lige mellem de to - at økonomisk historie må anvende god økonomisk teori. En konklusion af denne type er måske antydet i den ovenstående

diskussion af forskellige typer af økonomiske teorier, men den forekommer mig dog at være forkert, eller ihvertfald vildledende, samtidig med at den ikke rigtig hjælper den praktiserende økonomiske historiker. Efter min opfattelse, som ikke ligger langt fra Phelps Brown's konklusion og vel heller ikke fra et marxistisk grundsynspunkt, må historisk arbejde være problemorienteret. Der må i økonomisk historisk arbejde opstilles hypoteser til afprøvning, og i dette forklaringsarbejde bør disciplinen hente inspiration ikke blot i økonomien, men også i andre samfundsvidenskabelige discipliner, hvad enten forskeren har et marxistisk syn på sammenhængen mellem de forskellige "niveauer" i de i historien forekommende samfund, eller blot en mindre systematisk forståelse for såkaldte ikke-økonomiske faktorer. Det er interessant, at de to udøvere af den nye økonomiske historie som Fishlow og Fogel i deres foreløbige vurdering af tendenserne i denne retning ytrer sig i samme retning, dog med den væsentlige modifikation, at de gerne vil måle samspillet mellem økonomiske, politiske og sociale faktorer ved dannelsen af de institutioner, gennem hvilke økonomiske aktiviteter udføres.

I dansk nyere økonomisk historie er der i de sidste år sket væsentlige fremskridt, ikke mindst ved offentliggørelsen af Svend Åge Hansen's arbejde med kortlægningen af den økonomiske væksts hovedstørrelser. 100 årsjubelåret for Nationaløkonomisk Tidsskrift blev fejret med en række artikler om forskellige sider af de sidste 100 års økonomiske udvikling. Der er derfor et bedre grundlag for at formulere, hvad de centrale problemer i den danske udvikling er, og derefter ved opstilling af hypoteser også at få begyndt en klarlægning af, hvilke teorier og metoder, herunder de, der er karakteristi-

ske for de forskellige retninger af den økonomiske videnskab, som synes anvendelige ved problemløsningen.

Som et lidt hastigt bidrag til en sådan identifikation af centrale problemer i dansk økonomisk historie vil jeg gerne foreslå følgende emnekomplekser:

- det danske landbrugssystems opståen og betydning for landets økonomiske og politiske udvikling (i de sidste 200 år);
- den danske kapitalismes særlige træk (kapitaldannelse, fordeling, teknologi, initiativ samt emner nævnt i det følgende);
- drivkræfterne bag vækstaccelerationen i 1890'erne;
- statens økonomiske politik, især i dette århundrede;
- de økonomisk-politiske konsekvenser af dansk uddannelsespolitik (de sidste 200 år);
- de eksterne faktorerers betydning for udviklingsforløbet (afsætningsmuligheder, produktionsevne, bytteforhold, kapitalbevægelser, import af know how);
- sammenligninger af vækstforløbene i Sverige, Norge og Danmark.

Disse forslag bør kun opfattes som et foreløbigt bidrag fra en økonom, som overvejende har forsket i dele af 1700-tallets økonomiske historie. Det afgørende er, at der indledes en sådan problem-, hypotese-, og methodediskussion i forbindelse med dansk økonomisk historie.

Anvendt litteratur.

Martin Bronfenbrenner, "Radical Economics in America: A 1970 Survey". Journal of Economic Literature, September 1970.

E.H. Phelps Brown, "The Underdevelopment of Economics". The Economic Journal, March 1972.

Jon Elster, Nytt perspektiv på økonomisk historie. Oslo: Pax, 1971.

John C.D. Fei and Gustav Ranis, "Economic Development in Historical Perspective." The American Economic Review, May 1969.

A. Fishlow and R. Fogel, "Quantitative Economic History: An Interim Evaluation. Past Trends and Present Tendencies". The Journal of Economic History, March 1971.

J.K. Galbraith, "Power and the Useful Economist". The American Economic Review, March 1973.

R.M. Hartwell, "Good Old Economic History". The Journal of Economic History, March 1973.

T.W. Hutchison, A Review of Economic Doctrines, 1870-1929. Oxford. Clarendon Press, 1953.

Simon Kuznets, Economic Growth and Structure. Selected Essays. London: Heinemann, 1965.

Oskar Lange, Political Economy. Vol. I General Problems. London: Pergamon Press, 1963.

Ernest Mandel, Der Spätkapitalismus. Frankfurt: Suhrkamp, 1972.

Gunnar Myrdal, Asian Drama. I-II. New York: Pantheon 1968.

Douglass C. North, "Economic History". International Encyclopedia of the Social Sciences, Vol. 6. New York. MacMillan & The Free Press, 1968.

Douglass C. North, "Institutional Change and Economic

Growth". The Journal of Economic History, March 1971.

Lloyd G.Reynolds, The Three Worlds of Economics. New Haven: Yale University Press, 1971.

Joan Robinson, "The Second Crisis of Economic Theory". The American Economic Review, May 1972.

Erich Schneider, Einführung in die Wirtschaftstheorie. IV. 1. Band. Tübingen: Mohr, 1962.

Barry E.Supple (ed.), The Experience of Economic Growth. (Introduction). New York: Random House, 1963.

George Rodgers Taylor, "Economic History in the International Encyclopedia of the Social Sciences: A Review Article." Journal of Economic Literature, March 1970.

Peter Temin, "General Equilibrium Models in Economic History". The Journal of Economic History, March 1971.

R.Tilly, "Soll und Haben: Recent German Economic History and the Problem of Economic Development". The Journal of Economic History, June 1969.

Benjamin Ward, What's Wrong with Economics. New York: Basic Books, Inc., 1972.

G.D.N.Worswick, "Is Progress in Economic Science Possible". The Economic Journal, March 1972.

Nationaløkonomisk Tidsskrift, Bind 110/Hefte 5-6. 1972. 100 årsnummer med følgende artikler: Kjeld Philip, "1872" Svend Åge Hansen, "100 års økonomisk vækst". P. Nørregaard Rasmussen, "Den offentlige sektor gennem 100 år". Jørgen H.Gelting, "Betalingsbalancen 1872-1972". Kjeld Philip, "Social Politik 1872-1972".

"The Present State of Economic Theory - a Correspondence Symposium I". The Indian Economic Journal, July-Sept. 1968.

Synspunkter på studiet af kalkmalerier

Overinspektør Holger Rasmussen:

Kalkmaleriernes betydning for kulturhistorien er erkendt og hyppigt udnyttet. Det gælder både i mere populære værker og i alvorlige videnskabelige studier. Hvor de benyttes til illustrering af en genstandsgruppe eller en arbejdsproces, kan der komme en frugtbar vekselvirkning mellem billede og bevaret genstand, som også kan føre til en nødvendig vurdering af kalkmaleriernes vidneudsagn.

Men kalkmalerierne illustrerer også en tradition, der ikke har efterladt sig materielle levn, men evt. har levet i mundtlig tradition. Kalkmalerierne kan give mulighed for det lange snit gennem det danske folks åndelige og materielle kultur og er derfor af den største betydning for etnologen og folkloristen.

Stipendiat Ulla Haastrup:

Skønt det ofte synes legende let at se på kalkmalerier, der sær fra gotisk tid forekommer at være letlæselige billedserier, er den tilsyneladende indlysende fremstilling et sæt billedsvmboler.

som er vor tid fremmed. Ligeså svært det ville være for en mand i 1400-tallet at forstå et Anders And-blads symbolverden med de halvt menneskelige, halvt dyriske figurer, ligeså vanskeligt er det i dag at modtage den meddelelse, som kalkmalerierne udsender. Sproget er således f.eks. væsensforskelligt i romansk og i gotisk tid, og det der for os blot er "middelalder" skyldes ofte kalkmaleriernes overvejende religiøse indhold, som knytter både de romanske og de gotiske billeder sammen. De talrige danske kalkmalerier er en tegnverden, som i heldige stunder kan forstås ligesom et geografisk kort. Men samtidig er kalkmalerierne en virkelighedsgengivelse, der bygger på en vældig billedtradition i langt højere grad end på den nære, "fotografiske" virkelighed.

Menneskefremstillingen er således bestemt af regler, som ofte kan være så faste som for ægyptisk kunst. Interaktionen mellem figurerne kan udtrykkes med en håndbevægelse eller kropsdrejning. En romansk Maria ved korset vrider højst sine hænder og Johannes kan have hånden under kind i en fast gestus for sorg. I romansk tid varierer man ikke ansigtsudtryk og i gotisk kun sjældent. Hvis figurer i sengotiske kalkmalerier viser kraftige bevægelser, åbne munde og fortrukne ansigter, er det onde mennesker, bødler eller narre. De karikeres således og karakteriseres i modsætning til de hellige personers "glatte" ansigter og rolige holdning.

I det todimensionale kalkmalede rum vises landskabet som en jordflade, figurerne står på, måske malet som små høje med hver sin plantesignatur, en kvist f.eks. Desuden kan et træ ved motivet antyde "ude". Dette er en tradition som varer fra de romanske malerier til reformationen. Himmel i betydningen sky eller Guds himmel har fra 1300-tallet sin faste ornamentale udformning i bølger, der kan blive næsten som muslinger, anbragt skif-

tevis op- og nedefter. Hav er bølgelinier med fisk i. Sol og måne eksisterer kun som symboler omkring korsfæstelsen eller som himmeltegn i skabelsesscener.

Skal man fremstille "inde" gælder det lige fra de ældste malerier i Jelling, at indendørsscener enten indrammes af en søjlebåren arkade eller at et tårn anbringes ved siden af motivet. Eventuelt kan man i gotisk tid anbringe en bygning set udefra bag figurerne. De er da at forstå som værende "inde" i huset. Desuden kan man gengive den vigtigste rekvisit, f.eks. et dækket bord til Nadveren, en tronstol til Pilatus i Kristus for Pilatus etc. En dechifrerings af sådant et kunstens tegnsprog er den første adgang til aflæsningen af billedernes indhold.

Universitetslektor Niels M. Saxtorph:

Det er tvivlsomt om en historiker har en særlig holdning til kalkmalerierne qua historiker. Det primære har vel for os alle været en spontan begejstring for disse billeder; den begejstring er vel først senere blevet formuleret som svar på ikke-entusiasters skeptiske spørgsmål. Et af svarene vil være, at "de fortæller os noget om vore forfædres liv".

Det er så historikerens opgave at få billederne til at afgive disse udsagn - at undersøge og behandle dem som kilder.

Billederne skal beskrives, motiverne identificeres, der skal foretages en datering og muligvis en teknisk analyse. Denne proces må ske i nært samarbejde med kunsthistorikere, ikonografer og konservatorer. Hertil kommer spørgsmålet om billedets tilstand (f.eks. restaureret), dvs. billedets pålidelighed, værdi som kilde.

I den videre analyse sker en sammenligning med andre billeder: I samme stil, og/eller med samme motiv og/eller samme komposition (opbygning). I forbindelse hermed vil man meget ofte nå frem til billedets forlæg, og man vil kunne gøre iagttagelser over motivets/kompositionens hyppighed.

Dette vil kunne føre til større kendskab til billedernes indbyrdes afhængighed og måske til en strammere datering, ligesom vi vil få belyst, om billedets "udsagn" er en kilde til danske forhold.

Til sidst rejser sig spørgsmålet for historikeren: Hvad kan jeg benytte billedet til?" Lad det være sagt med det samme, at kalkmalerierne endnu ikke direkte har kunnet benyttes som kilde til politiske begivenheder, men i meget højere grad til middelalderens dagligliv, dens tekniske stade, som illustration til sociale forhold, som vidnesbyrd om kulturfaktorer på dansk grund og om kulturpåvirkning udefra. Der er ingen af disse emner, som historikeren kan gøre særkrav på, og det må understreges, at de forskelle, der måtte være mellem kunsthistorie, kulturhistorie, ikonografi og historie i behandlingen af kalkmalerier alene beror på forskelle i viden og metode.

Universitetsadjunkt Mads-Bjørn Jørgensen:

Det ville forekomme naturligt om dagens teologer havde et ganske nært fortroligt forhold til Danmarks kalkmalerier - dels fordi malerierne sidder i de kirker, som de fleste teologer virker i, dels fordi denne middelalderlige billedbog handler om ting, som nu engang optager teologer. Men sådan er det bare ikke.

Kalkmalerierne er blevet betragtet som kuriøse udsmyknin-

ger, der hører til i kirker, men som i mangel af personligt forhold er blevet overladt til andre grupper at studere og tolke.

Herved har man overset et vigtigt materiale til belysning af middelalderens kirkehistorie - eller måske hellere middelalderens fromhedsliv - et materiale som ikke befinder sig på et kirkehistorisk overdrev, men som sammen med den middelalderlige religiøse litteratur er vore vigtigste kilder til det katolske Danmarks kristendomsforståelse.

Vi kender en mængde religiøs litteratur fra middelalderen, sådan som den fandtes i domkapitler og klostre og blandt landets øverste, men stiller vi spørgsmålet, hvor meget af alt dette, der nåede ud til de enkelte menigheder, bliver vi i de fleste tilfælde svar skyldige, bortset fra at vi kan pege på malerierne rundt omkring i kirkerne og derved vise, at menighederne er blevet konfronteret med de tanker og ideer, som vi kender fra teologernes værker. Om middelalderens mennesker også har fået billederne forklaret og gennem dem haft et virkeligt forhold til teologien, er et ganske andet spørgsmål, som er nok så svært at besvare.

Gennem eksempler kan godtgøres, at en del af middelalderens teologi træder frem i billederne og her finder en naturlig udtryksform.

Sammen med Ulla Haastrup har jeg i Den ikonographiske Post 4-5 (1972) søgt at pege på traditio/legis motivets anvendelse i den tidlige middelalder og dets muligheder i en kirkepolitisk ekspansionspolitik. Meningen var at vise, at billeder som kirkehistoriske kilder både kan virke ved deres tilstedeværelse og ved deres indhold.

I det følgende vil jeg gerne sandsynliggøre ved nogle eksempler, at en billedtradition bestemt gennem en typologisk tolk-

ning er grundlaget for udsmykningen i Hjembæk kirke, Holbæk amt. Billederne er malet omkring 1475 og er ikke blot interessante ved deres gengivelse af en række nytestamentlige scener, men i lige så høj grad ved de små ledsagende tekster, man finder på skriftbånd rundt omkring på hvælvingerne.

Det har været nævnt flere steder, at teksterne næsten alle er lånt fra *Biblia Pauperum*, og for nogens vedkommende kan læses som rim.

Det kan til eksempel vises ved teksten, der ledsager fremstillingen af fødslen - motivet findes i skibets 1. hvælv i vestkappen: "*absque dolore paris/virgo maria maris*", eller indskriften i skibets 3. hvælv i nordkappen, hvor Judas Iskariot henter sin løn efter at have forrådt Jesus: "*Qui Christum vendis/Judas ad tartara tendis*". Det er dog ikke alle indskrifter i Hjembæk kirke, der er udformet som rim. Nogle tekster er hentet lige ud af den latinske bibeloversættelse - *Vulgata* - og følger næsten til fuldkommenhed teksten der.

I skibets 1. hvælv i nordkappen træffes Maria bebudelse. Maria står ved en læsepult med et skriftbånd i hånden. Foran hende knæler en engel med et andet skriftbånd. På Marias skriftbånd læser vi: "*Ecce ancilla domini fiat michi*", og på englens: "*Ave gratia plena dominus*". Det er de traditionelle bebudelsesord fra Lukas kap.1. Til venstre for englen ses et tredje skriftbånd, der uden at være knyttet til nogen person formelig svæver frit i kappens rum. Her læses: "*Ecce v̄cta v̄tamei páet filiū sūn*". Teksten er i Niels M. Saxtorph's bog "*Vi ser på kalkmalerier*" Politikens forlag 1967, pg. 126 gengivet som: "*Ecce vincta vita mei et pariet filium suum*", hvilket skulle være gammeltestamentlig profeti om Messias hentet fra Esajas kap. 7, 14.

Ordret lyder denne tekst i *Vulgata* (*Biblia Sacra*, *Vulga-*

tam Clementinam, Nova edito, Matriti MCMLIX) "ECCE VIRGO CONCIPIET, ET PARIET FILIUM". I Biblia Pauperum findes netop denne tekst brugt som profetord til bebudelsen idet den ledsager billedet af Evas fristelse, der er den ene af bebudelsestypologierne.

Hvordan den version, vi træffer i Hjembæk kirke er opstået eller hvorfra den stammer, synes uklart. Det er den eneste af sin slags i det danske kalkmalerimateriale.

Til højre for Maria findes endnu et skriftbånd - et fjerde - igen uden nogen ledsagende person eller scene. I dag læses tydeligt på båndet: "SALS DŪS SIC' PLUVIA IN VELLIS". I førortalte bog af Saxtorph er teksten tydet som en henvisning til begivenheden i Dommerbogen kap. 6, 36-38: "Dixitque Gedeon ad Deum: Si salvum facis per manum meam Israel, sicut locutus es, ponam hoc vellus lanae in area: si ros in solo vellere fuerit, et in omni terra siccitas, sciam quod per manum meam, sicut locutus es, liberabis Israel".

Begivenheden, der sigtes til, er ganske rigtigt den anden typologi på bebudelsen - Gideon med fåreskindet, men profetordet, som ledsager denne fremstilling i Biblia Pauperum er hentet fra Salme 71, 6 (Salme 71, 6 i Vulgata, Salme 72, 6 i den danske oversættelse). "Descendet (dūs) sicut pluvia in vellus".

Når man betænker den ejendommelige ordlyd skriftbåndet har fået i Hjembæk kirke, er det ikke urimeligt at antage, at ordet "SALS" skyldes en fejllæsning af ordet descendet. En meget forståelig fejllæsning og påfølgende "restaurering" når man betænker, hvor vanskeligt det ofte er at læse på fremtagne kalkmalerier. Det er muligt at få hele ordet placeret i begyndelsen af skriftbåndet også uden forkortelse (I Biblia Pauperums gengivelse er ordet forkortet: "decedz"), hvilket sandsynliggør at "SALS" er en fejllæsning.

I den sidste kappe - vestkappen - i det første hvælv er fødslen afbildet. Henover staldens tag slynger et skriftbånd sig med indskriften: "Absque dolore paris, Virgo maria maris". Det er den rimede titulus til fødslen, vi træffer i Biblia Pauperums gengivelse af motivet.

Til venstre for fødselsscenen ses resterne af en indskrift - SAT SED NON - der ifølge den typologiske tradition må henføres til den brændende tornebusk 2. Mos. kap. 2. Teksten i Biblia Pauperum lyder: "LUCET ET IGNE-(SCIT SED NON) RUBUS IGNE CALESCIT". Det er her ret nærliggende at antage en fejllæsning af ignescit hvorved det er blevet til "SAT".

Ovenstående eksempler skulle kunne illustrere, at man ved udmalingen i Hjembæk kirke har brugt Biblia Pauperum som "forlæg". Ikke blot som et billedforlæg - også som et "teologisk", hvad indskrifterne synes at vise.

Imellem mulige tekster har man netop anvendt de udsagn, der fastholdt den typologiske tradition.

FORMANDSBERETNING

Professor Niels Knud Andersen:

Idet jeg henviser til den omdelte medlemsfortegnelse (se bilag) kan jeg om Fællesudvalgets virksomhed meddele.

Fællesudvalget har på sit møde den 16. maj 1972 konstitueret sig i overensstemmelse med vedtægternes § 5, idet her er udpeget følgende forretningsudvalg:

Formand: Niels Knud Andersen

Næstformand: Knud Larsen

Sekretær: Erik Stig Jørgensen

Øvrige Medlemmer: Hans Stiesdal, Karl Evald
Kristensen, J. P. Noack og Finn Stendal Petersen

Der har været afholdt 3 møder i Fællesudvalgets plenum, foruden en række møder i forskellige arbejdsudvalg.

Foruden dette historikermøde har Fællesudvalget i januar arrangeret en expertkonference om anvendelsen af EDB indenfor de historiske videnskaber. Rapport herfra vil snarest blive udsendt. Konferencen opfordrede Fællesudvalget til under en eller anden form at koordinere anvendelsen af EDB indenfor de historiske videnskaber. Dette spørgsmål vil blive nøjere overvejet.

Et arbejdsudvalg har overvejet, hvorledes Fællesudvalgets registrering af løbende historiske forskning i Danmark skal videreføres.

På Det danske Historikermøde 1971 i Odense vedtoges at vedtægtens § 2 stk. 1 som vedrører Fællesudvalgets sammensætning - på dette møde skulle optages til drøftelse med henblik

på eventuel ændring.

Vi har ikke fra Fællesudvalgets side noget forslag til vedtægtsændring at fremlægge. Men vi er naturligvis meget interesserede i at høre, om der i forsamlingen er tanker og ideer til ændringer.

Der er flere forhold som kan give anledning til, at det kan føles naturligt at søge vedtægterne justeret. Oprettelsen af de nye universiteter i Roskilde, Esbjerg og Ålborg må naturligvis på et eller andet tidspunkt få konsekvenser for Fællesudvalgets sammensætning.

Yderligere er der det forhold, at lærerforsamlingen i historie ved Københavns Universitet har meddelt Fællesudvalget, at man indtil videre ikke ville udpege en repræsentant, da man nærer ønske om ændring af § 2 stk. 1 og om at § 4 i vedtægten helt skal udgå.

§ 4 handler - som man vil se - om at medlemmer af det humanistiske og samfundsvidenskabelige forskningsråd for de relevante fag kan indtræde i Fællesudvalget.

Lærerne i København har - såvidt jeg forstår - følt, at denne bestemmelse kunne angribe de pågældende forskningsråds-medlemmers integritet.

Dette har naturligvis ikke været tanken. Meningen har været at give dem mulighed for i en kreds af fagfæller at føre en løbende diskussion om de repræsenterede fags og institutioners behov og ønsker.

Fællesudvalget mener dog ikke at § 4 er en absolut forudsætning for, at det kan udføre sit arbejde i overensstemmelse med formålsparagraffen. Kontakten til forskningsrådene og andre, som har indflydelse på vore fags situation, kan foregå under andre former, som måske endog kan være heldigere, fordi de

fra begge sider kan føles friere.

Vi er derfor parate til at overveje at § 4 slettes. Vi er også som jeg sagde før åbne overfor forslag om ændringer af § 2.

Det er Fællesudvalgets håb, at vi på denne basis meget snart kan få skaffet den anomali ud af verden, at historielærerne ved Københavns Universitet ikke deltager i Fællesudvalgets arbejde.

Under den efterfølgende diskussion fremhævede amanuensis Carsten Due-Nielsen, at det for historielærerne ved Københavns Universitet havde været afgørende, at man nærede betænkelighed ved, at Fællesudvalget skulle have styrende opgaver i forhold til den historiske forskning. Da dette problemkompleks imidlertid syntes at være trådt i baggrunden, kunne problemerne måske løses.

Kandidatstipendiat Niels Lund fremhævede også vedtægternes § 4 som anstødsstenen. Han spurgte, om Fællesudvalget var indstillet på at opgive den.

Formanden henviste til sine tidligere udtalelser og udtrykte håbet om, at problemerne ville kunne løses.

Bilag:

Fortegnelse over Fællesudvalgets medlemmer

<u>Navn:</u>	<u>Repræsentant for:</u>
Ingen repræsentant udpeget	Historie ved Københavns Universitet
Amanuensis J. P. Noack	Historie ved Århus Universitet
Amanuensis Finn Stendal Petersen	Historie og Samfundsfag ved Odense Universitet
Amanuensis Knud Larsen	Samfundsfag ved Københavns Universitet
Amanuensis Svend Auken	Statskundskab og samfundsfag ved Århus Universitet
Professor Laurits Bødker	Etnologi og folkemindevidenskab ved Københavns Universitet
Mag.art. Ulla Haastrup i januar 1973 afløst af mag.art. Charlotte Christensen	Kunsthistorie ved Københavns og Århus Universiteter
Universitetslektor Henrik Thrane	De arkæologiske fag ved Københavns, Århus og Odense Universiteter
Professor Niels Knud Andersen	Kirkehistorie ved Københavns og Århus Universiteter
Stud.mag. Jens Rahbek Rasmussen	Studenter ved Københavns Universitet
Ingen repræsentant udpeget	Studenter ved Århus Universitet
Stud.mag. Per Andersen	Studenter ved Odense Universitet

Navn:

Afdelingsleder Vagn Skovgaard-
Petersen

Overarkivar Vagn Dybdahl

Overarkivar Vello Helk

Arkivar Erik Stig Jørgensen

Arkivar Helle Linde

Overinspektør Mogens Ørsnæs

Museumsinspektør Hans Stiesdal

Museumsdirektør Niels Oxenvad

Museumsinspektør Sigurd Schoubye

Forskningsbibliotekar Karl Evald
Kristensen

Forskningsbibliotekar Claus Mag-
nussen

Studielektor Kirsten Kristoffersen

Adjunkt Henrik Halberg

Repræsentant for:

Historie og samfundsfag
ved Danmarks Lærerhøj-
skole

Arkivvæsenet

-

-

-

Nationalmuseet

-

Øvrige kulturhistoriske
museer

Biblioteker

-

Gymnasie- og seminarie-
lærere i historie

Gymnasie- og seminarie-
lærere i samfundsfag

DELTAGERLISTE

Amoroso, Bruno, universitetsadjunkt
Amstrup, Niels, universitetslektor
Andersen, Dorrit, arkivar
Andersen, Niels Knud, professor
Bagger, Hans, kandidatstipendiat
Bender, Susanne Krogh, arkivar
Bennum, Morten, stud. mag.
Bjerg, Hans Christian, arkivar
Bille, Lars, universitetslektor
Boas, Kristian, lektor
Boje, Per, forskningsstipendiat
Bregnsbo, Henning, amanuensis
Bødker, Laurits, professor
Castberg, Lis, stud. mag.
Christensen, Benny, stud. mag.
Christensen, Dan Chr., universitetsadjunkt
Christensen, Harry, arkivar
Christiansen, Hanne, adjunkt
Christiansen, Palle
Christoffersen, Knud, stud. mag.
Damgaard, Ellen, museumsinspektør
Due-Nielsen, Carsten, amanuensis

Degn, Ole, cand. mag.
Dybdahl, Vagn, overarkivar
Elklit, Jørgen, universitetsadjunkt
Fabricius, Nina, mag. art.
Fink, Jørgen, universitetsadjunkt
Frandsen, Niels H., stud. mag.
Frederiksen, Bjarne W., adjunkt
Frehr, Andreas, studielektor
Friis, Lars, museumsinspektør
Gejl, Ib, arkivar
Gøbel, Erik, stud. mag.
Hansen, Hans-Ole, forsøgsleder
Hansen, Holger Bernt, lektor
Hansen, Michael Seidelin, stud. mag.
Hanssen, Börje, docent
Hartyani, Marton de, forskningsbibliotekar
Hertz, Michael, arkivar
Hoffmeyer, Henrik B., adjunkt
Holmgaard, Jens, landsarkivar
Højrup, Ole, museumsinspektør
Haastrup, Ulla, stipendiat
Jansen, Chr. R., arkivar
Jansen, Henrik M., kandidatstipendiat
Jansen, Lotte, arkivar
Jensen, Jørgen, museumsinspektør
Jexlev, Thelma, arkivar
Johansen, Erik Korr, arkivar
Jørgensen, Bent, forskningsbibliotekar
Jørgensen, Birte Stig, museumsinspektør

Jørgensen, Erik Stig, arkivar
Jørgensen, Frank, arkivar
Jørgensen, Mads-Bjørn, stud. theol.
Jørgensen, Pelle, stud. mag.
Kaspersen, Søren
Kristensen, Karl Evald, forskningsbibliotekar
Lange, Ole, kandidatstipendiat
Lauridsen, Finn H., arkivar
Larsen, Knud, universitetslektor
Lebech, Anne Marie, forskningsbibliotekar
Linde, Helle, arkivar
Liversage, David, museumsinspektør
Lund, Niels, kandidatstipendiat
Lund, Niels Windfeld, stud. mag.
Lundgreen-Nielsen, Kay, seniorstipendiat
Løgstrup, Birgit, arkivar
Madsen, Elin Kjær, stud. mag.
Malling, J. M., major, stud. mag.
Mathiesen, Hanne, stud. mag.
Mogensen, Gunnar Viby, lektor
Moustgaard, Poul H., universitetsadjunkt
Mørch, Søren, universitetslektor
Nelleman, G., museumsinspektør
Neumann, Hans, museumsinspektør
Noach, J. P., universitetslektor
Nyberg, Tove, universitetslektor
Nørregaard, Georg, professor
Olsen, Olaf, professor
Olsen, Rikke Agnete, cand. mag.
Pedersen, Ole Karup, professor

Pedersen, Svend-Erik, stud. mag.
Piø, Iørn, arkivar
Prange, Knud, universitetslektor
Pugerup, Børge, lektor
Ransborg, Klavs, lektor
Rasmussen, Aino Kann, museumsinspektør
Rasmussen, Erik, professor
Rasmussen, Holger, overinspektør
Refslund, Birthe, seminarieadjunkt
Rerup, Lorenz, professor
Riising, Anne, landsarkivar
Roesdahl, Else, kandidatstipendiat
Rohde, Michael, adjunkt
Rosenfeldt, Niels Erik, cand. mag.
Rørbye, Birgitte, arkivar
Saxtorph, Niels M., universitetslektor
Schiørring, Jens Holger, lektor
Schou, Tove Lise, universitetsadjunkt
Sevaldsen, Jørgen, universitetslektor
Steenberg, Gunnar, cand. mag.
Stoklund, Bjarne, professor
Street-Jensen, Jørgen, forskningsbibliotekar
Stårup, Bjørn, museumsinspektør
Svane-Mikkelsen, Jørgen, lektor
Svendsen, Knud Erik, professor
Syskind, Casper, cand. phil.
Søndergaard, Per, stud. mag.
Tandrup, Leo, universitetslektor
Teglens, Jørgen, cand. mag.

Therkildsen, Marianne, mag. art.
Thomsen, Birgit Nüchel, stipendiat
Thomsen, Niels, professor
Thomsen, Niels, snedkermester
Thueslev, Ingelise, adjunkt
Tinning, Bjørn
Tolstrup, Leif, professor
Torntoft, A.
Tortzen, Christian, amanuensis
Tvevad, Jørgen, universitetslektor
Tybjerg, Gudmund, seminariadjunkt
Varnild, Else, forskningsbibliotekar
Weibull, Jørgen, professor
Welling, Ann Rosenberg, cand. mag.
Wolfe, Michael, mag. art.
Zeeberg, Jørgen, lektor
Aagaard, Synøve, stud. mag.